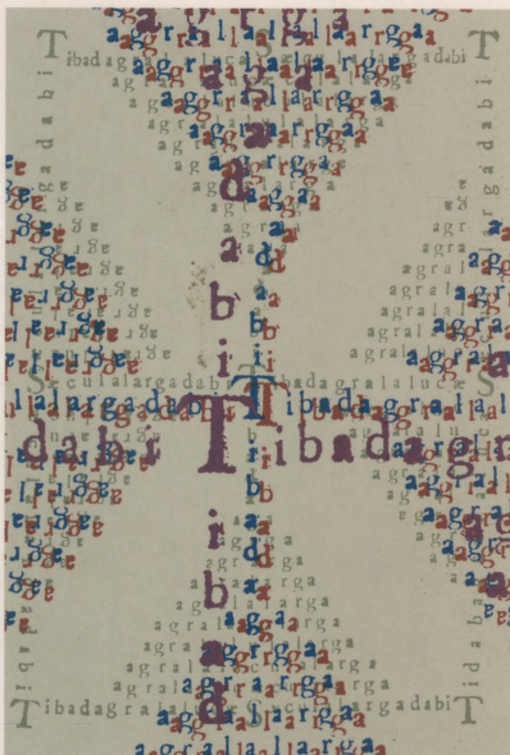
BL baltų lankų rinktinė proza

Jorge Luis Borges

Fikcijos

JORGE LUIS
BORGES

Fikcijos

Sudarė ir parengė
STASYS GOŠTAUTAS

baltos lankos

UDK 860 (82)-3
Bo-275

Iš ispanų ir anglų kalbų vertė:
VALDAS PETRAUSKAS
TOMAS VENCLOVA
STASYS GOŠTAUTAS ir jo vadovaujamo vertimo seminaro dalyvės

Redagavo TOMAS VENCLOVA

Apipavidalino VIDA KURAITĖ

Viršelyje panaudotas figūrinis XVII amžiaus pabaigos tekstas
Versta iš Jorge Luis Borges, *Ficciones*, en *Obras Completas 1923–1971*, Buenos Aires: Emecé editores, 1974

Printed in Lithuania
ISBN 9955-429-29-1

Įžanginis žodis

Norėdamas išvengti mūsuose jau įkyrėjusio „vietoje įvado", rašau stačiai „įžanginis žodis", nes jis reikalingas pasakyti tai, kas daugeliui savaime aišku – kodėl veikalas yra vertas matyti dienos šviesą, kaip jis atsirado, gražiai padėkoti prisidėjusiems prie jo išleidimo. Tai įžanginio žodžio funkcija, be kurios negalima apsieiti, bet nebūtina jį skaityti.

Jorge Luisas Borgesas (1899–1986) jau yra šiek tiek pažįstamas Lietuvos skaitytojams, nors lietuvių kalba iki šiolei nebuvo išleista nei vienos jo knygos. Šis Argentinos rašytojas, poetas, eseistas, vertėjas, kaip rašo Tomas Venclova, savo matematiškai tiksliu stiliumi, metaforine vaizduote ir nesugriaunama logika padarė įtaką visai jaunajai šeštojo–aštuntojo dešimtmečio Lotynų Amerikos rašytojų kartai. Ir nors ideologiniais klausimais Borgesas su ta kairiųjų pažiūrų karta niekada nesutarė, jie pripažįsta, jog patyrė milžinišką stilistinę jo įtaką.

Maža to, nors Borgesas neparašė nė vieno romano ir net vengė juos skaityti, visa Lotynų Amerikos vadinamoji „naujojo romano" srovė (kuriai atstovauja Gabrielis Garcia Marquezas, Julio Cortazaras, Mario Vargas Llosa, Juanas Rulfo, Alejo Carpentieras ir kt.) yra paveikta jo griežto mąstymo. Anot Borgeso, visos knygos parašytos vieno autoriaus, nesvarbu, kuo jis vardu – Homeras, Cervantesas, Kafka ar Shakespeare'as. Borgeso kūryboje vyrauja trys principai, mažiau ar daugiau atsiskleidžiantys jo „fikcijose": pasikeitimas (transformacija), pakeitimas (modifikacija) ir atsinaujinimas (renovacija).

Pirmą kartą Borgesas ėmėsi rašyti fikciją 1938 metais po Kūčių vakaro avarijos, tai buvo apsakymas „Pierre'as Menardas, *Don Kichoto* autorius". Norėdamas išbandyti savo jėgas, jis susigrūmė su labai komplikuota tema, kurioje ryškėja naujas literatūros supratimas, geriausiai

iliustruotas jo paradoksalaus teiginio, kad „skaityti yra svarbiau negu rašyti, nes kiekvienas skaitymas perrašo tekstą". Pierre'o Menardo didvyriškas užmojis primena istorinį Miguelio de Unamuno išgyvenimą kuriant Cervanteso šedevro perrašą *Don Kichoto ir Sančos gyvenimas* (*Vida de Don Quijote y Sancho*, 1905). Borgesas yra parašęs dar du tekstus šia tema. Vienas jų – „Herberto Quaino veikalų apžvalga", skambantis kaip rašytojo nekrologas, o kitas – „Prisiartinimas prie Almotasimo", ilgo, 500-ų puslapių, romano santrauka, pasirodžiusi 1936 metais rinkinyje *Amžinybės istorija*. 1944 metais antrą kartą leidžiant *Fikcijas* Borgesas ją įtraukė į dalį „Sodas išsišakojančiais takais". Bet 1974 metų Opera Omnia laidoje jis ją vėl sugrąžino į *Amžinybės istoriją*. Šiame leidinyje laikomės paskutinės Borgeso valios. (Reikia pastebėti, jog visi trys rašytojai ir jų veikalai yra Borgeso prasimanyti.)

Nors daug kritikų „Griuvėsių rate" laiko geriausia Borgeso fikcija, pats rašytojas labiau mėgo savo kūrinį „Sur" – „Pietūs". Tai pageidavimas mirti ne ligoninės lovoje, kurioje autorius išgulėjo porą mėnesių kovodamas dėl savo gyvybės, o lygumoj ant žirgo kaip jo senelis generolas. Apsakyme „Pasakojimas apie išdaviką ir didvyrį" autorius renka davinius, kaip rašyti fikciją, ir sukuria kelių sakinių metaforą. Čia laikas daugialypis – rašymas, pasakojimas bei skaitymas egzistuoja vienu metu, ir neaišku, kuris eina pirma. 1970 metais pagal šį kūrinį Bernardo Bertolucci susuka filmą *Voratinklio strategija* (*La strategia del ragno*); scenarijaus autorius – Eduardo de Gregorio. Apsakyme „Loterija Babilonijoje" daug kas įžvelgia paralelių tarp Argentinos loterijos ir rizikos, kaip vienintelės likimo lėmėjos. „Griuvėsių rate" žmogus nusprendžia nupiešti pasaulį ir prieš pat mirtį suvokia, kad tose labirintinėse linijose išryškėja jo veidas. Pasaulio sutvėrimas apsakyme „Tlön, Uqbar, Orbis Tertius" – tai intelektualinė mankšta naudojantis tikrais tekstais ir asmenimis. „Trys Judo versijos" yra neįprasta fikcija, sukurta remiantis dvilypiu principu, kad „kiekvieną žmogų sudaro du žmonės ir kad tikras žmogus yra tas, danguje...".

Pirmoji iš Borgeso „fikcijų" Lietuvoje buvo publikuota apysaka „Deutsches Requiem" iš rinkinio *El Aleph* (J. Keliuočio vertimas, *Kultūros barai*, 1971, nr. 3). 1973 metais *Pergalė* (dabar *Metai*) išspausdino dvi (iš keturių) Tomo Venclovos išverstas fikcijas – „Griuvėsių rate" ir „Slaptasis stebuklas". Tiems laikams tai buvo nepaprastai drąsus redaktoriaus ir vertėjo gestas. Tačiau neišdrįso išspausdinti „Babelio biblio-

tekos" ir „Pasakojimo apie išdaviką ir didvyrį". Po to sekė Valdo Petrausko, Bruno Dovydaičio, Arvydo Makštučio, Tautvydo Kuoro prozos vertimai. Borgeso poezijos vertė Sigitas Geda ir Povilas Gaučys.

Kaip kilo mintis imtis tokio nedėkingo darbo? 1999 metų pavasarį VDU turėjau vertimo seminarą bakalaurams ir žurnalistikos magistrantams („Vertimas kaip kritikos priemonė"), kuriame „mokėmės" vertimo amato ir meno. Pasitikėdamas studenčių gabumais, nutariau išbandyti Borgeso fikcijas. Čia vertėjas, priešingai negu kritikai ar literatūrologai, turi laikytis kuo arčiausiai autoriaus: privalo „nepagerinti", neišmesti nesuprantamo sakinio ar žodžių, negali jų keisti. Tik versdamas pažodžiui ir tik gerai įsiskaitęs bei supratęs tekstą, vertėjas gali tikėtis neblogų rezultatų. Po keturių ar penkių „redakcijų", giliai įsigyvenus į autoriaus kontekstus, jau galima „sukurti" ir savąjį, lietuviškąjį variantą, kuris skirtųsi nuo originalo tiktai savo kalba. Trūko gerų ispanų kalbos žodynų, bet Borgesas mokėjo gerai angliškai (tai kone gimtoji jo kalba), tad galėjome naudotis ir anglakalbiais leidimais, t.y. versti jį iš kelių kalbų. Susirinkdavome universiteto bibliotekoje ieškodami tinkamiausio žodžio, nes vienas originalo žodis galėjo turėti dešimtis skirtingų reikšmių. Ir taip sakinys po sakinio, žodis po žodžio. Skaitydavau tekstą ispaniškai arba angliškai, o mano studentės – lietuviškai, kol rasdavome artimiausią pagal prasmę žodį, kūrybingiausią lietuvišką pasakymą.

Borgesas sudomino ir tuomi, kad jis pats buvo ne tik rašytojas, bet ir vertėjas, puikiai mokėjęs angliškai, vertęs iš anglų, vokiečių, prancūzų į ispanų kalbą. Vertė Virginią Woolf, Williamą Faulknerį, Henry Michaux, Franzą Kafką ir pristatė juos Argentinos kultūriniuose žurnaluose. Vertimai dažnai buvo jam lyg savotiškas „pasiruošimas" savajai kūrybai, nors jis pats savo kūrinių nedrįso versti.

Borgesas – per geras rašytojas, tad nekyla pagunda bandyti jį pagerinti (kaip kad norisi kartais daryti verčiant kitus). Tereikia ištikimai laikytis originalo. Tai ir buvo bandyta daryti šiuo atveju.

Rinkinys *Fikcijos* atsirado „be plano", kūriniai paties autoriaus sudėti kaip norėta: kur papuolė, kaip jam „šovė į galvą". Kita vertus, juos vienija savita „labirintinė" logika, ironija ir estetinė dermė. Pirmoji laida, „Sodas išsišakojančiais takais", išėjo 1942 metais, joje buvo septyni apsakymai, arba, anot Borgeso, „fikcijos". Po dvejų metų, 1944-aisiais, prie šio rinkinio Borgesas pridūrė dar vieną knygą, pavadindamas

ją „Išmonės" („Artificios"), kurią sudarė šešios fikcijos. 1956 metais prie jų pridėjo dar tris.

Iš šešiolikos „fikcijų" lietuviškai anksčiau jau buvo išspausdintos šešios. Tomo Venclovos verstosios „Griuvėsių rate" ir „Slaptasis stebuklas" (*Pergalė*, 1973, nr. 5). Keturi Valdo Petrausko vertimai – „Babelio biblioteka" (*Pergalė*, 1979, nr. 12), pakartotinai publikuota *Lotynų Amerikos novelėse* (Vaga, 1982) kartu su apsakymais „Loterija Babilone" ir „Pietūs" bei „Mirtis ir kompasas" („Mirtis ir busolė", *Pergalė*, 1987, nr. 5) – įtraukti į šį rinkinį vertėjui juos gerokai atnaujinus. („Loterija Babilone" išversta iš naujo ir čia dedama nauju pavadinimu „Loterija Babilonijoje".) Visi kiti kūriniai yra versti arba pirmą kartą, arba iš naujo. „Randas" (*Metai*, 1999, nr. 5) ir „Apskriti griuvėsiai" (*Nemunas*, 1998, nr. 4) buvo anksčiau išversti Bruno Dovydaičio. Čia pasirinkome Giedrės Pranaitytės vertimą, pavadintą „Kalavijo forma" ir Tomo Venclovos minėtąjį vertimą „Griuvėsių rate". Taip pat vietoj Valdo Petrausko vertimo „Šakotų takelių sodas" (*Pergalė*, 1987, nr. 5) dedame naują Ingos Pavlovaitės vertimą „Sodas išsišakojančiais takais". Visi naujieji tekstai išversti Vytauto Didžiojo universiteto studenčių.

Kadangi prie šio teksto rengimo prisidėjo nemažai žmonių, kiekviename apsakyme esama trijų lygių išnašų. Skaičiukais žymimos paties Borgeso pastabos (prie kurių kartkartėmis jis pats savo nuožiūra priduria „redaktoriaus" arba „leidėjo pastaba"), žvaigždutėmis – vertėjų paaiškinimai o kryžiukais – parengėjo išnašos.

Dėkoju Tomui Venclovai, maloniai sutikusiam peržiūrėti vertimus. Taip pat esu dėkingas jam ir Valdui Petrauskui už leidimą įtraukti jų vertimus į šį rinkinį.

Mano padėka visiems, prisidėjusiems prie šių „fikcijų" vertimo; neminėsiu tų studenčių, kurių pavardės įrašytos prie vertimo tekstų, laukiančių skaitytojų teismo. Norėtųsi tarti nuoširdų ačiū žurnalistikos katedros magistrantėms Ramintai Lilaitei, Dainidai Valsiūnaitei ir Jurgai Graziulevičiūtei, bakalauro kandidatėms Jolantai Kvedaraitei, Almai Kunevičienei ir Dianai Špokaitei.

Tikiuosi, ši knyga suras savo nišą mūsų knygų lentynoje.

STASYS GOŠTAUTAS

Bostonas, 2000, rugpjūčio 2

SODAS IŠSISIŠAKOJANČIAIS TAKAIS

(1941)

ĮVADAS

Septynioms šios knygos istorijoms nereikia ypatingesnių paaiškinimų. Septintoji („Sodas išsišakojančiais takais“) yra detektyvinė; jos skaitytojai stebės, kaip rengiamas ir vykdomas nusikaltimas, kurio tikslą jie žinos, bet galutinai, man rodos, nesupras iki paskutinio paragrafo. Kitos yra fantastinės; viena iš jų, „Loterija Babilonijoje“, neapsieina be simbolizmo. Nesu pirmasis autorius, pasakojantis apie „Babelio biblioteką“, o kam įdomi jos istorija ir proistorė, gali žvilgelėti į atitinkamą puslapį 59-ame *El Sur* numeryje, kuriame suminėti įvairūs vardai, tokie kaip Leukipas ir Lasswitzas, Lewis Carrolis ir Aristotelis. „Griuvėsių rate“ viskas nerealu; apsakyme „Pierre'as Menardas, *Don Kichoto* autorius“, nerealus yra likimas, kurį prisiima veikėjas. Raštų sąrašas, kurį jam priskiriame, nėra itin įdomus, bet nėra ir atsitiktinis; tai Pierre'o Menardo proto istorijos diagrama...

Ilgų knygų kūrimas – skrupulinga ir alinanti beprotybė: per penkis šimtus puslapių dėstomos mintys, kurias galima pasakyti per porą minučių. Verčiau apsimesti, kad tos knygos jau yra parašytos, ir pateikti jų santrauką, įvertinimą. Taip elgiasi Carlyle'is (*Sartor Resartus*) ir Butleris (*Gražusis uostas*); jų veikalai turi netobulumų, nes jie taip pat yra knygos, nemažiau tautologiškos negu kitos. Man patinka išmintingesnis, nerangus, dykaduoniškas rašymas apie įsivaizduojamas knygas. Tokie yra apsakymai „Tlön, Uqbar, Orbis Tertius“ ir „Herberto Quaino veikalų apžvalga“.

J.L. B.

Buenos Airės, 1941, lapkričio 10

Vertė EGLĖ BARSKAJA

TLÖN, UQBAR, ORBIS TERTIUS

I

Uqbarą atradau veidrodžio ir enciklopedijos susitikimo dėka. Veidrodis kėlė rūpestį koridoriaus gale, didelėje viloje Gaono gatvėje, Ramos Mejía kvartale*; enciklopedija klaidingai vadinosi *The Anglo-American Cyclopaedia* (New York, 1917) ir buvo piratiškas 1902 metų *Encyclopaedia Britannica* vėlyvas perspaudas. Viskas atsitiko prieš kokius penkerius metus. Tą vakarą Bioy Casaresas*[2] vakarieniavo pas mane, ir užtrukome ginčydamiesi apie romano rašymą pirmuoju asmeniu, naudojant pasakotoją, kuris praleidžia arba iškreipia faktus bei sukelia įvairius prieštaravimus taip, kad tik skaitytojų saujelė – labai maža saujelė – sugebėtų iššifruoti siaubingą ar banalią romano realybę. Veidrodis žiūrėjo į mus iš koridoriaus galo, ir mes pastebėjome (vidurnaktį tatai neišvengiama), kad veidrodžiai gali būti siaubingi. Tada Bioy Casaresas prisiminė, kad vienas iš Uqbaro ereziarchų buvo pareiškęs, kad veidrodžiai ir lytiniai santykiai yra bjaurūs, nes daugina žmonių skaičių. Man paklausus apie šio įsimintino sakinio šaltinį, jis atsakė, kad sakinys užrašytas *The Anglo-American Cyclopaedia*, straipsnyje apie Uqbarą. Viloje (kurią buvome išsinuomoję su baldais) kaip tik buvo to veikalo vienas egzempliorius. Paskutiniuose XLVI tomo puslapiuose užtikome straipsnį apie Upsalą; pirmuosiuose XLVII tomo puslapiuose radome vieną straipsnį apie Uralo-Altajaus kalbas, bet nei žodžio apie Uqbarą. Bioy, truputį sumišęs, per-

žiūrėjo turinį. Veltui ieškojo visokių įsivaizduojamų rašybų: Ukbar, Ucbar, Ooqbar, Ookbar, Oukbahr... Prieš išeidamas jis man dar pasakė, kad tas kraštas yra kažkur Irako ar Mažosios Azijos srityje. Prisipažinsiu, pritariau be didelio pasitikėjimo. Spėjau, kad šis neaprašytas kraštas ir jo anoniminis ereziarchas yra Bioy paskubom prasimanyti iš kuklumo, kad pateisintų vieną sakinį. Bergždžias ieškojimas Justuso Pertheso atlase sustiprino mano abejones.

Sekančią dieną Bioy paskambino man iš Buenos Airių ir pranešė, kad turi straipsnį apie Uqbarą XLVI Enciklopedijos tome. Jame nebuvo tiksliai nurodytas ereziarcho vardas, bet buvo aprašyta jo teorija beveik tais pačiais žodžiais, kuriuos pakartojo Bioy, nors literatūriniu požiūriu turbūt menkesniais. Jis buvo prisiminęs: *Copulation and mirrors are abominable.* Enciklopedijoje buvo parašyta: „Pasak vieno iš tų gnostikų, matomoji visata yra iliuzija (arba tiksliau), sąmoningas prasimanymas. Veidrodžiai ir tėvystė yra bjaurūs (*mirrors and fatherhood are abominable*), nes jie ją daugina ir plečia." Visai nuoširdžiai pasakiau, kad norėčiau pamatyti tą straipsnį. Po kelių dienų Bioy jį atnešė. Tai mane nustebino, nes skrupulingoje kartografinėje de Ritterio *Žemėtyros (Erdkunde)* rodyklėje visiškai nebuvo užsimenama apie Uqbarą.

Bioy tikrai atgabeno XLVI *Anglo-American Cyclopaedia* tomą. Ant suklastoto viršelio ir knygos nugarėlės buvo tie patys abėcėliniai duomenys (Tor-Upps), kaip ir mūsų egzemplioriuje, tačiau vietoje 917 knygoje buvo 921 puslapis. Šiuose keturiuose pridėtuose puslapiuose ir buvo straipsnis apie Uqbarą – kaip skaitytojas bus pastebėjęs, neįtelpąs į tomo abėcėlės rangą. Vėliau įsitikinome, kad tarp šių dviejų egzempliorių nėra jokių kitų skirtumų. Abu tomai (kaip pasakyta anksčiau) buvo dešimto *Encyclopaedia Britannica* leidimo perspausdinimai. Bioy įsigijo savąjį egzempliorių per kažkokį knygų išpardavimą.

Mudu atidžiai perskaitėme straipsnį. Vienintelė stebinanti ištrauka buvo ta, kurią buvo prisiminęs Bioy. Likusi dalis buvo

gana įtikinama, visiškai atitinkanti bendrą veikalo toną ir, žinoma, truputį nuobodi. Skaitydami ją iš naujo, radom, kad griežtame tekste slypi daug esminių neaiškumų. Iš keturiolikos pavadinimų, paminėtų geografiniame skyriuje, atpažinom tik tris: Chorasaną, Arméniją ir Erzerumą, – jie buvo įtraukti į tekstą dviprasmišku būdu. Iš istorinių vardų tik vieną vardą: apgaviko burtininko Smerdiso, pavartotą metaforiškai. Straipsnyje buvo ypač plačiai aprašytas Uqbaro pasienis, bet visos nuorodos buvo gan miglotos, kaip ir to krašto upės, krateriai bei kalnų grandinės. Perskaitėme, pavyzdžiui, kad Tsai ir Chalduno žemumos bei Axos upės delta apibrėžia pietinę sieną ir kad tos deltos salose veisiasi laukiniai arkliai. Tai buvo parašyta 918 puslapio pradžioje. Iš istorinio skyriaus (920 puslapyje) sužinojome, kad po tryliktojo amžiaus religinių persekiojimų salose rado prieglobstį ortodoksai, išliko jų obeliskai ir dažnai atkasami jų akmeniniai veidrodžiai. „Kalbos ir literatūros" skyrius buvo gan trumpas. Viena reikšminga savybė: buvo pažymėta, kad Uqbaro literatūra yra fantastinė, jos epai ir legendos niekada nesirėmė realybe, o tik dviem išgalvotais kraštais, pavadintais Mlejnas ir Tlönas... Bibliografija išvardija keturias knygas, kurių mums dar neteko matyti, nors trečioji knyga, *Krašto, vadinamo Uqbaru, istorija (History of the land called Uqbar)*, parašyta Silaso Haslamo ir išspausdinta 1874 metais, figūruoja Bernardo Quaritcho knygyno kataloguose.[1] Pirmoji knyga, *Aiškios ir vertingos pastabos apie Uqbaro šalį Mažojoje Azijoje* (*Lesbare und lesenswerthe Bemerkungen über das Land Ukkbar in Klein-Asien*), buvo išleista 1641 metais, ir jos autorius buvo Johannesas Valentinus Andreä. Tai gan svarbus faktas, nes po kelerių metų aš atsitiktinai radau šią pavardę De Quincey raštuose (*Writings*, tryliktas tomas) ir sužinojau, kad tai vokiečių teologas, kuris septynioliktojo amžiaus pradžioje aprašė įsivaizduojamą rozenkreicerių bendruomenę: ją vėliau įsteigė kiti, pagal Andreä įsivaizduotą modelį.

Tą vakarą aplankėme Valstybinę Biblioteką. Veltui vartėme atlasus, katalogus, geografinių draugijų metraščius, keliautojų

ir istorikų prisiminimus: niekas nebuvo buvęs Uqbare. Bioy turimoje enciklopedijoje, bendrojoje rodyklėje, irgi nebuvo šio pavadinimo. Kitą dieną Carlosas Mastronardi (kuriam aš papasakojau visą reikalą)*[3] Corrienteso ir Talcahuano knygyno lange pastebėjo juodas ir paauksuotas *Anglo-American Cyclopaedia* nugarėles... Jis įėjo vidun ir patikrino XLVI tomą. Aišku, jame nebuvo nė menkiausios užuominos apie Uqbarą.

II

Menkas ir vis tirpstantis prisiminimas apie Herbertą Ashe'ą, geležinkelio inžinierių Pietuose, tebetvyro Adrogué viešbutyje, tarp vešlių sausmedžių ir iliuzinių veidrodžių gelmių. Gyvenime jį, kaip ir daugelį anglų, kamavo nerealumo jausmas; miręs jis net nebėra vaiduoklis, kokiu buvo virtęs dar gyvas. Jis buvo aukštas ir flegmatiškas; jo keturkampė žilstelėjusi barzda kadaise buvo raudona. Kiek žinau, jis buvo bevaikis ir našlys. Kas keleri metai vykdavo į Angliją, kad aplankytų (sprendžiant iš nuotraukų, kurias jis mums rodė) saulės laikrodį ir porą ąžuolų. Mano tėvas su juo užmezgė (perdėtai tariant) vieną iš tų angliškų draugysčių, kurios prasideda vengiant intymumo ir greitai ima išsiversti be pokalbių. Juodu keisdavosi knygomis ir laikraščiais; leisdavosi į tylias šachmatų dvikovas... Prisimenu jį stovintį viešbučio koridoriuje, rankose laikantį matematikos knygą, įdėmiai žvelgiantį į nesugrąžinamas dangaus spalvas. Vieną popietę aptarinėjome dvyliktainę skaitmeninę sistemą (kurioje dvylika rašoma kaip dešimt). Ashe'as pasakė, kad jis kaip tik perrašinėja kažkokias dvyliktaines lenteles – pamiršau kurias – į šešiasdešimtaines (kur šešiasdešimt rašoma kaip dešimt) ir pridūrė, jog šį darbą jam pavedė vienas norvegas iš Rio Grande do Sul. Pažinojome Ashe'ą jau aštuonerius metus, bet jis niekad nebuvo užsiminęs apie savo apsilankymą Brazilijoje... Kalbėdavomės apie karvių auginimą, apie *capangas**[4], brazilietišką žodžio *gaucho* etimologiją (kai kurie seni

urugvajiečiai tą žodį taria *gaúcho*), ir nieko daugiau nebuvo pasakyta – tegul Dievas man atleidžia – apie dvyliktaines lenteles. 1937-ųjų rugsėjo mėnesį (mūsų tuo metu nebuvo viešbutyje) Herbertas Ashe'as mirė nuo trūkusios aneurizmos. Prieš kelias dienas buvo gavęs iš Brazilijos registruotą siuntinį. Tai buvo knyga *in octavo.* Ashe'as ją paliko bare, kur aš ją po poros mėnesių radau. Pradėjęs vartyti knygą staiga pajutau smalsumo svaigulį, apie kurį plačiau nekalbėsiu, nes ši istorija yra ne apie mano pojūčius, bet apie Uqbarą, Tlöną ir Orbis Tertius. Islamo pasaulyje yra viena naktis, vadinama Didžiąja Naktimi, kada plačiai atsiveria slapti dangaus vartai ir vanduo ąsočiuose tampa saldesnis; net jei vartai ir būtų atsivėrę, nebūčiau pajutęs to, ką patyriau tą popietę. Knyga buvo parašyta anglų kalba ir turėjo 1001 puslapį. Ant geltonos odinės nugarėlės perskaičiau šiuos įdomius žodžius, kurie kartojo suklastotos knygos viršelį: *Pirmoji Tlöno enciklopedija, t. XI, Hlaer–Jangr* (*A first Encyclopaedia of Tlön. Vol. XI. Hlaer to Jangr*). Nebuvo pažymėta leidimo vietos nei datos. Pirmajame puslapyje bei šilkiniame lape, dengiančiame spalvotą graviūrą, buvo mėlynas ovalios formos antspaudas su įrašu: *Orbis Tertius.* Prieš dvejus metus piratiškosios enciklopedijos tome užtikau trumpą nebūtos šalies aprašymą; dabar man buvo lemta pamatyti kažką daug vertingesnio ir sudėtingesnio. Dabar savo rankose turėjau nežinomos planetos ir jos visuotinės istorijos didelį sistemišką fragmentą – su jos architektūra ir kortomis, su jos bauginančia mitologija ir kalbų garsais, su jos imperatoriais ir jūromis, su jos mineralais ir jos paukščiais ir žuvimis, su jos algebra ir jos ugnimi, su jos teologiniais ir metafiziniais nesutarimais. Visa tai buvo aiškiai ir darniai išdėstyta, be jokių akivaizdžių dogmatinių tikslų ar parodijos elemento.

Vienuoliktajame tome, apie kurį kalbu, minimi vėlesni bei ankstesni tomai. Nestoras Ibarra straipsnyje, kuris tapo jau klasika, išspausdintame *N.R.F.*, abejoja šių tomų buvimu; Ezequielis Martínezas Estrada ir Drieu La Rochelle tuo tarpu sėk-

mingai paneigė šią abejonę.*[5] Akivaizdu, kad iki šiol netgi atkakliausi tyrimai pasirodė bergždi. Veltui rausėmės po Europos ir abiejų Amerikų bibliotekas. Alfonsas Reyesas, kuriam įkyrėjo šis menkas detektyvinis darbas, pasiūlė visiems mums imtis didžiulio ir beribio uždavinio – trūkstamų tomų atkūrimo: *ex ungue leonem*. Pusiau juokais jis apskaičiavo, kad vienos tlionistų kartos turėtų užtekti. Šis drąsus apskaičiavimas sugrąžino mus prie problemos esmės: kas buvo Tlöno kūrėjai? Daugiskaita neišvengiama, nes vieno išradėjo hipotezę – vieno begalinio Leibnitzo, veikiančio kukliai ir tamsybėse – mes vienu balsu atmetėme. Yra spėliojama, kad šį *brave new world* sukūrė slapta draugija, vadovaujama nežinomo genijaus, kuriai priklausė astronomai, biologai, inžinieriai, metafizikai, poetai, chemikai, algebristai, moralistai, dailininkai, geometrai... Yra daug individų, kurie nusimano apie šias įvairias disciplinas, bet retas jų turi vaizduotės išradimams, ir dar mažiau individų, kurie išradimus galėtų sujungti į vientisą griežtą sistemą. Planas buvo toks platus, jog kiekvieno asmens įnašas atrodė labai mažas. Iš pradžių buvo manyta, kad Tlönas yra tik chaosas, laisvas ir nerūpestingas vaizduotės kūrinys; dabar aišku, kad tai išbaigta visata, o ją valdantys įstatymai rūpestingai suformuluoti, nors ir laikini. Gana prisiminti, jog tariami prieštaravimai, esantys Vienuoliktajame tome, yra pagrindinis įrodymas, kad tikrai esama ir kitų tomų: tokia aiškiai pastebima ir tiksli yra jo tvarka. Populiariuose žurnaluose su atleistinu entuziazmu buvo paskelbta Tlöno zoologija ir topografija; bet, mano manymu, to krašto permatomieji tigrai ir kraujo bokštai vargu ar nusipelno tvirto *visų* žmonių dėmesio. Drįsčiau paprašyti poros minučių jų visatos sąvokai atskleisti.

Hume'as visiems laikams pastebėjo, kad Berkeley'o argumentai yra ne tik nepriimtini, bet visiškai neįtikėtini. Pastaba teisinga, jei ji taikoma mūsų žemei, tačiau visai netinka Tlönui. Tos planetos tautos iš prigimties idealistės. Jų kalba ir iš tos kalbos kilusios religija, literatūra bei metafizika suponuoja

idealizmą. Joms pasaulis nėra objektų rinkinys erdvėje, bet eilė įvairių rūšių nepriklausomų veiksmų. Jis nuoseklus, laikinis, bet be erdvės. Spėjamoje Tlöno prokalbėje, iš kurios išsirutuliojo gyvos kalbos ir tarmės, nėra daiktavardžių, bet yra beasmenių veiksmažodžių, kuriuos modifikuoja vienskiemenėmis priesagomis (ar priešdėliais) reiškiami prieveiksmiai. Pavyzdžiui: nėra žodžio, atitinkančio daiktavardį *mėnulis*, tačiau yra veiksmažodis *mėnuliuoti* arba *mėnuoti*. Sakinys „Patekėjo mėnulis virš upės" skamba *si hlö u fang axaxaxas mlö* arba, jei versime pažodžiui: „Aukštyn pastovaus tekėjimo mėnuliavo." (Xulas Solaras jį trumpai išvertė: *Upa tras perfluyue lunó.* (*Upward, behind the onstreaming it mooned.*)*[6]

Minėtos ištraukos priklauso pietų pusrutulio kalboms. Šiaurės pusrutulio kalbose (Vienuoliktajame tome buvo nedaug žinių apie jų prokalbę) svarbiausias vienetas yra ne veiksmažodis, bet vienskiemenis būdvardis. Daiktavardžiai sudaromi vartojant būdvardžių *pynę*. Nesakoma *mėnulis*: sakoma *ryški-erdvė virš tamsaus-apvalaus arba švelnaus-oranžinio dangaus*, arba kokia nors kita pynė. Šičia būdvardžių visuma atitinka realų objektą; bet tai visiškai atsitiktinis dalykas. Šio pusrutulio literatūroje (kaip Meinongo trukmės pasaulyje) yra daug idealių objektų, atsirandančių ir išnykstančių per vieną akimirką, nelygu poetinė užduotis. Kartais juos jungia vienalaikiškumas. Yra objektų, sudarytų iš dviejų jutimo elementų – regos ir klausos: saulėtekio spalva ir tolimo paukščio čiulbėjimas. Kiti objektai sudaryti iš daugelio elementų: saulė ir vanduo, atsimušantis į plaukiko krūtinę, neryškiai virpanti rožės spalva, matoma užmerktom akim, jausmas, lyg tave neštų upės srovė ar sapnų pasaulis. Šie antrojo laipsnio objektai gali būti suderinti su kitais; panaudojus tam tikrus sutrumpinimus, procesas darosi beribis. Yra iškilių eilėraščių, sukurtų iš vieno milžiniško žodžio; tas žodis yra vienas *poetinis objektas*, sukurtas poeto. Faktas, kad niekas netiki daiktavardžių realybe, paradoksiškai reiškia, kad jų skaičius neribotas.

Šiaurės pusrutulio Tlöno kalbos turi visus indoeuropiečių daiktavardžius – ir daug daug kitų.

Neperdedant reikia sutikti, kad klasikinėje Tlöno kultūroje yra tik viena disciplina: psichologija. Visos kitos yra jai pavaldžios. Jau esu pastebėjęs, kad tos planetos žmonės suvokia visatą kaip protinį procesą, kuris plėtojasi ne erdvėje, bet laiko bėgsme. Spinoza priskiria erdviškumo ir mąstymo atributus begalybei; Tlöno planetoje niekas nesuprastų, kodėl pirmasis atributas (būdingas tam tikroms stadijoms) gretinamas su antruoju, kuris yra puikus kosmoso sinonimas. Kitaip tariant, jie nesuvokia erdvės, trunkančios laike. Dūmų debesio horizonte pastebėjimas, vėliau gaisro kaime, o dar vėliau neužgesinto cigaro, sukėlusio tą didelį gaisrą, suvokimas jiems tėra idėjų asociacijos pavyzdys.

Toks monizmas arba visuotinis idealizmas padaro mokslą bejėgį. Aiškinti (arba vertinti) vieną faktą – reiškia susieti jį su kitu; tas ryšys Tlöno planetoje atitinka vėlesniąją daikto būseną ir negali nei paveikti, nei išaiškinti ankstyvesnės būsenos. Kiekviena psichinė būsena yra neišverčiama į kitą: jau įvardijimas – *id est*, klasifikacija – reiškia iškraipymą. Iš to galima daryti išvadą, kad Tlöno planetoje nėra mokslų – nei netgi protavimo sistemos. Neįtikėtina, bet iš tiesų yra atvirkščiai – tų sistemų yra begalės. Su filosofijomis atsitinka kaip su daiktavardžiais Šiaurės pusrutulyje; faktas, kad kiekviena filosofija nuo pat pradžių yra dialektinis žaidimas, *Philosophie des Als Ob*, prisidėjo prie jų padauginimo. Yra daug neįtikėtinų sistemų, kurių architektūra yra miela ir net įspūdinga. Tlöno metafizikai neieško tiesos nei įtikimumo: jie stengiasi nustebinti. Jiems metafizika yra fantastinės literatūros šaka. Jie žino, kad kiekviena sistema yra tiktai visų pasaulio aspektų pajungimas kokiam nors vienam aspektui. Net posakis „visų aspektų“ yra nepriimtinas, nes reiškia neįmanomą esamo mirksnio pridūrimą prie visų praėjusių mirksnių. Taip pat nepriimtina daugiskaita „praėjusių“, nes tai reiškia kitą neįmanomą veiksmą... Viena Tlöno mokykla

net ima neigti laiką: samprotauja, kad dabartis yra begalinė, ateitis nėra reali, o tėra dabarties viltis, ir praeitis neturi realybės, o tėra dabarties prisiminimas.[2] Kita mokykla skelbia, kad *visas laikas* jau praėjo, ir mūsų gyvenimas yra tik prisiminimas arba saulėlydžio spindulys, be abejo, iškraipąs ir sudarkąs nebeatgaunamą procesą. Dar kita mokykla teigia, kad visatos istorija – ir joje mūsų gyvenimas, ir mūsų gyvenimo mažiausios detalės – yra kažkokio antraeilio dievo rankraštis, sukurtas tam, kad būtų įmanoma susikalbėti su demonu. Vėl kitas mokymas tvirtina, kad visatą galima lyginti su šifruotu raštu, kuriame ne visi simboliai turi reikšmę, ir tik tai, kas atsitinka kas trys šimtai metų, yra tiesa. Pagaliau sakoma: kol miegam čia, budim kur nors kitur, ir tokiu būdu kiekvienas žmogus yra du žmonės.

Iš visų Tlöno doktrinų skandalingiausia buvo materializmas. Kai kurie mąstytojai aprašė tą filosofiją neaiškiai, bet stropiai, norėdami ją pristatyti kaip paradoksą. Kad palengvintų tų neįsivaizduojamų tezių supratimą, vienuoliktojo amžiaus ereziarchas[3] sugalvojo devynių vario monetų sofizmą, tokį pat garsų Tlöno planetoje, kaip pas mus eleatų aporijos.*[7] To „apgaulingo samprotavimo" apie kintančias monetas bei kintančius jų radimus yra daug variantų; štai pats paprasčiausias:

Antradienį X, eidamas taku dykumoje, pameta devynias vario monetas. Ketvirtadienį Y, eidamas taku, atranda keturias monetas, praradusias savo blizgesį dėl trečiadienio lietaus. Penktadienį Z atranda tris monetas tame pačiame take, ir taip pat penktadienį iš ryto X atranda dvi monetas savo namo koridoriuje.

Šia pasakėčia ereziarchas norėjo nustatyti tų atgautų devynių monetų realybę – *id est*, tęstinumą. *Absurdas* (sakė jis) *įsivaizduoti, kad keturios iš tos grupės monetų neegzistavo tarp antradienio ir ketvirtadienio, trys tarp antradienio ir penktadienio popiet, dvi tarp antradienio ir penktadienio ryto. Yra logiška galvoti, kad jos iš tikrųjų egzistavo – gal kokia nors paslaptinga forma, neprieinama žmonių supratimui – kiekvienu iš tų trijų laiko momentų.*

Tlöno kalba kliudė suformuluoti tokį paradoksą, taigi dauguma jo nesuprato. Sveiko proto šalininkai iš pradžių pasitenkino paneigdami anekdoto tikslumą. Kartojo, kad tai lingvistinė klaida, pagrįsta beatodairišku dviejų kasdieninei vartosenai neįprastų ir griežtam protavimui nepriimtinų naujažodžių vartojimu: veiksmažodžiai *atrasti* ir *pamesti* dar turi būti pagrįsti (*petitio principi*), nes jie tvirtina, kad pirmos devynios monetos tapačios paskutiniosioms. Priminė, kad visi daiktavardžiai (žmogus, moneta, ketvirtadienis, trečiadienis, lietus) turi tik metaforinę vertę. Pasmerkė klaidinančią detalę, *kad tos monetos patamsėjo dėl trečiadienio lietaus*; čia priimama tai, ką dar reikia įrodyti: kad keturios monetos egzistavo tarp ketvirtadienio ir antradienio. Paaiškino, kad vienas dalykas yra lygybė, o kitas identitetas, ir sugalvojo hipotetinį atvejį, panašų į *reductio ad absurdum*: devyni žmonės nuosekliai devynias naktis kenčia smarkų skausmą. Ar nebūtų kvaila – klausė – manyti, kad tie žmonės patiria vieną ir tą patį skausmą?[4] Pasakė, kad ereziarchą motyvavo šventvagiškas tikslas: priskirti dievišką *buvimo* kategoriją saujelei monetų; įrodė, jog kartais jis neigdavo gausybės kategoriją, o kartais ne. Argumentavo: jeigu lygybė suponuoja identitetą, reikėtų pripažinti, kad tos devynios monetos yra tik viena.

Sunku patikėti, bet šitie argumentai neužbaigė diskusijų. Po šimto metų kitas mąstytojas, ne mažiau talentingas už ereziarchą, bet ortodoksų tradicijos, suformulavo labai drąsią ir sėkmingą hipotezę, kuri teigė, kad yra vienas asmuo, kad tas vienas nedalijamas asmuo yra kiekviena šios visatos būtybė ir kad kiekviena būtybė yra dievo įrankis ir kaukė. X yra Y ir drauge yra Z. Z atranda tris monetas, nes prisimena, kad jas pametė X; X atranda dvi monetas koridoriuje, nes prisimena, kad kitos monetos jau atrastos... Vienuoliktasis tomas leidžia suprasti, kad panteistinis idealizmas nugalėjo visas kitas mokyklas dėka trijų svarbių priežasčių. Pirmiausia todėl, kad atmetė solipsizmą; antra, todėl, kad išsaugojo psichologijos mokslų pagrindus;

trečia, todėl, kad išsaugojo religinių apeigų galimybę. Schopenhaueris (aistringas ir šviesaus proto Schopenhaueris) išsakė labai panašią doktriną savo *Parerga und Paralipomena* pirmajame tome.

Tlöno geometriją sudaro dvi skirtingos disciplinos: regimoji ir apčiuopiamoji. Pastaroji atitinka mūsų geometriją ir yra pavaldi pirmajai. Regimoji geometrija remiasi paviršium, ne tašku: ji nepripažįsta paralelių linijų ir tvirtina, kad kai žmogaus kūnas juda erdvėje, jis keičia formas, kurios jį gaubia. Tlöno aritmetikos pagrindas yra neriboto skaičiaus sąvoka. Pabrėžiama, kad reikšmingos sąvokos „daugiau negu" ir „mažiau negu", kurias mūsų matematikai ženklina simboliais > ir <. Pripažįstama, kad skaičiavimas pakeičia kiekį iš neriboto į ribotą. Faktas, kad keli asmenys, skaičiuodami tą patį kiekį, gauna tą patį rezultatą, Tlöno psichologams yra tik idėjų asociacijos pavyzdys arba geros atminties įrodymas. Turime prisiminti, kad tenai žinojimo subjektas yra vienas ir amžinas.

Literatūrinėje sferoje irgi galioja vieno asmens idėja. Knygos pasirašomos labai retai. Autorystės samprata neegzistuoja: nuspręsta, kad visi veikalai yra vieno autoriaus, o jis yra belaikis ir bevardis. Kritikai dažnai išgalvoja autorius: pasirenka dvi skirtingas knygas – sakysim, *Tao Te King* ir *Tūkstantį ir vieną naktį,* jas priskiria tam pačiam rašytojui ir paskui sąžiningai nagrinėja to įdomaus *homme de lettres* psichologiją...

Jų knygos skiriasi nuo mūsų. Visi apsakymai kartoja vieną siužetą su begalinėmis variacijomis. Filosofiniai veikalai visada turi tezę ir antitezę, griežtą kiekvieno argumento *pro* ir *contra*. Knyga, kurioje nėra kontraknygos, yra laikoma neužbaigta.

Idealizmo šimtmečių šimtmečiai negalėjo nepaveikti tikrovės. Neretai seniausiose Tlöno srityse padvigubėja dingę daiktai. Du žmonės ieško vieno pieštuko; pirmasis jį atranda ir nieko nesako; antrasis randa antrą pieštuką, tokį pat realų, bet panašesnį į tą, kurio tikėjosi. Tie antriniai daiktai vadinasi *hrönir* ir yra, nors tai ir skamba keistokai, truputį ilgesni. Dar neseniai

tie *hrönir* buvo atsitiktiniai neapdairumo ir užmiršimo padariniai. Sunku įtikėti, kad jų metodiškas gaminimas prasidėjo vos prieš šimtą metų, bet taip yra parašyta Vienuoliktajame tome. Pirmieji bandymai pasirodė bevaisiai, bet jų *modus operandi* yra prisimintinas. Vieno valstybinio kalėjimo direktorius pranešė kaliniams, kad senoje upės vagoje esama kažkokių kapų ir kad tas, kas atneš iš ten įdomų radinį, atgaus laisvę. Keli mėnesiai prieš pradedant kasinėjimus kaliniams buvo parodytos nuotraukos – ką jie turės atrasti. Tas pirmas bandymas įrodė, kad viltis ir gobšumas kartais kliudo; po savaitės darbo su kirstuvu ir kastuvu vienintelis atrastas *hrön* buvo surūdijęs ratas, ir tai vėlyvesnio laikotarpio negu pats eksperimentas. Šitas mėginimas buvo slaptas ir vėliau pakartotas keturiose gimnazijose. Trijose beveik nieko neišėjo; ketvirtojoje (kurios direktorius atsitiktinai mirė per pirmuosius kasinėjimus) mokiniai iškasė – ar pagamino – auksinę kaukę, senovišką kardą, dvi ar tris molines amforas ir pažaliavusį varinį sužalotą karaliaus torsą su įrašu ant krūtinės, kurio dar nepavyko išaiškinti. Tokiu būdu buvo suprasta, kad liudininkų, žinančių eksperimentinį ieškojimo pobūdį, nereikia. Grupiniai tyrimai pagamina prieštaringus objektus; dabar labiau mėgstami asmeniški, beveik improvizuoti projektai. Sistemiška *hrönir* gamyba (pasak Vienuoliktojo tomo) neįkainojamai pasitarnavo archeologams, nes leido jiems ne tik tyrinėti, bet ir keisti praeitį, kuri dabar yra tokia pat plastiška ir lanksti kaip ateitis. Įdomu, kad antros ir trečios pakopos *hrönir* – *hrön*, kilęs iš kito *hrön*, *hrönir*, kilę iš *hröno hrön* – perdeda pirmosios pakopos aberacijas; penktosios pakopos *hrönir* jų beveik neturi; devintąją pakopą lengva sumaišyti su antrąja; vienuoliktoji *hrönir* pakopa yra tyresnė net už originalą. Procesas yra periodiškas: dvyliktoji *hrön* pakopa jau pradeda išsigimti. Nuostabesnis ir skaistesnis negu visi *hrön* yra *ur* – objektas, pagamintas sugestijos būdu, objektas, pagimdytas iš vilties. Puiki auksinė kaukė, kurią aš minėjau, yra būdingas pavyzdys.

Daiktai dvigubinasi Tlöno planetoj; jie taip pat dilsta ir praranda savo detales, kai žmonės juos pradeda pamiršti. Klasikinis pavyzdys yra slenkstis, kuris buvo tol, kol ant jo sėdėjo vargeta, bet kuris dingo, kai vargeta mirė. Kartais pora paukščių arba arklys išgelbėdavo amfiteatro griuvėsius.

Salto Oriental, 1940

1947 metų pastaba

Perspausdinu aną straipsnį taip, kaip jis pasirodė *Antología de la literatura fantástica*, 1940, be didesnių pakeitimų, atmetęs nebent vieną kitą metaforą ar satyrinę detalę, kurios dabar atrodo nerimtai. Tiek daug yra atsitikę nuo to laiko... Gana bus prisiminti porą įvykių.

1941 metų kovo mėnesį atsirado Gunnaro Erfjordo laiškas Hintono knygoj, kuri priklausė Herbertui Ashe'ui. Ant voko buvo Ouro Preto pašto antspaudas; laiškas pilnai atskleidžia Tlöno paslaptį. Jo tekstas pritaria Martínezo Estrados hipotezei. Nuostabi istorija prasideda XVII amžiaus pradžioje, vieną naktį Liucernoje ar Londone. Slapta ir nežalinga brolija (tarp kurios narių buvo Dalgarnas, o vėliau George'as Berkeley) nutarė sukurti kraštą. Iš pradžių miglotoje programoje figūravo „hermetiškos studijos", filantropija ir kabala. Tą pirmąjį etapą atspindi įdomi Valentino Andreä knyga.*[8] Po kelerius metus trukusių paslaptingų nelegalių susirinkimų bei neapgalvotų sintezių brolija suprato, kad vienos kartos sukurti ir pilnai atvaizduoti kraštui neužteks. Nusprendė, kad kiekvienas brolijos mokytojas turi pasirinkti vieną mokinį, kuris tęstų jo darbą. Buvo nustatyta paveldėjimo tvarka; po dviejų šimtmečių pertraukos persekiojamoji brolija atsirado Amerikoje. Apie 1824 metus Memfio mieste (Tenesio valst.) vienas iš brolijos narių kalbasi su asketišku milijonieriumi Ezra Buckley. Tas su panieka leidžia jam kalbėti ir išjuokia projekto kuklumą. Amerikoje yra nesąmonė bandyti kurti vieną kraštą – jis siūlo sukurti visą

planetą. Prie to milžiniško projekto milijonierius priduria kitą, atsiradusį iš jo nihilizmo[5]: visą nepaprastą sumanymą laikyti paslaptyje. Tuo laiku jau buvo pasklidęs dvidešimties tomų *Encyclopaedia Britannica* komplektas; Buckley pasiūlo parašyti metodišką tos iliuzorinės planetos enciklopediją. Jis jai paskirs savo aukso kasyklas, laivuojamas upes, laukus, išmindžiotus bulių ir bizonų, juodukus, viešuosius namus ir pinigus, su viena sąlyga: „Kad veikalas nedarys sutarties su apgaviku Jėzumi Kristumi." Buckley netiki Dievu, bet nori įrodyti tam neegzistuojančiam Dievui, jog mirtingieji gali pradėti pasaulį. Buckley buvo nunuodytas 1828 metais Baton Rouge; 1914 metais draugija išsiuntinėjo savo bendradarbiams, kurių yra trys šimtai, Pirmosios Tlöno Enciklopedijos paskutinį tomą. Leidinys yra paslaptingas: tie keturiasdešimt tomų (didžiausias veikalas, kurį bet kada apsiėmė sudaryti žmonija) yra tik pagrindas kitai enciklopedijai, daug detalesnei, parašytai jau ne angliškai, bet viena iš Tlöno kalbų. Ši iliuzinio pasaulio apžvalga laikinai buvo pavadinta *Orbis Tertius*, ir vienas iš jos kuklių kūrėjų buvo Herbertas Ashe'as – nesu tikras, ar kaip Gunnaro Erfjordo agentas, ar kaip profesionalus narys. Faktas, kad jis gavo vieną egzempliorių Vienuoliktojo tomo, verčia priimti antrąją versiją. Bet kurgi visi kiti tomai? Apie 1942 metus intriga darosi sudėtingesnė. Prisimenu gan aiškiai vieną pirmųjų įvykių; atrodo, jau tada pajutau vieną jo bruožą – jis buvo tik ateities nuojauta. Tai atsitiko bute Laprida gatvėje, priešais šviesų ir aukštą balkoną, žvelgiantį į saulėlydį. Princesė de Faucigny Lucinge gavo iš Poitiers savo sidabrinį servizą. Iš plačios tarptautinėmis etiketėmis apklijuotos dėžės dugno ji pradėjo traukti nejudamus daiktus: Utrechto ir Paryžiaus sidabrą su griežta heraldiška gyvūnija, virdulį. Tarp tų daiktų – it miegančio paukščio švelnus virpesys – paslaptingai plazdėjo kompasas. Princesė jo neatpažino. Kompaso mėlyna rodyklė veržėsi į magnetinį šiaurės ašigalį; metalinė dėžutė buvo įgaubta; raidės ant apskrito ciferblato priklausė vienam iš Tlöno raidynų. Tai buvo

pirmasis Tlöno fantastinio pasaulio įsiveržimas į realųjį pasaulį. Dėl jaudinančio sutapimo virtau ir antro įsiveržimo liudininku. Tai atsitiko po poros mėnesių, Cuchilla Negra vietovėje, vieno brazilo krautuvėlėje. Amorimas ir aš grįžome iš Sant'Annos.*[9] Tacuarembó upės potvynis mus privertė išbandyti (ir pakęsti) šiurkštų tos vietovės svetingumą. Krautuvėlės savininkas mus paguldė ant girgždančių sulankstomų lovų dideliame kambaryje, prigriozdintame statinių ir odų. Atsigulėm, bet mums nedavė užmigti iki paryčių vieno nematomo girto kaimyno keliamas triukšmas – nuo sunkiai suprantamų keiksmažodžių ligi trumpų milongų – tiksliau pasakius, vienos trumpos milongos.*[10] Savaime aišku, kaltę dėl tokio nesibaigiančio triukšmo suvertėm stipriai savininko naminei. Auštant koridoriuje buvo rastas negyvas žmogus. Jo užkimęs balsas mus apgavo: tai buvo jaunas vaikinas. Per karštligę iš gaucho diržo jam iškrito pora monetų ir kūgio formos blizgus metalo gabalas, skersmens sulig žaidimo kauliuku. Kažkoks vaikas bandė pakelti tą kūgį, bet jam nepavyko. Vienas vyras vos ne vos įstengė jį kilstelėti. Aš jį palaikiau ant delno porą minučių: prisimenu, kad svoris buvo nepakenčiamas ir kad jau padėjus tą kūgį tebebuvo juntamas. Taip pat prisimenu tiksliai apibrėžtą ratą, kurį kūgis įspaudė mano delne. Šitas labai mažo ir tuo pačiu metu labai sunkaus daikto pojūtis paliko itin nemalonų pasibjaurėjimo ir baimės jausmą. Vienas vietinis (*paisano*) pasiūlė išmesti tą objektą į patvinusią upę: Amorimas jį nusipirko už porą pesų. Niekas nieko nežinojo apie mirusį, nebent tiek, kad jis „atėjo iš pasienio". Šitie maži ir labai sunkūs kūgiai (ne šios žemės metalo) kai kuriose Tlöno religijose yra dievybės atvaizdas.

Čia baigiu asmenišką savo pasakojimo dalį. Visa kita yra visų mano skaitytojų atmintyje (o gal viltyje arba baimėje). Bus gana trumpai prisiminti ar paminėti vėlesnius įvykius, kurių aprašymą gili bendroji atmintis praturtins ar išplės. Apie 1944 metus vienas tyrinėtojas, laikraščio *The American* (Našvilis, Tenesio valst.) korespondentas, surado vienoje Memfio bibliotekoje tuos

keturiasdešimt Pirmosios Tlöno Enciklopedijos tomų. Iki šiol yra diskutuojama, ar šis atradimas buvo atsitiktinis, ar jam įvykti leido tos dar miglotos *Orbis Tertius* planetos vadovai. Antroji prielaida yra labiau patikima. Kai kurios neįtikėtinos Vienuoliktojo tomo informacijos (pavyzdžiui, apie *hrönir* dauginimąsi) Memfio egzemplioriuje buvo pašalintos arba sušvelnintos; tikslinga galvoti, kad tie išbraukimai yra dalis plano, siekiančio Tlöno pasaulį suderinti su realiu pasauliu. Tlöno objektų skleidimas įvairiuose kraštuose papildytų tą planą...[6] Šiaip ar taip, tarptautinė žiniasklaida be galo išgarsino šį „radinį“. Vadovėliai, antologijos, santraukos, pažodiniai vertimai, autorizuoti perspausdinimai pripildė ir vis dar pripildo pasaulį. Beveik tuojau realybė pasidavė šiai įtakai. Iš tikrųjų norėjo pasiduoti. Prieš dešimt metų bet kokiai simetrijai, bet kokiai sistemai – dialektiniam materializmui, antisemitizmui, nacizmui – pavykdavo užburti žmoniją. Negi nepasiduosi Tlöno, negi nepasiduosi tos planetos kruopščiai ir daugialypei santvarkai? Bergždžia būtų atsakyti, kad realybė irgi yra tvarkinga. Gal ir yra, bet ją valdo dieviški įstatymai – sakyčiau, nežmogiški įstatymai, – kurių niekad nesugebam įžvelgti. Tlönas gali būti labirintas, bet tai labirintas, sukurtas žmonių ir skirtas tam, kad žmonės jį išaiškintų.

Ryšys su Tlöno papročiais suskaidė šį pasaulį. Užburta Tlöno griežtumo, žmonija užmiršta ir užmirš, kad tai ne angelų, bet šachmatininkų griežtumas. Į mokyklas jau prasiskverbė Tlöno (spėjama) „pirmykštė kalba“; Tlöno darnios (ir pilnos jaudinančių epizodų) istorijos dėstymas pašalino tą istoriją, kuri žavėjo mano vaikystę; išgalvota praeitis valdo žmonijos atmintį, išstumdama kitą praeitį, apie kurią nieko iš tikrųjų nežinome – netgi to, kad ji suklastota. Jau pertvarkyta numizmatika, farmakologija ir archeologija. Manau, kad dabar ateis biologijos ir matematikos eilė... Iškrikusi atsiskyrėlių dinastija pakeitė žemės veidą. Jų darbas dar nesibaigė. Jei mūsų numatymai teisingi, po šimto metų kas nors atras tuos šimtą tomų Antrosios Tlöno Enciklopedijos.

Tada mūsų planetoje dings anglų ir prancūzų kalbos, išnyks ir paprastoji ispanų kalba. Pasaulis pavirs į Tlöną. Aš į tai nekreipiu dėmesio, aš ir toliau tikrinu ramiame Adrogué viešbutyje painų sero Thomo Browne'o *Laidojimo urnos* (*Urn Burial*) vertimą Quevedo stiliumi (kurio negalvoju duoti spaudai).

Vertė STASYS GOŠTAUTAS

Autoriaus pastabos

1 Haslamas taip pat išleido *Visuotinę labirintų istoriją* (*A general history of labyrinths*).

2 Russelas *Proto istorijoje* (*The analysis of mind*, 1921, p. 159) prileidžia, kad planeta sukurta tik prieš keletą minučių, kupina žmonių, kurie „prisimena" iliuzinę praeitį.

3 Amžius pagal Tlöno planetos dvyliktainę sistemą susideda iš 144 metų.

4 Šiandien viena iš Tlöno religijų platoniškai tvirtina, kad tam tikras skausmas, tam tikras geltonos spalvos žalias atspalvis, tam tikra temperatūra, tam tikras garsas yra vienintelė realybė. Visi žmonės svaiginančiame lytinio akto momente yra tas pats žmogus. Visi žmonės, kurie kartoja Shakespeare'o eiles, *yra* Williamas Shakespeare'as.

5 Buckley buvo laisvamanis, fatalistas ir vergijos gynėjas.

6 Dar vis neaišku, iš kokios *medžiagos* yra daromi tie objektai.

Vertėjo pastabos

* Dabar Buenos Airių miesto centre, anksčiau buvo turtingų gyventojų užmiestis.

*2 Adolfo Bioy Casares (g. 1914), Argentinos rašytojas, mažai žinomas už jos ribų, daug bendradarbiavęs su Borgesu ir kartu parašęs ar redagavęs visą eilę knygų.

*3 Carlos Mastronardi (1901–1976), poetas ir žurnalistas, geras Borgeso draugas.

*4 *Capangas* (port.), *capataz* (isp.), *cacique* (kai kuriuose Lotynų Amerikos kraštuose) – ūkvedys, dažnai žiaurus pono įsakymų vykdytojas.

*5 Nestor Ibarra (g. 1908) buvo pirmasis Borgeso vertėjas į prancūzų kalbą. Parašė taip pat disertaciją apie Borgeso ultraistinę poeziją. Ezequielis Matínezas Estrada (1895–1964) – žymus Argentinos rašytojas, eseistas, parašęs *Pampos rentgenogramą* (*Radiografía de la pampa*), kurią Borgesas 1933 metais palankiai recenzavo. Pierre'as Eugéne'as Drieu la Rochelle (1893–1945), žymiausio prancūzų kultūrinio žurnalo *N.R.F.* (*Le Nouvelle Revue Française*) redaktorius, susipažino su Borgesu Buenos Airėse vykusiame P.E.N. Klubo (kurio veikloje Borgesas nedalyvavo) kongrese.

*6 Xul Solar, tikrąja pavarde Alejandro Schultz (1887–1963), buvo Borgeso viso gyvenimo draugas, dailininkas, rašytojas ir naujų kalbų kūrėjas. Gal dėl to Borgesas jį lygino su Williamu Blake'u ir Pauliu Klee.

*7 Eleatai – Parmenido ir Zenono graikų sofistų mokykla (VI a. prieš Kristų). Aporija – neišsprendžiama problema.

*8 Pagal *Encyclopaedia Britannica* (11-a laida, 1911, t. 23, p. 737), kurią naudojo Borgesas, vokiečių teologas Johannesas Valentinus Andreä (1586–1654) sugalvojo Rozenkreicerių ordiną ir parašė satyrišką veikalą apie tą broliją: *Fama Fraternitatis of the meritorious Order of the Rosy Cross...* (Cassel, 1615). Brolija, prasidėjusi kaip pokštas, vėliau buvo rimtai įsteigta ir veikė porą šimtmečių. Rašydamas apie Tlöną Borgesas turi omeny Rozenkreicerių ordiną.

*9 Enrique Amorim (1900–1960) buvo Jorgės Luiso Borgeso sesers Norah vyras. Daug ką apie gaučų (*gaucho*) gyvenimą ir papročius Borgesas sužinojo iš jo.

*10 Milonga yra deklamavimas, palydimas gitaros. Tai vyrų pasakojimas apie peilį, dvikovas, apie arklį ir pampas. Borgesas turi prirašęs jų visą knygą. Vieną kartą Buenos Airėse jis man, dainuodamas „Milonga de Manuel Flores", parodė, kaip tai daroma.

PIERRE'AS MENARDAS, *DON KICHOTO* AUTORIUS

Silvinai Ocampo

Matomus šio rašytojo darbus galima trumpai ir aiškiai išvardyti. Todėl neatleistini ponios Henri Bachellier praleidimai ir papildymai klaidinančiame kataloge, kurį vienas garsėjantis protestantiškomis tendencijomis laikraštis gana neapdairiai pateikė savo apgailėtiniems skaitytojams – nors tų skaitytojų mažai ir jie kalvinistai, gal net masonai ar apipjaustytieji. Tikriesiems Menardo draugams šis katalogas sukėlė nerimą ir netgi tam tikrą liūdesį. Rodos, tik vakar rinkomės prie marmurinio paminklo ir gedulingų kiparisų, o jau šiandien Klaida bando suteršti jo Atminimą... Taigi trumpas paneigimas neišvengiamas.

Suprantu, kad lengva atmesti mano menką autoritetą. Ir vis dėlto viliuosi, kad man nebus uždrausta paminėti du svarbius liudijimus. Baronienė de Bacourt (per kurios neužmirštamus *vendredis** turėjau garbės susipažinti su mūsų šiandien apraudamu poetu) malonėjo pritarti šiomis eilutėmis. Grafienė de Bagnoregio, vienas iš aštriausių protų Monako kunigaikštystėje (dabar Pitsburge, Pensilvanijos valstijoje, kur ji persikėlė neseniai ištekėjusi už tarptautinio filantropo Simono Kautscho, deja, žiauriai apšmeižto asmenų, kuriems jis padėjo nesavanaudiška veikla), paaukojo „tiesai ir mirčiai" (jos žodžiais tariant) jai būdingą aristokratišką santūrumą ir atvirame laiške, kurį iš-

spausdino žurnalas *Luxe,* taip pat palankiai man pritarė. Šių rekomendacijų, tikiuosi, pakanka.

Kaip jau minėjau, matomąją Menardo darbų dalį lengva nuosekliai išvardyti. Atidžiai ištyrinėjęs jo asmeninius archyvus, galiu paliudyti, kad ją sudaro:

a) Simbolistinis sonetas, kuris pasirodė du kartus (su variacijomis) žurnale *La Conque* (1899 metų kovo ir spalio numeriuose).

b) Monografija apie galimybę sudaryti poetišką žodynėlį iš sąvokų, kurios nebūtų kasdieninės kalbos žodžių sinonimai arba perifrazės, „bet idealūs objektai, sukurti bendro susitarimo būdu ir iš esmės skirti grynai poetinėms reikmėms" (Nimas, 1901).

c) Monografija apie „tam tikrą sąsają arba giminiškumą" tarp Descarteso, Leibnitzo ir Johno Wilkinso idėjų (Nimas, 1903).

d) Monografija apie Leibnitzo *Characteristica Universalis* (Nimas, 1904).

e) Techninis straipsnis apie galimybę praturtinti šachmatų žaidimą, pašalinant vieną iš kraštinių pėstininkų. Menardas siūlo, rekomenduoja, svarsto ir pagaliau atmeta šią naujovę.

f) Monografija apie Ramono Lullio *Ars Magna Generalis* (Nimas, 1906).

g) Ruy López de Segura knygos *Libro de la invención liberal y arte del juego del axedrez* vertimas su įvadu ir išnašomis (Paryžius, 1907).

h) Nebaigtos monografijos apie George'o Boole'o simboliškąją logiką juodraštis.

i) Prancūzų prozos metrinių dėsnių tyrinėjimas, iliustruotas Saint-Simono pavyzdžiais (*Revue des langues romanes,* Monpeljė, 1909 metų spalio numeris).

j) Atsakymas Lucui Durtainui (kuris neigė tokių dėsnių egzistavimą), iliustruotas Luco Durtaino pavyzdžiais (*Revue des langues romanes,* Monpeljė, 1909 metų gruodžio numeris).

k) Rankraštinis Quevedo *Aguja de navegar cultos* vertimas, pavadintas *La boussole des précieux.*

l) Pratarmė Caroluso Hourcade'o litografijų parodos katalogui (Nimas, 1914).

m) Veikalas *Les problèmes d'un problème* (Paryžius, 1917), kur chronologiškai diskutuojami įvairūs garsiosios Achilo ir vėžlio problemos sprendimai. Kol kas pasirodė du šios knygos leidimai; antrasis su epigrafu – Leibnitzo patarimu „Ne craignez point, monsieur, la tortue" („Nebijokite vėžlio, gerbiamasis") ir kiek paredaguotais skyriais apie Russellą ir Descartes'ą.

n) Išsami Touleto „sintaksinių papročių" analizė (*N.R.F.*, 1921 metų kovo numeris). Prisimenu, Menardas ten tvirtino, kad peikti ir girti yra sentimentalios operacijos, neturinčios nieko bendra su kritika.

o) Paulio Valéry *Le Cimetière marin*[*2] perdirbimas aleksandrinais (*N. R. F.*, 1928 metų sausio numeris).

p) Paulio Valéry kūrybos negailestinga kritika Jacqueso Reboulio žurnale *Hojas para la supresión de la realidad*[*3]. (Ši kritika, beje, yra Menardo tikros nuomonės apie Valéry visiška priešingybė. Pastarasis tai suprato, ir jų sena draugystė nebuvo sudrumsta.)

q) Grafienės Bagnoregio „definicija" vadinamojoje „triumfo knygoje" (kito bendradarbio, Gabriele'io d'Annunzio, posakis), kurią ši ponia kasmet spausdina, idant ištaisytų neišvengiamas žurnalistų klaidas ir pristatytų „pasauliui ir Italijai" autentišką savo asmenybės modelį, kuris (kaip tik dėl jos grožio ir veiklumo) dažnai būna klaidingai ir skubotai interpretuojamas.

r) Ciklas puikių sonetų, skirtų baronienei de Bacourt (1934).

s) Rankraštinis sąvadas eilėraščių, pasižyminčių neįprasta skyryba.[1]

Ligi šiol kalbėta (be jokių praleidimų, išskyrus keletą nereikšmingų proginių sonetų svetingame arba godžiame ponios Henri Bachelier albume) apie *matomą* Menardo darbų dalį chronologine tvarka. Dabar pereisime prie kitos: požeminės, be galo herojiškos ir neprilygstamos. Deja – o, kokios menkos žmogaus jėgos! – ji liko nebaigta. Šis kūrinys – gal pats reikšmingiausias

mūsų epochoje – tai pirmosios *Don Kichoto* dalies devintasis ir trisdešimt aštuntasis skyriai bei dvidešimt antrojo skyriaus fragmentas. Suprantu, kad mano tvirtinimas gali atrodyti „nesąmonė"; paaiškinti tą „nesąmonę" – svarbiausias šių užrašų tikslas.[2]

Menardo sumanymą įkvėpė du nevienodos vertės tekstai. Vienas jų – filologinis Novalio fragmentas (Drezdeno leidimo nr. 2005), kuris apytikriai nubrėžia *visiško* susiliejimo su kitu autoriumi temą. Antrasis tekstas – viena iš tų parazitiškų knygų, kurios perkelia Kristų į bulvarą, Hamletą į Cannebière*[4], o Don Kichotą į Wall Streetą. Kaip ir kiekvienas išauklėtas žmogus, Menardas neapkentė šių beprasmių karnavalų: sakė, jog jie tetinka sužadinti plebėjišką mėgavimąsi anachronizmu arba (dar blogiau) patraukti mus primityvia idėja, jog visos epochos yra vienodos arba visos yra skirtingos. Jam atrodė daug įdomesnis, nors atliktas prieštaringai ir paviršutiniškai, Daudet įžymusis bandymas sujungti į vieną Tartarino figūrą išmoningąjį hidalgą ir jo ginklanešį... Tie, kurie įtaria, jog Menardas skyrė savo gyvenimą šiuolaikinio *Don Kichoto* parašymui, įžeidžia jo šviesų atminimą.

Jis nenorėjo sukurti kito *Don Kichoto* – tai būtų buvę lengva – bet norėjo parašyti būtent *Don Kichotą*. Neverta net pridurti, kad Menardas niekada nemėgino mechaniškai perrašyti originalo, neketino jo kopijuoti. Jo žavingas troškimas buvo parašyti puslapius, kurie sutaptų – žodis į žodį, eilutė į eilutę – su tais, kuriuos parašė Miguelis de Cervantesas.

„Mano tikslas yra tiesiog nuostabus" – rašė jis man 1934 metų rugsėjo 30 dieną iš Bayonne. – Galutinė bet kokio teologinio arba metafizinio įrodymo išvada – objektyvusis pasaulis, Dievas, priežastingumas, universalios formos – tokia pat pirminė ir paprasta kaip šis išgarsintas romanas. Vienintelis skirtumas yra tas, kad filosofai spausdina gražiuose tomuose savo darbo tarpines stadijas, o aš nusprendžiau jas praleisti." Tikrai, neliko nei vieno juodraščio puslapio, kuris liudytų šį daugelio metų darbą.

Pradžioje Menardo sugalvotas metodas buvo reliatyviai paprastas: gerai išmokti ispanų kalbą, atsiversti į katalikybę, kovoti su maurais arba turkais, užmiršti Europos istoriją nuo 1602 ligi 1918 metų ir *tapti* Migueliu de Cervantesu. Pierre'as Menardas apgalvojo šią procedūrą (žinau, kad jis neblogai pramoko septynioliktojo amžiaus ispanų kalbą), bet atmetė ją kaip pernelyg lengvą. Tiksliau, kaip neįmanomą – pasakys skaitytojas! Sutinku, bet pats projektas buvo neįmanomas, ir iš visų galimų priemonių jam įvykdyti ši buvo neįdomiausia. Dvidešimtajame amžiuje tapti populiariu septynioliktojo amžiaus rašytoju – tatai Menardui atrodė per menka. Kažkaip tapti Cervantesu ir prieiti prie *Don Kichoto* jam atrodė lengviau – ir todėl ne tiek įdomu – negu likti Pierre'u Menardu ir prieiti prie *Don Kichoto* per Pierre'o Menardo patirtį. (Šis įsitikinimas, beje, privertė jį pašalinti autobiografinį *Don Kichoto* antrosios dalies įvadą. Prijungti šį įvadą reikštų sukurti kitą personažą – Cervantesą – ir tuo būdu pristatyti Don Kichotą kaip to personažo, o ne Menardo sugalvotą veikėją. Savaime aišku, jam tai buvo per lengvas sprendimas.) „Mano sumanymas iš tikrųjų nėra sunkus, – perskaičiau kitoje to paties laiško vietoje. – Man užtektų būti nemirtingam, kad jį įvykdyčiau." Ar prisipažinsiu, kad dažnai įsivaizduoju Menardą, baigusį rašyti *Don Kichotą*, ir save patį, skaitantį *Don Kichotą* – visą *Don Kichotą* – lyg Menardas iš tikrųjų būtų jį sukūręs? Neseniai naktį sklaidydamas XXVI skyrių – į kurį Menardas niekad nesikėsino – atpažinau mūsų draugo stilių ir tarsi girdėjau jį tariant nepaprastą frazę: „upių nimfos, graudžioji ir drėgnoji Echo". Šis įspūdingas dviejų būdvardžių – vieno moralinio, kito fizinio – derinys priminė man Shakespeare'o eilutę, kurią vieną popietę svarstėme:

*Where a malignant and turbaned Turk...**[5]

Kodėl būtent *Don Kichotas*, paklaus mūsų skaitytojas? Toks pasirinkimas būtų daugmaž natūralus ispanui; bet jis, be abejonės, keistas, kada šnekama apie simbolistą iš Nimo, aistringai

pamilusį Poe, kuris pradėjo Baudelaire'ą, kuris pradėjo Mallarmé, kuris pradėjo Valéry, kuris pradėjo Edmunde'ą Teste'ą. Visa tai nušviečia jau cituotas laiškas. „*Don Kichotas*, – aiškina Menardas,

mane be galo domina, bet nemanau, kad jis būtų buvęs – kaip čia geriau pasakius – neišvengiamas. Negaliu įsivaizduoti pasaulio be Edgaro Allano Poe eilutės: *Ah, bear in mind this garden was enchanted**[6] ar *be Bateau ivre**[7], ar be *Ancient Mariner**[8], bet žinau, kad sugebėčiau įsivaizduoti jį be *Don Kichoto*. (Kalbu, žinoma, apie savo asmeninę patirtį, ne apie tų veikalų istorinį rezonansą.) *Don Kichotas* yra atsitiktinė knyga, *Don Kichotas* yra nebūtinas. Aš galiu įsivaizduoti, kaip jis parašytas, aš galiu jį parašyti neįpuldamas į tautologiją. Dvylikos ar trylikos metų perskaičiau jį turbūt visą. Vėliau atidžiai perskaičiau keletą skyrių dar kartą, bet ne tuos, kuriuos rengiuosi rašyti. Taip pat išstudijavau intermedijas, komedijas, *Galatėją*, *Pamokomas noveles*, be abejo, kamuojančias *Persilio ir Žygimantės* peripetijas bei *Kelionę į Parnasą*... Bendras manasis *Don Kichoto* įvaizdis, supaprastintas užmaršties ir abejingumo, yra beveik tolygus netiksliai pirmutinei dar neparašytos knygos vizijai. Priėmę šį įvaizdį (kurio nei vienas gera valia negalėtų paneigti) be įrodymų, turime pripažinti, jog mano užduotis daug sunkesnė už Cervanteso. Mano mielasis pirmtakas neatsisakė naudotis atsitiktinumais: jis kūrė nemirtingą veikalą truputį *à la diable**[9], sekdamas kalbos ir vaizduotės inercija. Tuo tarpu aš slaptingai įsipareigojau pažodžiui atkartoti jo spontanišką darbą. Mano vienišas žaidimas yra valdomas dviejų visiškai priešingų dėsnių. Pirmasis dėsnis leidžia man bandyti skirtingus formalius ir psichologinius variantus, antrasis verčia juos aukoti „originaliam" tekstui ir nepaneigiamai racionaliai pagrįsti jų sunaikinimą... Prie šių dirbtinių kliūčių reikia pridurti kitą, joms giminingą. Sukurti *Don Kichotą* septyniolikto amžiaus pradžioje buvo protingas, būtinas ir galbūt neišvengiamas sumanymas; tačiau tai beveik neįmanoma dvidešimtojo amžiaus pradžioje. Trys šimtai metų, sklidini sudėtingiausių įvykių, nenuėjo perniek. Iš tų įvykių paminėsiu bent vieną – patį *Don Kichotą*.

Nepaisant šių trijų kliūčių, fragmentiškas Menardo *Don Kichotas* yra subtilesnis nei Cervanteso. Pastarasis gana nevikriai supriešina riterinius romanus ir skurdžią savo provincijos realybę; tuo tarpu Menardas pasirenka kaip „realybę" Carmen šalį Lepanto mūšio ir Lope de Vegos šimtmetyje. Kiek visokių „ispaniškumų" tokia mintis būtų pakišusi Maurice'ui Barrèsui*[10] ar

daktarui Rodríguezui Larretai*[11]. Menardas visai natūraliai apsieina be jų. Jo veikale nerasi nei čigoniškų išmonių, nei konkistadorų, nei mistikų, nei Pilypo II, nei *autos da fé*. Jis niekina arba ignoruoja vietos koloritą. Ši panieka atveria naujus kelius istoriniam romanui. Ji negailestingai pasmerkia *Salammbô*.

Ne mažiau nuostabu apmąstyti atskirus skyrius. Panagrinėkime, pavyzdžiui, pirmosios dalies XXXVIII skyrių, „kur pateikiama įdomi don Kichoto prakalba apie mokslus ir karo meną". Kaip žinoma, don Kichotas (lygiai kaip Quevedo vėlesnėje *La hora de todos**[12] ištraukoje) karo meną iškelia aukščiau už mokslus. Cervantesas buvo patyręs karys, ir tai paaiškina jo sprendimą. Bet negi gali Pierre'o Menardo Don Kichotas – *La trahison des clercs**[13] ir Bertrand'o Russello bendralaikis – atkartoti šiuos miglotus svarstymus! Ponia Bachelier įžvelgė šičia nuostabų, bet tipišką autoriaus pasidavimą personažo psichologijai; kiti (nelabai įžvalgūs) Don Kichoto *transkripciją*; baronienė de Bacourt – Nietzsche's įtaką.

Prie šios trečiosios interpretacijos (kuri, man rodos, yra nepaneigiama) kažin ar drįsčiau pridurti ketvirtą, kuri puikiai atitinka beveik dievišką Pierre'o Menardo kuklumą: jo nuolankų arba ironišką įprotį pateikti idėjas, griežtai priešingas jo paties idėjoms. (Čia dera prisiminti jo diatribą prieš Paulį Valéry efemeriškame siurrealisto Jacqueso Reboulio žurnale.) Cervanteso ir Menardo tekstai sutampa žodis žodin, bet antrasis yra kur kas turtingesnis. (Kritikai pasakytų – dviprasmiškesnis: bet dviprasmybė ir yra turtingumas.)

Lyginti Menardo *Don Kichotą* su Cervantesu yra tikras apreiškimas. Pastarasis, pavyzdžiui, rašė (*Don Kichotas*, pirmoji dalis, IX skyrius):

> ... *la verdad, cuya madre es la historia, émula del tiempo, depósito de las acciones, testigo de lo pasado, ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo por venir.* („...tiesa, kurios motina yra istorija, laiko varžovė, veiksmų lobynas, praeities liudininkė, pavyzdys ir pamoka dabarčiai ir įspėjimas rytojui.")

Parašytas septynioliktajame amžiuje „išmoningojo nemokšos" Cervanteso, šis išvardijimas yra tik retoriška istorijos panegirika. Tuo tarpu Menardas rašo:

... la verdad, cuya madre es la historia, émula del tiempo, depósito de las acciones, testigo de lo pasado, ejemplo y aviso de lo presente, advertencia de lo por venir.

Istorija – tiesos *motina;* tiesiog stulbinanti mintis! Menardas, Williamo Jameso amžininkas, apibrėžia istoriją ne kaip tikrovės tyrinėjimą, o kaip jos šaltinį. Istorinė tiesa jam nėra tai, kas įvyko, bet tai, ką mes manome įvykus. Baigiamieji žodžiai – *pavyzdys ir pamoka dabarčiai ir įspėjimas rytojui* – yra begėdiškai pragmatiški.

Lygiai taip gyvai skiriasi stiliai. Archajiškas Menardo – šiaip ar taip, užsieniečio – stilius yra truputį dirbtinis. Tuo tarpu jo pirmtakas nevaržomai vartoja savo laikmečio įprastinę ispanų kalbą.

Bet kokia intelekto treniruotė pagaliau neša naudą. Filosofinės doktrinos pradžioje yra apytikriai visatos aprašymai; filosofijos istorijoje palaipsniui jos virsta skirsniais, o gal tik paragrafais ar atskirais žodžiais. Literatūroje šis susmulkėjimas netgi dar akivaizdesnis. *Don Kichotas,* kartą pasakė Menardas, pradžioje buvo įdomi knyga; bet vėliau ji virto proga patriotiškiems tostams, gramatikų arogancijai ir skandalingai prabangiems leidiniams. Šlovė yra nesusipratimas ar netgi kas nors blogesnio.

Šie nihilistiški argumentai nepasako nieko nauja: neįprastos tik Pierre'o Menardo iš jų padarytos išvados. Jis nutarė įveikti tuštybę, lydinčią visas žmogaus pastangas; jis ėmėsi sudėtingos užduoties, kuri nuo pat pradžių buvo beprasmė. Jis paaukojo savo sąžiningumą ir bemieges naktis, idant pakartotų svetima kalba knygą, kuri jau egzistavo. Prirašęs daugybę juodraščių, jis atkakliai taisė ir plėšė tūkstančius rankraštinių lapų.[3] Neleido jų tyrinėti ir didžiai rūpinosi, kad jie jo nepergyventų. Veltui bandžiau juos atkurti.

Manau, kad teisėta laikyti „galutinį" *Don Kichotą* savotišku palimpsestu, kuriame regimos – tegu menkos, bet vis dėlto įskaitomos – mūsų draugo „ankstesniojo" rašymo žymės. Deja, tik koks nors antrasis Pierre'as Menardas, atvirkščiai atkartodamas savo pirmtako darbą, galėtų atkasti ir prikelti šitą Troją...

„Mąstyti, analizuoti, išrasti, – taip jis man rašė, – tai ne anomalijos, o normalus intelekto pulsavimas. Aukštinti atsitiktinį šios funkcijos vykdymą, kaupti seną ir svetimą išmintį, nepatikliai stebėtis tuo, ką mąstė *doctor universalis* – vadinasi, išpažinti savo apatiją ir barbariškumą. Kiekvienas žmogus pajėgus gaminti visas idėjas, ir aš tikiu, kad ateity taip ir bus."

Menardas (gal nė pats to nenorėdamas) praturtino nauju metodu kruopštų ir primityvų skaitymo meną: tas metodas – tyčinis anachronizmas ir klaidingos atribucijos. Jį galima naudoti bet kur, pavyzdžiui, skaityti *Odisėją* taip, lyg ji būtų buvusi parašyta po *Eneidos*, o ponios Henri Bachelier knygą *Le jardin du Centaure**[14] taip, lyg ją būtų parašiusi ponia Henri Bachelier. Tokia technika paverčia nuobodžiausias knygas nuotykingomis. Jei priskirsime *Imitatio Christi**[15] Ferdinandui Céline'ui ar Jamesui Joyce'ui, – argi tai neatnaujins tų subtilių dvasinių pamokymų?

Nimas, 1939

Vertė ODETA BUDVYTYTĖ ir STASYS GOŠTAUTAS

Autoriaus pastabos

1 Ponia Henri Bachelier į šį sąrašą įtraukia taip pat Quevedo atlikto šv. Pranciškaus Saleziečio veikalo *Įvadas į dvasinį gyvenimą*, arba *Filotėja* (*Introduction à la vie dévote*) ispaniško vertimo atvirkštinį vertimą į prancūzų kalbą. Pierre'o Menardo bibliotekoje šio darbo pėdsakų nėra. Ponia tikriausiai nesuprato mūsų draugo pašaipos

2 Aš taip pat ketinau pateikti Pierre'o Menardo portreto eskizą. Bet negi varžysiuos su auksiniais baronienės de Bancourt puslapiais, kuriuos ji esą rašanti, arba su švelniu ir tiksliu Carolus'o Hourcade'o pieštuku?

3 Prisimenu jo languotus sąsiuvinius, jo išbraukymus, jo savitus korektūros ženklus ir smulkias it uodai raideles. Popietėmis Menardas eidavo pasivaikščioti po Nimo priemiesčius; pasiimdavo sąsiuvinius ir jais pakurdavo linksmą laužą.

Vertėjų pastabos

* Penktadienius (pranc.).

*2 „Pajūrio kapinės" (pranc.).

*3 „Puslapiai, naikinantys tikrovę" (isp.).

*4 Svarbiausioji Marselio gatvė.

*5 Kur nirtulingas tiurbanuotas turkas... (angl.).

*6 Atmink, jog sodas buvo užkerėtas! (angl.).

*7 „Girtas laivas" (Arthuro Rimbaud eilėraštis).

*8 *Senas jūrininkas* (Samuelio Tayloro Coleridge'o poema).

*9 Kaip paklius (pranc).

*10 Maurice Barrès (1862–1923) – bulių kautynes aprašančio romano *Apie kraują, geidulį ir mirtį* (*Du sang, de la volupte et de la mort*) autorius.

*11 Enrique Larreta, argentiniečių rašytojas, parašęs istorinį romaną *Dono Ramiro šlovė* (*La gloria de Don Ramiro*) (1908) apie Cervanteso ir Pilypo II laikus; tiesioginis Menardo projekto pirmtakas.

*12 Atpildo valanda (isp.).

*13 *Inteligentų išdavystė* (prancūzų mąstytojo Julieno Benda, 1867–1956, knyga).

*14 *Kentauro sodas* (pranc.).

*15 *Kristaus sekimas* (lot.). – Tomo Kempiečio (apie 1379/80–1471) moralinės teologijos vadovėlis.

GRIUVĖSIŲ RATE

And if he left off dreaming about you...
Through the Looking-Glass, VI*

Niekas vienabalsėje naktyje nematė jo lipančio į krantą, niekas nematė bambukinės kanojos, smingančios į šventąjį dumblą, bet jau po keleto dienų visi nuvokė, jog nekalbusis vyras atvyko iš pietų, o jo tėviškė – vienas iš gausybės kaimų aukštupyje, staigiame kalnyno šlaite, kur zendo kalba nesumišusi su graikų, o raupsai – reta liga. Iš tikrųjų žilasis vyras pabučiavo molį, užsiropštė ant kranto, nepraskleidęs (gal nė nepajutęs) dygių aviečių, kurios braižė jo kūną, ir apsvaigęs, susikruvinęs atšliaužė į apsuptą akmenų ratu aikštelę, virš kurios stūksojo akmeninis tigras ar žirgas, kadaise buvęs ugnies spalvos, o dabar pilkas it pelenai. Šią apskritąją šventyklą kitados sunaikino gaisrai, ją išbjaurino maliarinis miškas, ir žmonės nebesimeldė jos dievui. Svetimšalis susmuko statulos papėdėje. Jį pažadino įdienojusi saulė. Jis nenustebęs patyrė, jog įdrėskimai surandėjo; užmerkė bespalves akis ir įmigo – ne iš kūno silpnybės, o iš valios stiprumo. Žinojo, kad ši šventykla yra vieta, kurios reikalauja jo nenugalimas potroškis; žinojo, kad tankynė kiek žemiau pasroviui neįstengė užgožti kitos jam tinkamos sugriuvusios šventyklos, kurios dievai irgi buvo apdegę ir mirę; žinojo, kad jo svarbiausia priedermė – miegoti. Prieš vidurnaktį jį pažadino nepaguodžiamas paukščio klyksmas. Pamatęs basų kojų pėdsa-

kus, kelias figas ir didelį ąsotį, jis suprato, kad čionykščiai žmonės pagarbiai stebi jį bemiegantį ir geidžia jo globos ar vengia jo burtų. Šiurpo nukrėstas, susirado ištrupėjusioje sienoje kapo įdubą ir įsirausė į kažkokią lapų krūvą.

Jo tikslas buvo prasmingas, nors ir antgamtiškas. Jis troško išsapnuoti žmogų: troško jį išsapnuoti visą, tarsi gyvą, ir įterpti į tikrovę. Tas įstabus sumanymas visai išsekino jo sielą; jei jį būtų paklausę vardo ar pasiteiravę apie ankstesnį gyvenimą, jis tikrai nebūtų įstengęs atsakyti. Jam tiko tuščia ir suirusi šventykla, nes čia mažiausiai kliudė regimasis pasaulis; tiko ir sodiečių kaimynystė, nes jie apsiėmė tenkinti kuklius jo poreikius. Sodiečių duoklės – ryžių ir vaisių – visai pakako jo kūnui, kuris buvo paaukotas miegui ir sapnams.

Iš pradžių jo sapnai buvo chaotiški; kiek vėliau jų prigimtis tapo dialektiška. Svetimšalis paregėjo save apskrito amfiteatro – tarsi tos pačios sudegusios šventyklos – centre; tylių mokinių debesynai temdė terasas; tolimiausieji veidai ryškėjo už daugelio amžių ir anapus žvaigždžių, bet buvo puikiai įžiūrimi. Jis dėstė anatomiją, kosmografiją, magiją; kaukės dėmesingai klausėsi ir stengėsi suprasti, tarsi nujausdamos, koks reikšmingas bus egzaminas, išlaisvinąs vieną jų iš tuščios regimybės ir įjungiąs į tikrovės pasaulį. Vyras sapnuodamas ir budėdamas mąstė apie savųjų fantomų atsakymus, nesidavė apgaunamas sukčių, kai kurių sumišime įmatė augančios išminties požymius. Jis ieškojo sielos, kurią vertėtų įvesti visaton.

Devintąją ar dešimtąją naktį kiek nuliūdęs suprato, jog neverta nieko tikėtis iš tų mokinių, kurie ramiai klausosi jo žodžių, užtat verta iš tų, kurie kartais drįsta protingai paprieštarauti. Pirmuosius derėjo mylėti ir užjausti, bet jie neįstengė pakilti iki asmenybės lygio; antruosiuose iš pat pradžių slypėjo kiek daugiau esimo. Vieną popietę (dabar popietės irgi buvo skirtos miegui, o budėjimui – tik po porą valandų auštant) jis visam laikui paleido didžiulę įsivaizduojamą mokyklą ir pasiliko tik vieną mokinį. Tai buvo nekalbus, pablyškęs, kartais užsispyręs

vaikinas griežtais bruožais, primenančiais patį sapnuotoją. Jis neilgam tesutriko, staiga dingus jo mokslo draugams; jo pažanga po kelių jam vienam skirtų paskaitų apstulbino mokytoją. Tačiau juos ištiko nelaimė. Vieną dieną vyras, grįždamas iš sapno tarsi iš klampios dykynės, pamatė bergždžią popietės šviesą, pirmąją akimirką manė, kad tai aušra, ir susivokė visai nemiegojęs. Visą naktį ir visą kitą dieną jį pliekė nepakenčiamas nemigos žvilgesys. Jis bandė iššvalgyti mišką, idant nuilstų; vargais negalais porą sykių snūstelėjo tarp maudų, ir jo sąmonėje skubiai praslinko betiksliai regėjimų likučiai. Bandė sušaukti mokinius ir vargais negalais kreipėsi į juos keliais trumpais žodžiais, bet jų siluetai tuojau iškrypo ir dingo. Jis beveik visą laiką budėjo, ir jo senas akis svilino pykčio ašaros.

Jis suvokė, jog pastangos formuoti nedarnią ir svaigią sapnų medžiagą – pats sunkiausias uždavinys, kurio gali imtis žmogus, net įminęs visas dangaus ir žemės paslaptis; kur kas sunkesnis, negu vyti smėlio virvę ar kalti pinigus iš beveidžio vėjo. Suvokė, jog pradžioje nesėkmė buvo neišvengiama. Prisiekė užmiršti beribį regėjimą, kuris buvo jį išvedęs iš kelio, ir ėmė ieškoti kito būdo. Dar jo nepanaudojęs, ištisą mėnesį kaupė jėgas, kurias kliedesys buvo nualinęs. Daugiau nebesistengė sapnuoti ir beveik iš karto pradėjo miegoti žymią dienos dalį. Šiuo laikotarpiu retkarčiais sapnuodavo, bet sapnai jam nerūpėjo. Vėl pradėjo darbą, tik sulaukęs mėnulio pilnaties. Tą popietę apsiprausė upėje, pasimeldė planetų dievams, ištarė įstatymų knygose įrašytus visagalio vardo skiemenis ir užmigo. Beveik tuoj pat susapnavo plakančią širdį.

Sapnuos ji buvo gyva, šilta, paslaptinga, didumo sulig kumščiu, granato spalvos, dar belyčio ir beveidžio kūno prietemoje; kruopščiai ir su meile jis ją sapnavo keturiolika šviesių naktų. Kasnakt ji darėsi vis ryškesnė. Jis jos nelytėjo: tenkinosi liudininko, stebėtojo vaidmeniu, retkarčiais taisė ją žvilgsniu. Matė ją ir pergyveno iš įvairių atstumų ir įvairiais požiūriais. Keturioliktąją naktį palietė plaučių arteriją smiliumi ir paskui

apčiupinėjo visą širdį iš lauko ir iš vidaus. Liko patenkintas savo bandymu. Tyčia vieną naktį nesapnavo; paskui vėl sugriebė širdį, ištarė planetos vardą ir ryžosi kurti sapne kitą esminę kūno dalį. Po metų priėjo ligi griaučių ir vokų. Turbūt sunkiausia buvo išsapnuoti nesuskaičiuojamą plaukų gausybę. Jis išsapnavo visą žmogų, jaunuolį, bet tasai jaunuolis neįstengė atsikelti, prabilti nei atsimerkti. Kiauras naktis vyras sapnavo jį miegantį.

Pagal gnostikų kosmogonijas, demiurgai nulipdė raudonodį Adomą, kuris nemokėjo stovėti stačias; toks pat nevikrus, šiurkštus ir pirmykštis, kaip anas Adomas, sutvertas iš dulkių, buvo ir šis Adomas, žynio naktimis sutvertas iš sapnų. Vieną popietę vyras vos nesunaikino savo tvarinio, bet susilaikė. (Geriau būtų sunaikinęs.) Išsakęs visas maldas žemės ir upės dievybėms, puolė kniūpsčias priešais stabą – gal tigrą, o gal kumeliuką – ir paprašė slėpiningos paramos. Tą pačią dieną temstant susapnavo stabą. Sapnavo jį gyvą ir kintantį: ne šlykštų tigro ir kumeliuko mišrūną, o abu šiuos siautulingus padarus drauge, ir dar bulių, ir rožę, ir audrą. Daugiaveidis dievas apreiškė, jog jo žemiškasis vardas yra Ugnis, jog šioje apskritoje šventykloje (ir kitose panašiose) jis kadaise priimdavo aukas ir buvo garbinamas ir jog jis stebuklingai įkvėps gyvybę išsapnuotam fantomui, – tuo būdu, kad visi, išskyrus pačią Ugnį ir sapnuotoją, laikys jį žmogumi iš kūno ir kraujo. Įsakė išmokyti jį ritualų ir nusiųsti į kitą sugriuvusią šventyklą, kurios piramidės yra išlikusios žemiau paupyje, idant tame apleistame pastate jį irgi garbintų žmogaus balsas. Ir sapnuotojui prisisapnavo, jog sapnuojamasis nubudo.

Žynys įvykdė įsakymus. Praleido tam tikrą laiką (iš viso dvejus metus), aiškindamas jaunuoliui visatos paslaptis ir mokydamas jį garbinti ugnį. Sielos gilumoje gailėjo su juo skirtis. Neva skatinamas auklėtojo pareigos, kasdien aukojo sapnui daugiau ir daugiau laiko. Be to, perlipdė kreivoką dešinįjį petį. Kartais jį kamuodavo pojūtis, kad visa tai jau buvo kažkada atsitikę... Šiaip dienos buvo laimingos, užsimerkdamas jis

mąstydavo: Dabar pabūsiu su savo sūnumi. Arba, kiek rečiau: Sūnus, kurį pradėjau, laukia manęs, ir jo nebus, jei aš neateisiu.

Palaipsniui jis pripratino jaunuolį prie tikrovės. Sykį įsakė jam iškelti vėliavą ant tolimo kalno. Rytojaus dieną vėliava jau plaikstėsi viršūnėje. Jis atliko dar keletą panašių bandymų – kaskart drąsesnių. Gerokai nuliūdęs suprato, jog jo sūnus yra pasirengęs gimti – ir, galimas daiktas, nekantrauja. Tą naktį pirmąsyk jį pabučiavo ir išsiuntė į kitą šventyklą, kurios griuvėsiai baltavo už daugelio mylių žemiau paupyje, anapus neįžengiamų girių ir klampynių. Prieš tai (kad sūnus niekad neįtartų esąs fantomas ir laikytų save tokiu pat žmogum, kaip kiti) liepė jam užmiršti visus mokslo metus.

Jo ramybę laimėjus vis dar ardė širdgėla. Temstant ir švintant jis parpuldavo akmeninio stabo papėdėje, gal vaizduodamasis, kad jo netikrasis sūnus atlieka tuos pačius ritualus kitame griuvėsių rate pasroviui; naktimis nieko nesapnuodavo arba sapnuodavo tai, ką ir visi. Pasaulio garsai ir formos jam buvo tarsi išblukę; dingęs sūnus savinosi dalį jo sielos. Gyvenimo tikslas buvo pasiektas; beliko skendėti keistoje ekstazėje. Po kurio laiko – po kelerių metų ar po kelių penkmečių, nelygu kas pasakoja šią istoriją – jį vidurnaktį pažadino du irkluotojai: jis nematė jų veidų, bet jie papasakojo apie stebėtiną žmogų šiaurės šventykloje, kuris mindo žarijas nenusidegindamas. Žynys staiga prisiminė dievo žodžius. Jis prisiminė, jog iš visų pasaulio esybių ugnis vienintelė žino, kad jo sūnus yra fantomas. Prisiminimas iš pradžių jį apramino, bet pagaliau sujaudino. Jis išsigando, kad sūnus ims mąstyti apie šią nepaprastą privilegiją ir kaip nors susivoks, jog yra tik vaiduoklis. Nebūti žmogumi, būti kito žmogaus sapno vaizdiniu – koks tai neįsivaizduojamas pažeminimas, koks svaiginantis siaubas! Visi tėvai domisi vaikais, kuriuos pradėjo (leido į pasaulį) paprasčiausio sumišimo ir laimės akimirką; ir, aišku, žynys nerimavo dėl ateities, laukiančios šito sūnaus, kurio organus ir bruožus jis lėtai išsvajojo per tūkstantį ir vieną slėpiningą naktį.

Jo apmąstymai nutrūko staigiai, nors jų pabaigą ir pranašavo kai kurie ženklai. Pirmiausia (po ilgos sausros) debesis toli virš kalno, staigus tarytum paukštis; paskui pietų dangus, rausvas nelyginant leopardo dantenos; paskui dūmų srovės, išgraužusios naktų metalą; pagaliau įgąsdintų žvėrių bėgimas. Nes kartojosi tai, kas buvo atsitikę prieš daugelį amžių. Ugnies dievo šventyklos griuvėsius naikino ugnis. Auštant, nebegirdėdamas paukščių, žynys pamatė siaučiantį sienas liepsnos apskritimą. Pirmąją akimirką jis panoro pulti į vandenį, bet paskui suprato, jog mirtis ateina apvainikuoti jo senatvės ir išvaduoti nuo darbo. Jis žengė į ugnies liežuvius. Bet jie neapsvilino jo kūno – jį apglėbė ne karštis ir ne liepsna, o glamonė. Sklidinas palengvėjimo, pažeminimo ir siaubo, jis suvokė, jog ir pats yra regimybė, kažkieno kito išsapnuota.

Vertė TOMAS VENCLOVA

Vertėjo pastaba

* O jei jis liovėsi tave sapnavęs...
Alisa Veidrodžio karalystėje, VI

LOTERIJA BABILONIJOJE

Buvau prokonsulas, kaip visi babiloniečiai, ir kaip visi – vergas; patyriau ir valdžios galybę, ir nešlovę, ir kalėjimą. Žiūrėkit: dešinei rankai trūksta smiliaus. Žiūrėkit: pro apsiausto skylę ant pilvo matyti raudona tatuiruotė; tai antroji raidė Beta. Ši raidė pilnaties naktimis suteikia man galią valdyti žmones, turinčius Gimelio ženklą, tačiau pajungia mane tiems, kurie paženklinti Alefu ir naktimis be mėnulio pavaldūs paženklintiesiems Gimeliu. Apyaušrio prieblandoje, požemiuose, prieš juodąjį akmenį esu pjaustęs gerkles šventiesiems jaučiams. Ištisus mėnulio metus buvau skelbiamas nematomas: šaukdavau, ir niekas neatsiliepdavo, vogdavau duoną, ir niekas man nekirsdavo galvos. Patyriau graikams nežinomą jausmą: netikrumą. Varinėje kameroje, regint bežadę smaugėjo juostą, manęs neapleido viltis, o malonumų upėje – paniška baimė. Heraklidas Pontiškis žavėdamasis pasakoja, jog Pitagoras prisiminęs kadaise buvęs Pyru, o prieš tai Euforbu, o dar anksčiau kažin kokiu kitu mirtinguoju; tokius dalykus galiu prisiminti nesišaukdamas mirties nei griebdamasis kokios apgavystės.

Šią kone šiurpią likimo dovaną man suteikė institucija, kitose valstybėse nežinoma arba veikianti slapta ir netobulai, – loterija. Nesidomėjau jos istorija; žinau, kad magai dėl jos nesutaria; apie jos didžius tikslus išmanau tiek, kiek astrologijos nenutuokiantis žmogus išmano apie mėnulį. Esu kilęs iš tos kvaitulingos šalies, kurios gyvenime svarbiausią vaidmenį atlieka loterija; iki šios

dienos apie ją esu galvojęs ne ką daugiau nei apie nenuspėjamų dievų elgesį ar savo širdį. Dabar, būdamas toli nuo Babilonijos ir jos mielų papročių, šiek tiek stebėdamasis prisimenu loteriją ir šventvagiškus spėjimus, kuriuos prieblandoje kužda vieni kitiems veidus prisidengę žmonės.

Pasakojo tėvas, jog senovėje – prieš šimtmečius, prieš daugelį metų? – loterija Babilonijoje buvusi plebėjų lošimas. Pasakojo (nežinau, ar tai tiesa), jog barzdaskučiai mainę varines monetas į kaulinius arba pergamentinius ketvirtainius, papuoštus tam tikrais ženklais. Burtai būdavę traukiami vidury dienos: dalingieji gaudavę – vien atsitiktinumo dėka – kaldintų sidabrinių monetų. Procedūra, kaip matote, buvo nesudėtinga.

Savaime suprantama, tos „loterijos" žlugo. Nedarė jokio moralinio poveikio. Žadino anaiptol ne visus žmonių jausmus – tiktai viltį. Visiškai nuslūgus susidomėjimui, pirkliai, rengiantys jas pelno sumetimais, patyrė nuostolių. Kažkam kilo mintis jas patobulinti: prie laimingų numerių pridėti keletą nelaimingų. Šitaip patobulinus loteriją, žmonėms, perkantiems numeruotus ketvirtainius, tekdavo dvejopa laimė: arba laimėti tam tikrą sumą, arba sumokėti baudą – kartais gana didelę. Ta ne per didžiausia rizika (iš trisdešimties laimingų bilietų vienas pasitaikydavo nelaimingas), aišku savaime, patraukė žmones. Babiloniečiai įsižaidė. Kas nepirkdavo bilietų, būdavo laikomas bailiu arba menkadvasiu. Ilgainiui ta teisinga panieka išsiplėtė dviem kryptimis. Buvo niekinami ir tie, kurie nelošdavo, ir tie, kurie pralaimėję mokėdavo baudą. Draugija (taip ji tuomet pradėta vadinti) turėjo ginti interesus tų laimėtojų, kurie negauna pinigų, jei pralaimėjusieji beveik ištisai neįmoka baudų. Ėmė kelti bylas pralaimėjusiems: teisėjo nuosprendžiu jie turėdavo sumokėti baudą ir atlyginti teismo išlaidas arba atsėdėti keletą dienų kalėjime. Visi pasirinkdavo kalėjimą, kad tik galėtų apsukti Draugiją. Taip saujelės žmonių atkarumas sudarė prielaidas Draugijos galybei, jos religinei, metafizinei galiai.

Po kurio laiko loterijos laimėjimų lentelėse imta nebeskelbti baudų, tiktai kalėjimo dienas – tiek, kiek tenka kiekvienam nelaimingam bilietui. Tas glaustumas, tuo metu beveik nepastebėtas, turėjo esminę reikšmę. *Loterijoje pirmąsyk atsirado elementai, nesusiję su pinigais.* Pasisekimas buvo didelis. Žaidėjams reikalaujant, Draugija padidino nelaimingų bilietų skaičių.

Kaip visiems žinoma, babiloniečiai dievina logiką ir netgi simetriją. Atrodė nenuoseklu, jog laimingus numerius atitinka tam tikras kiekis skambių monetų, o nelaimingus – tiek ir tiek dienų ir naktų kalėjime. Kai kurie moralistai skelbė, kad pinigai ne visados suteikia palaimą ir kad galgi įmanomi kokie nors kitokie, daug tiesesni laimės keliai.

Kitokio pobūdžio nerimas plito varguolių kvartaluose. Dvasinės kolegijos nariai lošdavo nesismulkindami ir mėgaudavosi visais baimės ir vilties dirgesiais; varguoliai (žiūrėdami į juos su savaime suprantamu ir neišvengiamu pavydu) suvokė, kad jiems nepasiekiamas tas įstabių pojūčių verpetas. Pašokus teisėtam norui visiems – varguoliams ir turčiams – lygiomis teisėmis dalyvauti loterijoje, prasidėjo gėdingi bruzdėjimai, kurių nė laikas nesugebėjo išdildyti iš atminties. Kai kurie užsispyrėliai nesuprato (ar dėjosi nesupranta), jog atėjo nauji laikai, neišvengiamas istorijos etapas... Vienas vergas pavogė raudoną bilietą, o burtai lėmė jam išdeginti liežuvį. Tokia bausmė buvo numatyta kodekse už bilieto vagystę. Kai kurie babiloniečiai reikalavo jį nubausti įkaitinta geležimi kaip vagį; kiti, kilniaširdžiai, buvo tos nuomonės, jog dera atiduoti jį budeliui į rankas, nes tokia jam tekusi laimė... Prieita iki riaušių, iki apgailėtino kraujo praliejimo; tačiau babiloniečiai galų gale įveikė turčių priešinimąsi ir laimėjo pergalę. Jų kilnūs siekiai pagaliau buvo įgyvendinti. Visų pirma, tauta pasiekė, kad Draugija paimtų visą valdžią į savo rankas. (Iškilus begalei naujų, sudėtingų uždavinių, būtina centralizuoti valdžią.) Antra, ji pasiekė, kad loterija būtų slapta, nemokama ir visuotinė. Bilietų prekyba buvo panaikinta. Kiekvienas laisvas žmogus, įšventintas į Baalio

kultą, turėjo teisę dalyvauti šventajame tiraže, kuris vykdavo kas šešiasdešimt naktų dievo labirintuose ir nulemdavo žmogaus likimą iki kito tiražo. Pasekmės būdavo nenuspėjamos. Laimėjimas galėdavo lošėją išaukštinti iki magų tarybos arba suteikti galią įkalinti savo priešą (viešą arba slaptą), arba dovanoti pasimatymą jaukioje kambario prieblandoje su moterimi, kuri krito į širdį arba su kuria nebesitikėjo daugiau susitikti; pralaimėjimas galėdavo lemti luošumą, gėdą, nešlovę, mirtį. Kartais koks įvykis – tokio C nužudymas smuklėje, tokio B mįslingas iškilimas – būdavo genialus trisdešimties ar keturiasdešimties tiražų padarinys. Nelengva daryti tokias kombinacijas, tačiau nedera pamiršti, jog Draugijos nariai buvo (ir tebėra) visagaliai ir klastingi. Daugeliu atvejų jų galybė atrodytų kur kas menkesnė, jeigu žmogus suvoktų, jog laimė atitekusi visiškai atsitiktinai; idant nekiltų tokių nepageidautinų minčių, Draugijos agentai griebdavosi įtaigos ir magijos. Jų veiksmai, jų machinacijos likdavo paslapty. Slapčiausioms žmogaus viltims, slapčiausiems būgštavimams sužinoti naudotasi astrologų ir šnipų paslaugomis. Kai kurie akmeniniai liūtai, šventoji išvietė, vadinama *Qaphqa*, plyšiai apleistame dulkėtame vandentakyje, anot gandų, *siekėsi su Draugija*; piktos arba geros valios žmonės ten palikdavo savo skundus. Tos žinios, daugiau ar mažiau teisingos, sudėliotos pagal abėcėlę, buvo saugomos archyve.

Sunku patikėti, bet netrūko apkalbų. Draugija, kaip paprastai laikydamasi santūriai, tiesiogiai į jas neatsakydavo. Ant kaukių dirbtuvės atliekų paprasčiausiai pakeverzojo trumpą teiginį, nūnai įtrauktą į šventuosius raštus. Tas tekstas skelbė, jog loterija esanti pasaulio darnos papildymas atsitiktinumu ir jog pasitaikančios klaidos ne paneigia atsitiktinumą, o priešingai – jį patvirtina. Taipgi skelbė, jog nei liūtų, nei šventosios kloakos Draugija neišsižadanti ir neatsisakanti teisės naudotis tais žinių šaltiniais, tačiau oficialiai jų nepripažįstanti.

Šis pareiškimas nuramino sujudusią visuomenę. Tačiau jis turėjo ir kitokių padarinių, ko gero, autoriaus nenumatytų. Iš

esmės pasikeitė Draugijos dvasia ir veikla. Laiko man liko ne per daugiausia; ką tiktai mums pranešta, jog laivas netrukus pakels inkarą, bet pasistengsiu šį bei tą paaiškinti.

Neįtikėtina, bet ligi tol niekas nebandė kurti bendrosios žaidimų teorijos. Babiloniečiai nelinkę į abstraktų mąstymą. Gerbia tai, ką lemia atsitiktinumas, patiki jam savo gyvenimą, viltis, panišką baimę, tačiau niekada nepanūsta leistis į jo dėsnių labirintus nei aiškintis jį lemiančių rutulių sukimosi. Ir vis dėlto mano minėtas oficialus pareiškimas sukėlė nemaža teisinio bei matematinio pobūdžio ginčų. Viename jų gimė tokia prielaida: jeigu loterija – atsitiktinumo įsigalėjimas, periodiškas chaoso veržimasis į pasaulio darną, ar nebūtų geriau, kad atsitiktinumas lemtų ne vieną kurį, o visus lošimo etapus? Argi nejuokinga, kad žmogaus mirtį sąlygoja atsitiktinumas, o tos mirties aplinkybės – slaptumas, viešumas, terminas, tolygus vienai valandai ar vienam šimtmečiui, – atsitiktinumui nepavaldžios? Abejonės pasirodė tokios pagrįstos, kad galiausiai imtasi reikšmingos reformos, be galo sudėtingos (per ilgus gyvavimo amžius pasidariusios dar painesne) ir suvokiamos tik saujelei specialistų, bet aš pasistengsiu glaustai, kad ir schematiškai nusakyti jos esmę.

Įsivaizduokime pirmąjį tiražą, nulemiantį kokiam nors žmogui mirtį. Nuosprendžiui vykdyti rengiamas antrasis tiražas, kuriame paaiškėja (tarkim) devyni galimi nuosprendžio vykdytojai. Iš jų keturi gali surengti trečiąjį tiražą, kuriame paaiškėtų budelio vardas, kitiems dviem nelaimingą burtą galima būtų pasikeisti laimingu (tarkim, kad ir lobio atradimu), vienam jų tektų mirtį padaryti kuo skausmingesnę (gėdingesnę arba kankinančią), likusieji galėtų atsisakyti vykdyti mirties nuosprendį... Bet tai tik Loterijos schema. Iš tikrųjų *tiražų skaičius yra begalinis*. Galutinio sprendimo nėra, iš vienų atsiranda kiti. Neišmanėliai tvirtins, jog begaliniam tiražų skaičiui reikia begalinio laiko; iš tiesų pakanka to, kad laiką būtų galima dalyti be galo, kaip moko garsioji alegorija apie lenktynes su vėžliu.

Ta begalybė stebėtinai atitinka Atsitiktinumo skaičių seką, taipgi Dangiškąjį Loterijos Archetipą, kuriam ištikimi Platono pasekėjai... Mūsų papročių iškreiptas aidas, regis, pasiekė Tibro krantus: Elijas Lampridijas *Antonino Heliogabalo gyvenime* pasakoja, jog šis imperatorius ant kriauklių paprasčiausiai užrašydavęs, kokią laimę skiriąs kiekvienam svečiui; tad vienas gaudavęs dešimt svarų aukso, kitas – dešimt musių, dešimt starų, dešimt lokių. Verta priminti, jog Heliogabalas mokėsi Mažojoje Azijoje pas žynius, tarnaujančius dievui, kurio vardu pats pasivadino.

Esti ir beasmenių burtų, neturinčių apibrėžto tikslo: vienas kuris lemia įmesti į Eufrato vandenis Taprobanos safyrą, kitas – nuo bokšto viršūnės paleisti laisvėn paukštį, dar kitas – kas šimtmetį iš pajūrio smėlio paimti (ar padėti ten) po vieną iš nesuskaitomos daugybės smiltelių. Padariniai kartais būna siaubingi.

Tik Draugijos dėka mūsų gyvenime padaugėjo atsitiktinumų. Žmogus, nusipirkęs dvylika amforų Damasko vyno, nenustebs vienoje jų aptikęs talismaną ar gyvatę; raštininkas, rašydamas kokią sutartį, beveik niekada neapsieina neįvėlęs kad ir menkos klaidelės; juk ir aš pats, skubotai pasakodamas tai, kai ką pagražinau, kai kur sutirštinau spalvas. Gal per daug paslaptingai ir nuobodžiai... Mūsų istorikai, patys įžvalgiausi pasaulyje, surado būdą atsitiktinumui ištaisyti; eina gandas, jog (apskritai) šis būdas patikimas; nors, savaime suprantama, iš dalies apgaulingas. Beje, nėra nieko kita, kas būtų taip aptekę pramanais, kaip Draugijos istorija... Paleografinis dokumentas, atkastas šventykloje, gali būti arba vakarykščio, arba prieš šimtmetį įvykusio loterijos tiražo rezultatas. Neišleidžiama nė viena knyga, kurios tiražo egzemplioriai kuo nors nesiskirtų vienas nuo kito. Raštininkai slapta prisiekia būtinai ką nors praleisti, įterpti, pakeisti. Taipgi nesako teisybės.

Kuklumu prilygdama dievams, Draugija vengia bet kokio viešumo. Jos agentai, aišku savaime, slapti; nuolat (gal ir be

pertrūkio) leidžiami jos potvarkiai niekuo nesiskiria nuo potvarkių, leidžiamų kokios gaujos apgavikų. O kas ims girtis esąs stačiai apgavikas? Girtuoklis, išpyškinąs kokį paiką įsaką, žmogus, kuris, ūmai pakirdęs iš miego, smaugia šalimais miegančią moterį, – gal kartais jie vykdo slaptą Draugijos sprendimą? Ta tyli veikla, panašiai kaip Dievo, sudaro palankią dirvą gimti įvairiausioms spėlionėms. Viena jų perša siaubingą mintį, jog Draugija jau šimtus metų nebeegzistuojanti, o šventoji mūsų gyvenimo suirutė – grynai paveldėta, tradicinė; kita skelbia, kad Draugija amžina ir viešpatausianti ligi paskutinės nakties, kai paskutinis dievas sunaikinsiąs žemę. Dar kita teigia, jog Draugija visagalė, bet turinti galios vien menkiems dalykams: paukščio klyksmui, rūdžių ir dulkių atspalviams, paryčio snauduliui. Dar kita, skelbiama užsimaskavusių eretikų lūpomis, sako, jog Draugijos *niekada nebuvę ir niekada nebūsią*. Dar kita, ne mažiau niekinga, samprotauja, kad bergždžia tvirtinti ar neigti, jog esama kažkokios neaiškios bendrijos, jei pati Babilonija – tai ne kas kita, kaip begalinis atsitiktinumų žaismas.

Vertė VALDAS PETRAUSKAS

HERBERTO QUAINO VEIKALŲ APŽVALGA

Herbertas Quainas mirė Rascommone. Nesistebėdamas pamačiau, kad literatūrinis *Times* priedas skyrė tik pusę skilties jo nekrologui, kuriame nėra liaupsinančio epiteto, neištaisyto (ar rimtai pataisyto) prieveiksmiu. *The Spectator* atitinkamame numeryje, be abejonės, yra ne toks lakoniškas ir drauge nuoširdesnis, tačiau sugretina pirmąją Quaino knygą – *Labirinto Dievą* – su Agatha Christie, o kitas – su Gertrude Stein: šie palyginimai niekam neatrodys neišvengiami, ir jie nepradžiugintų velionio. Tarp kitko, jis nemanė esąs genijus; netgi audringuose literatūriniuose vakarėliuose, kada žmonės, privertę pasidarbuoti spaustuves, neišvengiamai tampa ponu Teste ar daktaru Samueliu Johnsonu... Jis visiškai blaiviai suvokė savųjų knygų eksperimentinį pobūdį: gal jos nepaprastos savo naujoviškumu ir tam tikru aiškiu tiesumu, bet anaiptol ne aistros galia. „Esu kaip Cowley[x] odės, – rašė jis man iš Longfordo 1939 metų kovo šeštąją. – Nepriklausau menui, nebent meno istorijai." Jo manymu, nebuvo mokslo, menkesnio už istoriją.

Paminėjau Herberto Quaino kuklumą; iš tikrųjų šis kuklumas neišsemia jo minties. Flaubert'as ir Henry Jamesas mus įpratino manyti, jog meno kūriniai – retas daiktas ir reikalauja daug triūso juos kuriant. Šešioliktasis amžius (atsiminkime *Kelionę į Parnasą*[x2] ar Shakespeare'o likimą) nesutiko su šia nenumaldoma nuomone. Nesutiko ir Herbertas Quainas. Jam atrodė, kad gera literatūra yra gana paprasta ir kad beveik nėra gatvės

dialogų, kurie negalėtų ja virsti. Jam taip pat atrodė, jog estetinis aktas negali atsisakyti nuostabos elemento, ir kad atmintinai stebėtis yra sunku. Šypsodamasis nuoširdžiai gailėjosi „nuolankaus ir atkaklaus prisirišimo" prie senųjų knygų... Nežinau, ar jo miglota teorija pagrįsta; bet žinau, kad jo knygose anaiptol nestinga nuostabos troškimo.

Gailiuosi vienai damai nesugrąžinamai paskolinęs pirmąjį išspausdintą Quaino veikalą. Čia kalbama apie detektyvinį romaną *Labirinto Dievas*. Beje, leidėjui šovė į galvą puiki mintis jį pasiūlyti prekybai 1933 metų lapkričio paskutiniosiomis dienomis. Gruodžio pradžioje Londoną ir Niujorką patraukė maloni ir paini *Siamo Dvynių paslapties*[x3] intriga; aš laikyčiau šitą pragaištingą sutapimą mūsų draugo romano nesėkmės priežastimi. Taip pat (noriu būti visiškai atviras) čia kaltas ir netobulas atlikimas, pompastiškas ir šaltas kai kurių jūros aprašymų puošnumas. Po septynerių metų nebeatsimenu siužeto detalių, bet štai jo esmė, kurią mano užmaršumas dabar lyg ir nuskurdina (tačiau drauge išgrynina). Pirmuosiuose puslapiuose įvyksta mįslinga žmogžudystė, viduryje ji vangiai aptariama, paskutiniuose pateikiama atomazga. Jau įspėjus mįslę – ilgas retrospektyvus paragrafas su šia fraze: „Visi tikėjo, jog dviejų šachmatininkų susitikimas buvo atsitiktinis." Šis posakis leidžia suprasti, kad mįslės sprendimas klaidingas. Nerimstantis skaitytojas perverčia atitinkamus skyrius ir atranda *kitą* pabaigą – tikrąją. Taigi knygos skaitytojas pasirodo įžvalgesnis už *detektyvą*.

Dar eretiškesnis yra „regresyvus, persipinantis romanas" *Balandis kovas*, kurio trečioji (ir vienintelė) dalis išspausdinta 1936 metais. Niekas, vertindamas šį romaną, neneigia, jog tai yra žaidimas; teisinga būtų pastebėti, jog ir autorius nemanė kitaip. „Šiame kūrinyje aš pritaikiau, – girdėjau sakant autorių, – pagrindinius visų žaidimų bruožus: simetriją, atsitiktines taisykles, nuobodulį." Su pavadinimu susijęs lengvutis kalambūras: *April March* galėtų reikšti „balandžio maršą", bet

pažodžiui reiškia „*balandis kovas.*" Kažkas jame pajuto Dunne'o[x4] doktrinų aidą; tačiau prologe Quainas prisimena Bradley[x5] atvirkščią pasaulį, kuriame mirtis yra ankstesnė už gimimą, randas – už žaizdą, žaizda – už smūgį (*Regimybė ir realybė*, 1897, p. 215).[1] Pasauliai, sudarantys *Balandį kovą*, nėra regresyvūs: toks yra tik jų aprašymo būdas. Kaip jau sakiau, – regresuojantis ir persipinantis. Knygą sudaro trylika skyrių. Pirmajame atpasakojamas dviprasmiškas nepažįstamųjų dialogas geležinkelio perone. Antrajame aprašomi įvykiai pirmojo išvakarėse. Trečiajame, taip pat atvirkštiniame, aprašomos *kitos* galimos pirmojo įvykio išvakarės; ketvirtajame – dar kitos. Kiekviena iš šių trijų išvakarių (kurios neturi nieko bendro) savo ruožtu turi tris skirtingas išvakares. Visas kūrinys susideda iš devynių romanų; kiekvienas romanas – iš trijų didelių skyrių. (Savaime suprantama, pirmasis skyrius yra bendras visiems.) Iš šių romanų vienas yra simbolinio pobūdžio, kitas – antgamtiškas, dar kitas – detektyvinis, kitas – psichologinis, dar kitas – komunistinis, kitas – antikomunistinis ir taip toliau. Galbūt šitą struktūrą padės suprasti schema:

$$
Z \begin{cases}
Y_1 \begin{cases} X_1 \\ X_2 \\ X_3 \end{cases} \\
Y_2 \begin{cases} X_4 \\ X_5 \\ X_6 \end{cases} \\
Y_3 \begin{cases} X_7 \\ X_8 \\ X_9 \end{cases}
\end{cases}
$$

Apie šią struktūrą galima pasakyti tai, ką sakė Schopenhaueris apie Kanto dvylika kategorijų: viskas aukojama aistringai simetrijai. Galima numanyti, kad kai kurie iš devynių pasakojimų yra neverti Quaino; geriausias yra ne X_4, kurį

autorius pirmiausia sukūrė, o fantastiškos prigimties X_9. Kitus bjaurina vangūs pokštai ir nereikalingos neva tikslios detalės. Kas juos skaito chronologine tvarka (pavyzdžiui: X_3, Y_1, Z), praranda savitą keistos knygos skonį. Du pasakojimai – X_7, X_8 – stokoja individualios vertės; tik sugretinimas jiems teikia įspūdingumo... Nežinau, ar verta priminti, kad jau išspausdinęs *Balandį kovą* Quainas apgailestavo dėl trinario išdėstymo ir numatė, kad būsimieji imitatoriai pasirinks dvinarį:

$$Z \begin{cases} Y_1 & \begin{cases} X_1 \\ X_2 \end{cases} \\ Y_2 & \begin{cases} X_3 \\ X_4 \end{cases} \end{cases}$$

O demiurgai bei dievai pasirinks begalybę: begalines istorijas, be galo išsišakojančias.

Labai skirtinga, tačiau taip pat retrospektyvi yra herojinė dviejų veiksmų komedija *Slaptasis veidrodis*. Jau apžvelgtuose veikaluose formos sudėtingumas kaustė autoriaus vaizduotę; čia jos plėtojimasis ne toks suvaržytas. Pirmasis (ilgiausias) veiksmas vyksta generolo Thrale'io, Indijos ordino kavalieriaus, vasarnamyje netoli nuo Melton Mowbray. Nematomas siužeto centras yra panelė Ulrica Thrale, vyriausia generolo dukra. Dialoge ją probėgom pamatome kaip išdidžią amazonę; spėjame, jog ji nesidomi literatūra; laikraščiai skelbia jos sužadėtuves su kunigaikščiu Rutlandu; paskui laikraščiai atšaukia sužadėtuves. Ją dievina dramaturgas Wilfredas Quarlesas, kurį ji kartais apdovanodavo išsiblaškiusiu bučiniu. Personažai labai turtingi ir aristokratiški, jų jausmai kilnūs, nors ir karšti. Dialogas lyg ir svyruoja tarp Bulwer-Lyttono[x6] iškilmingo tuščiažodžiavimo ir Wilde'o ar Philipo Guedalla epigramų. Yra lakštingala ir naktis, yra paslaptinga dvikova terasoje. (Esama taip pat beveik nepastebimų įdomių prieštaravimų ir nepadorių

detalių.) Personažai iš pirmojo veiksmo vėl atsiranda antrajame su kitais vardais. „Dramaturgas" Wilfredas Quarlesas virsta komivojažierium iš Liverpulio, jo tikras vardas – Johnas Williamas Quigley. Mis Thrale egzistuoja, nors Quigley niekada nėra jos matęs, tik liguistai kolekcionuoja jos nuotraukas iš *Tatler* ar *Sketch*. Quigley yra pirmojo veiksmo autorius. Nerealus ar neegzistuojantis „vasarnamis" yra jo transformuotas ir išaukštintas airiškai žydiškas pensionas, kuriame jis gyvena... Veiksmų siužetas paralelus, tačiau antrajame viskas truputį siaubinga; viskas per ilgai trunka arba žlunga. Kada *Slaptasis veidrodis* buvo išspausdintas, kritika minėjo Freudą ir Julieną Greeną.[x7] Pirmojo paminėjimas, man atrodo, visiškai nepagrįstas.

Slaptasis veidrodis buvo išgarsintas kaip froidiška komedija; ši palanki (ir apgaulinga) interpretacija užtikrino jam sėkmę. Deja, Quainui tada jau buvo keturiasdešimt, jis buvo pratęs prie nesėkmių ir vos begalėjo pakęsti naująją atmosferą. Nusprendė atsikeršyti. 1939-ųjų pabaigoje išspausdino *Tvirtinimus*: galbūt originaliausią savo knygą, be abejonės, mažiausiai išliaupsintą ir paslaptingiausią. Quainas dažnai teigdavo, kad skaitytojas yra jau išnykusi veislė. „Nėra europiečio, – teigė jis, – kuris nebūtų tariamas ar esąs rašytojas." Taip pat tvirtino, kad iš įvairiausių malonumų, siūlomų literatūros, vertingiausias yra išradingumas. Jau ne visi sugeba patirti šią laimę, daugelis turi pasitenkinti apgaule. Šiems „netobuliems rašytojams", kurių yra be galo daug, Quainas skyrė aštuonis apsakymus iš *Tvirtinimų* knygos. Kiekvienas iš jų apibrėžia ar žada gerą siužetą, kurį autorius tyčia sužlugdo. Vienas – ne pats geriausias – apibrėžia *du siužetus*. Tuštybės klaidinamas skaitytojas tariasi pats juos sugalvojęs. Iš trečiojo apsakymo, „Vakarykštė rožė", aš nesvyruodamas pasisavinau savo istoriją „Griuvėsių rate" iš rinkinio *Sodas išsišakojančiais takais*.

Vertė GRAŽINA BALČAITYTĖ

Autoriaus pastaba

[1] Nedaug verta Herberto Quaino erudicija, puslapis 215-tas iš 1897 metų knygos! Platono *Politikos* pašnekovas jau yra apibūdinęs panašią regresiją: kai Žemės, arba Autochtono sūnūs, paveikti atvirkštinio kosmoso sukimosi įtakos, persikėlė iš senatvės į brandumą, iš brandumo į vaikystę, o iš vaikystės – į išnykimą ir nebūtį. Teopompas *Filipikoje* taip pat kalba apie tam tikrus šiaurės vaisius, sukeliančius tuose, kurie juos valgo, tą patį atvirkštinį procesą... Įdomiau įsivaizduoti Laiko inversiją: būseną, kurioje atsimintume ateitį ir nieko nežinotume apie praeitį, arba ją tik nuspėtume. Žr.: Dešimtoji *Pragaro* giesmė, eilutės 97–102, kur lyginama pranašiška vizija su toliaregiškumu.

Parengėjo pastabos

[x] Abraham Cowley (1618–1667) anglų poetas.

[x2] Cervantes'o.

[x3] Amerikos rašytojo Ellery'o Queeno knyga. Po šiuo slapyvardžiu slepiasi du autoriai: Danielis Nathanas, vadinęsis Fredericu Dannay (1905–1982), ir jo pusbrolis Manfordas Lepofskis, vadinęsis Manfredu B. Lee (1905–1971). Jo romaniukas *Siamo Dvynių paslaptis* (1933) buvo daug populiaresnis negu Quaino romanai. Borgesas žaidžia su dviem panašiomis pavardėmis: Quain ir Queen. Beje Amerikoje nuo 1941 metų eina populiarus detekyvų žurnalas *Ellery Queen Mystery Magasine*, kurį padėjo įsteigti pats autorius.

[x4] John William Dunne (1875–1949) – anglų filosofas.

[x5] Francis Herbert Bradley (1846–1924) – anglų filosofas.

[x6] Edward George Bulwer-Lytton (1803–1873) – anglų rašytojas.

[x7] Julien Green (1900–1998) – prancūzų rašytojas siurrealistas.

BABELIO BIBLIOTEKA

By this art you may contemplate
the variation of the 23 letters...

The Anatomy of Melancholy,
*Part. 2, Sect. II, Mem. IV**

Visata (kitaip dar vadinama Biblioteka) – tai neapibrėžta ir, ko gero, begalinė aibė šešiasienių galerijų su erdviomis ventiliacijos šachtomis vidury, aptvertomis labai žemomis baliustradomis. Iš kiekvienos galerijos matyti apatiniai ir viršutiniai aukštai – jų begalė. Galerijų apystata vienoda. Dvidešimt plačių lentynų – po penkias prie keturių sienų iš šešių – užima visą plotą; didumo jos sulig aukštu, šiek tiek aukštesnės už vidutinio ūgio bibliotekininką. Viena neužstatyta siena siekiasi su siauru koridorium, vedančiu į kitą galeriją, tolygią pirmajai ir visoms kitoms. Abipus koridoriaus yra dvi mažutės patalpos. Vienoje galima miegoti stačiomis, kitoje tenkinti gamtinius poreikius. Čia pat kyla aukštybėn ir leidžiasi bedugnėn sraigtiniai laiptai. Veidrodis koridoriuje patikimai atkartoja visa tai, kas regima. Tas veidrodis žmonėms perša mintį, jog Biblioteka nėra begalinė (jei tokia būtų iš tikrųjų, kam reikėtų to apgaulingo atkartojimo?); man kur kas maloniau tartis, kad nugludinti paviršiai – tai begalybės atvaizdai ir perspektyva... Šviesa sklinda iš rutulio formos vaisių, vadinamų lempomis. Kiekviename šešiasienyje jų yra dvi – po vieną ant priešinių sienų. Neryški jų šviesa niekada negęsta.

Kaip ir visi Bibliotekos žmonės, jaunystėje esu daug keliavęs; klajojęs ieškodamas kokios knygos, galbūt katalogų katalogo; dabar, kai mano akys beveik neįstengia įžiūrėti to, ką rašau, rengiuosi mirti per kelias mylias nuo šešiasienio, kuriame gimiau. Kai pasimirsiu, nepristigs gailestingų rankų mane išmesti už baliustrados; bedugnis oras bus mano kapas; ilgai grims mano kūnas dūlėdamas ir sklaidydamasis begalinio kritimo sukeltame vėjyje. Aš tvirtinu, jog Biblioteka beribė. Idealistai įrodinėja, jog šešiasienė salė – absoliučios ar bent jau mūsų suvokiamos erdvės būtinoji forma. Teigia, jog trikampės arba penkiakampės salės neįmanoma įsivaizduoti. (Mistikai skelbiasi ekstazėje regį apskritą salę, o joje – didelę apskritą knygą su begaline nugarėle, einančia per visas sienas; tačiau jų liudijimas kelia abejonių; jų žodžiai migloti. Toji ciklinė knyga – tai Dievas.) Šiuo tarpu pakaks ir to, jei pakartosiu klasikinę nuomonę: *Biblioteka – tai sfera, kurios tikslus centras yra vienas kuris iš šešiasienių, o periferija nepasiekiama.*

Prie kiekvienos šešiasienio sienos stovi penkios lentynos, kiekvienoje lentynoje yra trisdešimt dvi vienodo formato knygos; kiekvienoje knygoje – keturi šimtai dešimt puslapių; kiekviename puslapyje – keturiasdešimt eilučių; kiekvienoje eilutėje – apie aštuoniasdešimt juodų raidžių. Raidžių prirašyta ir ant kiekvienos knygos nugarėlės; tos raidės nei nurodo, nei nusako, apie ką kalbama knygoje. Žinau, kadaise ta nedermė atrodė mįslė. Aš trumpai išdėstysiu, kaip ji buvo įminta (o tas atradimas, jei nekreipsime dėmesio į tragiškus jo padarinius, ko gero, ir sudaro šios istorijos esmę), bet visų pirma noriu priminti kai kurias aksiomas.

Pirma: *Biblioteka egzistuoja ab aeterno.*[*2] Šia tiesa – kuri logiškai pagrindžia būsimą pasaulio amžinumą – negali abejoti nė vienas sveikas protas. Žmogus, netobulas bibliotekininkas, gali būti atsitiktinumo arba piktavalių demiurgų vaisius; visata su savo darnia apystata – lentynomis, mįslingais tomais, nenuilstamais laiptais keliauninkams ir tupykla sėsliam bibliotekininkui – gali būti vien kurio nors dievo kūrinys. Kad įžvelgtum, koks atstumas

skiria tai, kas dieviška, nuo to, kas žmogiška, pakanka sulyginti knygos viršelyje mano klaidžia ranka pakeverzotus grubius, kreivus ženklus su dermingomis raidėmis knygoje – tiksliomis, dailiomis, ryškiai juodomis, neatkartojamai simetriškomis.

Antra: *Rašybos ženklų yra dvidešimt penki.*[1] Remiantis tuo teiginiu, prieš tris šimtus metų buvo sukurta Bibliotekos bendroji teorija ir patenkinamai išspręstas klausimas, kurio anksčiau jokiais spėjimais nepavykdavo išnarplioti: miglota ir chaotiška beveik visų knygų prigimtis. Vieną jų, mano tėvo aptiktą grandinės penkiolika devyniasdešimt keturi šešiasienyje, nuo pirmos iki paskutinės eilutės sudarė įvairūs piktybiškai pasikartojančių raidžių M C V deriniai. Kita (gana dažnai sklaidoma toje vietovėje) – tai tiesiog raidžių labirintas, tačiau priešpaskutiniame jos puslapyje yra žodžiai: „O laike, tavo piramidės."*[3] Žinia, viena protinga eilutė arba patikima informacija pasitaiko tarp aibių aibės beprasmiškos kakofonijos, žodžių painiavos ir nesąmonių. (Girdėjau, viename puslaukiniame krašte bibliotekininkai laiko tuščiu prietaru įprotį ieškoti knygose prasmės ir lygina jį su įpročiu aiškinti sapnų ar chaotiškų delno linijų prasmę... Jie pripažįsta, jog tie, kurie išrado raštą, stačiai pamėgdžiojo dvidešimt penkis gamtos ženklus, bet tvirtina, kad jie vartojami gaivališkai ir knygos pačios savaime neturi jokios prasmės. Ta nuomonė, kaip įsitikinsime, nėra visiškai klaidinga.)

Ilgą laiką buvo manoma, jog tos nesuprantamos knygos parašytos senovinėmis arba tolimų kraštų kalbomis. Žinia, senovės žmonės, pirmieji bibliotekininkai, šnekėjo kalba, labai skirtinga nuo tos, kuria kalbame dabar; žinia, kelios mylios po dešinei kalbama tarmiškai, o devyniasdešimčia aukštų aukščiau šnekama nebesuprantama kalba. Visa tai, kartoju, gryna teisybė, betgi keturi šimtai dešimt puslapių nekintamų M C V raidžių negali turėti nieko bendra su kokia nors kalba, kad ir kokia tarmiška ar primityvi ji būtų. Kai kas piršo mintį, jog viena raidė galbūt turinti įtakos kitai ir kad raidžių M C V reikšmė septyniasdešimt pirmo puslapio trečioje eilutėje nesutampa su kitame puslapyje kita tvarka išdėstytų tų pačių raidžių reikšme,

tačiau tas miglotas teiginys nesusilaukė pritarimo. Kai kas minėjo esant slaptaraštį; ši prielaida buvo visuotinai priimta, nors ir ne ta pačia prasme, kokia ją išdėstė jos kūrėjai.

Prieš penkis šimtus metų vienas aukštutinio šešiasienio viršininkas[2] aptiko knygą, tokią pat painią, kaip ir visos kitos, tik su dviem puslapiais tapačių eilučių. Jis parodė savo radinį klajojančiam šifruotojui, ir tas pasakė, kad tekstas parašytas portugališkai; kiti sakė, kad jidiš. Į amžiaus pabaigą įstengta nustatyti, kokia tai kalba: tai buvo guaranių kalbos samojedų-lietuvių dialektas su klasikinės arabų kalbos galūnėmis.[x] Iššifruotas buvo ir turinys: kombinatorinės analizės pradmenys, iliustruoti begalinio pasikartojimo variantų pavyzdžiais. Remdamasis tais pavyzdžiais, vienas genialus bibliotekininkas atrado Bibliotekos pagrindinį dėsnį. Tas mąstytojas pastebėjo, kad visos knygos, nors ir kokios skirtingos jos būtų, sudarytos iš tų pačių elementų: tarpelio, taško, kablelio, dvidešimt dviejų abėcėlės raidžių. Ir dar pagrindė reiškinį, kurį patvirtino visi keliauninkai: *milžiniškoje Bibliotekoje nėra dviejų tapačių knygų*. Iš tų neginčijamų premisų bibliotekininkas padarė loginę išvadą, jog Biblioteka yra visuotinė ir jos lentynose suregistruoti visi įmanomi tų dvidešimt ir kelių rašybos ženklų deriniai (jų skaičius, nors ir nepaprastai didelis, nėra begalinis), tai yra viskas, ką galima išreikšti visomis kalbomis. Viskas: ir detali ateities istorija, ir arkangelų gyvenimų aprašymai, ir tikslus Bibliotekos katalogas, ir tūkstančiai klaidingų katalogų, ir tų katalogų klaidų aiškinimas, ir tikslaus katalogo klaidų aiškinimas, ir gnostinė Bazilijaus*[4] evangelija, ir tos evangelijos komentaras, ir tos evangelijos komentaro komentaras, ir tikroviškas tavo mirties aprašymas, ir visų tų knygų vertimai į visas kalbas, ir kiekvienos knygos interpoliacija visose knygose, ir traktatas apie saksų mitologiją, kurį galėjo parašyti (bet neparašė) Bede*[5], ir Tacito dingę veikalai.

Kai buvo paskelbta, jog Bibliotekoje laikomos visos knygos, iš pradžių kilo neapsakomas džiaugsmas. Visi žmonės pasijuto esą paslaptingo neliesto lobio šeimininkai. Nebuvo tokios asmeninės ar pasaulinio masto problemos, kurios nuodugnaus

sprendimo negalėtum rasti viename kuriame šešiasienyje. Pasaulis pagaliau įgavo prasmę, pasaulis staiga tapo didelis kaip viltis. Tuo metu buvo daug kalbama apie Vindikacijas, apologijos ir pranašysčių knygas, visiems laikams pateisinančias kiekvieno žmogaus darbus ir saugančias stebuklingas jo ateities paslaptis. Tūkstančiai pasigodėjusių žmonių paliko mielus gimtuosius šešiasienius ir puolė laiptais aukštyn, genami tuščio troškimo surasti savo Vindikaciją. Tie keliauninkai ginčijosi ankštuose koridoriuose, svaidė miglotus prakeiksmus, smaugė vienas kitą ant dieviškųjų laiptų, mėtė apgaulingas knygas į ventiliacijos šachtą, merdėjo, nublokšti prarajon atvykėlių iš tolimų vietovių. Kai kurie kraustėsi iš proto... Vindikacijos iš tikrųjų egzistuoja (esu matęs porą apie ateities žmones, galbūt netgi neišgalvotus žmones), tačiau tie, kurie jų ieškojo, buvo pamiršę, kad galimybė žmogui surasti savo Vindikaciją ar bent jos apgaulingą variantą lygi nuliui.

Tikėtasi tuomet įminti ir pagrindines žmonijos paslaptis: Bibliotekos ir laiko kilmę. Visai galimas daiktas, jog tas svarbias paslaptis įmanoma išreikšti žodžiais: jei nepakaktų filosofų kalbos, įvairiopa Biblioteka neabejotinai sukurtų ypatingą būtiną kalbą, jos žodyną ir gramatiką. Jau keturi šimtmečiai, kai žmonės zuja po šešiasienius... Esama oficialių ieškotojų, *inkvizitorių*. Mačiau, kaip jie eina savo pareigas: visada pasirodo nuilsę; pasakoja apie laiptus be laiptukų, kur vos galo negavę, kalba su bibliotekininku apie galerijas ir laiptus, kartais ima pirmą pasitaikiusią knygą ir sklaido – ieško gėdingų žodžių. Aišku kaip diena, jog nė vienas nesitiki ko nors surasti.

Po nežabotų vilčių meto, kaip paprastai, atėjo beribė neviltis. Juk iš tiesų galima išprotėti vien pagalvojus, jog kurioje nors kokio šešiasienio lentynoje guli neįkainojamos knygos ir tos neįkainojamos knygos nepasiekiamos. Viena šventvagiška sekta pakišo mintį nebeieškoti tų Vindikacijų, bet patiems imtis sudarinėti tas kanonų knygas, visaip maišant ir kaitaliojant raides bei ženklus, – gal pavyksią jas sukurti per kokį neįtikimą atsitiktinumą.

Valdžia laikė savo priederme išleisti griežtus įstatymus. Sekta dingo, tačiau, mažas būdamas, esu matęs senių, kurie, pasislėpę tupyklose, kratydavo užgintus puodelius su metaliniais skrituliukais ir bergždžiai mėgdžiodavo dieviškąjį chaosą.

Kiti, priešingai, manė, jog svarbiausia – sunaikinti beverčius kūrinius. Įpuola, būdavo, į kokį šešiasienį, parodo įgaliojimą, kai kada ir nesuklastotą, su pasibodėjimu pasklaido kokį tomą ir parašo mirties nuosprendį ištisoms lentynoms; jų sveikas asketiškas valymo įniršis turėjo tokias pasekmes, jog paikai žuvo milijonai knygų. Jie prakeikti per amžius, ir vis dėlto tie, kurie apverkia bepročių pražudytus „lobius", pamiršta du gerai žinomus dalykus. Visų pirma: Biblioteka tokia didelė, jog bet koks žmonių mėginimas ją nuskurdinti atrodo be galo menkas. Antra: kiekviena knyga yra vienintelė, nepamainoma, bet (kadangi Biblioteka visuotinė) visada esti šimtai tūkstančių netobulų egzempliorių, kurie skiriasi tik viena kita raide ar kableliu. Aš nesutinku su visuotine nuomone ir drįstu manyti, jog Valytojų siautėjimo padariniai yra perdėti vien iš baimės, kurią kėlė tie fanatikai. Juos vedė pašėlęs noras užgrobti Purpurinį Šešiasienį – ten esą laikomos mažesnio formato knygos, visagalės, iliustruotos ir magiškos.

Žinomas mums ir kitas anų laikų prietaras: tikėjimas esant Žmogų-Knygą. Tam tikroje tam tikro šešiasienio lentynoje (buvo manoma) gulinti tokia knyga, *visų kitų* knygų santrauka ir esmė: vienas bibliotekininkas ją perskaitęs ir prilygęs Dievui. Tos vietovės kalboje dar galima aptikti ano senovės bibliotekininko kulto pėdsakų. Daugelis žmonių leidosi kelionėn Jo ieškoti. Ištisą šimtmetį veltui siuvo visomis kryptimis. Kaip nustatyti, kur yra tas mįslingas dievinamasis šešiasienis? Kažkas pasiūlė regresyvinį metodą. Norint surasti knygą A pirmiausia žiūrėti į knygą B, kurioje bus nurodyta, kur ieškoti knygos A; o norint surasti knygą B pirmiausia žiūrėti į knygą C, ir taip be galo be krašto... Štai tokiems žygiams iššvaisčiau ir atidaviau visą gyvenimą. Man atrodo, nėra neįtikima, jog kurioje nors visatos lentynoje guli visuotinė knyga[3]; meldžiu nežinomus dievus, kad

nors vienas žmogus – kad ir vienas vienintelis, kad ir prieš tūkstančius metų! – būtų ją aptikęs ir perskaitęs. Jei garbė ir išmintis, ir laimė ją skaityti skirta ne man, tegu ji atitenka kitiems. Tebūnie dangus, nors man ir lemta būtų nužengti į pragarą. Teišnyksiu aš be pėdsako, bet tegu nors vieną akimirką bent viena būtybė pateisina Tavo Biblioteką.

Bedieviai tvirtina, jog Bibliotekai būdinga absurdas, o sveikas protas (ar netgi paprasčiausia logika) yra tik stebuklinga išimtis. Girdėjau juos šnekant apie „kliedinčią Biblioteką, kurios atsitiktiniai tomai nuolat baudžiasi kisti, kaip klejojanti dievybė supainiodami ir paneigdami viską, kas anksčiau buvo teigiama". Tie žodžiai, ne tik liudijantys, bet ir iliustruojantys netvarką, akivaizdžiai įrodo apgailėtiną tų žmonių skonį ir visišką neišmanymą. Iš tikrųjų Bibliotekoje galima rasti visas kalbines struktūras, visus variantus, kokius tik įmanoma sudaryti iš dvidešimt penkių rašybos ženklų, bet absoliutaus absurdo joje nėra. Galbūt neverta nė minėti, kad geriausia knyga iš daugybės mano tvarkomų šešiasienių vadinasi *Sušukuotas griaustinis*, o kita – *Gipsinis mėšlungis*, o dar kita – *Axaxaxas mlö*. Tie pažiūrėti nerišlūs žodžių junginiai neabejotinai turi slaptą arba alegorinę prasmę; ji, aišku, išreikšta ir įteisinta kalbiškai ir, *ex hypothesi**[6], jau saugoma Bibliotekoje. Nors ir kokį kelių raidžių, pavyzdžiui,

dhcmrlchtdj

derinį užrašytum, dieviškojoje Bibliotekoje jis jau bus numatytas ir vienoje tų slaptų kalbų turės kokią kraupią prasmę. Negalima ištarti nė vieno skiemens, kuris nekeltų graudulio ar baimės; kuris vienoje tų kalbų nereikštų galingo kurio nors dievo vardo. Kalbėti – vadinasi, nuklysti į tautologiją. Šis beprasmis ir ištęstas kūrinys jau yra viename iš trisdešimties tomų, gulinčių vienoje iš penkių lentynų, viename iš nesuskaičiuojamos aibės šešiasienių, – lygiai kaip ir jo paneigimas. (N skaičius įmanomų kalbų vartoja tą patį žodyną; kai kuriose jų žodis *biblioteka* teisingai apibūdinamas kaip *visuotinė ir pastovi šešiasienių galerijų sistema*,

betgi *biblioteka* – tai ir *duona*, ir *piramidė*, ir šiaip koks daiktas, ir tie šeši jos apibrėžimo žodžiai turi kitokią reikšmę. Ar Tu, kuris mane skaitai, esi tikras, jog supranti mano kalbą?)

Be atvangos rašydamas, nutolstu nuo žmonijos gyvenimo. Mintis, jog viskas jau parašyta, žudo mus arba paverčia šmėklomis. Žinau tokią vietovę, kur jaunuoliai, parpuolę ant kelių, garbina knygas ir stabmeldiškai bučiuoja jų puslapius, nors nesugeba perskaityti nė vienos raidės. Epidemijos, eretiški vaidai, kelionės į šventąsias vietas beieškant knygų, neišvengiamai išsigimstančios į plėšikiškus antpuolius, visu dešimtadaliu išretino žmoniją. Atrodo, jau kalbėjau apie savižudybes, kurių kasmet vis daugėja. Gal senatvė ir baimė mane klaidina, bet jaučiu, kad žmonių giminė – vienintelė – artėja prie išnykimo ribos, o Biblioteka išliks: apšviesta, apleista, beribė, absoliučiai pastovi, su neįkainojamais tomais, betikslė, netrūnijanti, paslaptinga.

Ką tiktai parašiau žodį *beribė*. Ne retorikos dėlei įterpiau tą būdvardį; manau, anaiptol nėra nelogiška mintis, jog pasaulis yra beribis. Tie, kurie mano, kad jis turi ribas, drauge tvirtina, jog kur nors tolybėje galerijos, laiptai ir šešiasieniai gali neįtikimai pasibaigti, bet tai yra absurdas. Tie, kurie jį vaizduojasi beribį, pamiršta, jog nėra neriboto įmanomų knygų skaičiaus. Drįstu siūlyti tokį šios senos problemos sprendimą: *Biblioteka yra beribė ir periodiška*. Jei amžinasis keliauninkas leistųsi kelionėn kuria nors kryptimi, amžiams bėgant įsitikintų, jog tie patys tomai kartojasi ta pačia netvarka (kuri pakartota tampa tam tikra tvarka: Tvarka). Mano vienatvę skaidrina ši graži viltis.[4]

Mar del Plata, 1941

Vertė VALDAS PETRAUSKAS

Autoriaus pastabos

1 Originalo rankraštyje nėra nei skaitmenų, nei didžiųjų raidžių. Iš skyrybos ženklų vartojamas tik taškas ir kablelis. Tie du ženklai, tarpelis ir dvidešimt dvi abėcėlės raidės sudaro nepažįstamojo minimus dvidešimt penkis ženklus. (Leidėjo pastaba.)

2 Seniau tris šešiasienius prižiūrėdavo vienas žmogus. Savižudybės ir plaučių ligos suardė tą proporciją. Neapsakomai liūdnas prisiminimas: kartais keliaudavau naktų naktis koridoriais bei nusvidintais laiptais, nesutikdamas nė vieno bibliotekininko.

3 Kartoju: jei knyga įmanoma, ji turi būti. Nebūna tik to, kas neįmanoma. Pavyzdžiui: nė viena knyga nėra drauge ir laiptai, nors, be abejo, esama knygų, kurios svarsto, ginčija ir aptaria tokią galimybę, ir esama kitokių, kurių sandara atitinka laiptų sandarą.

4 Letizia Alvarez de Toledo pastebėjo, kad ta didžiulė Biblioteka betikslė: tiesą pasakius, pakaktų *vienatomės* įprasto formato knygos, išspausdintos devynių ar dešimties punktų šriftu, su begalybe be galo plonų puslapių. (Septynioliktojo amžiaus pradžioje Cavalieri tvirtino, jog kietą kūną sudaro begalinis skaičius plokštumų.) Tokiu šilkiniu *vademecumu* nebūtų lengva naudotis: kiekvienas lapas suskiltų į daugybę panašių, o neįsivaizduojamas vidurinis lapas būtų vienpusis.

Vertėjo pastabos

* Šio meno dėka jūs galite apmąstyti 23 raidžių variantus... *Melancholijos anatomija*, II kn., 2 sk., 4 str. (angl.).

*2 Nuo amžių (lot.).

*3 O laike, tavo piramidės... – įvaizdis, pasikartojantis Borgeso eilėraštyje „Apie pragarą ir rojų".

*4 Bazilijus (Basilides, II a., Aleksandrija) – gnostikas, gyvenęs Aleksandrijoje Romos imperatorių Hadriano ir Antonijaus Pijaus valdymo laikais; parašė Evangelijos komentarus ir savo įkurtos sektos Evangeliją, kurios išliko tik fragmentai.

*5 Bede Venerabilis (673–735) – anglų teologas.

*6 Remiantis hipoteze (lot.).

Parengėjo pastaba

x Jorge Luisas Borgesas ispaniškai rašo: *Antes de un siglo pudo establecerse el idioma: un dialecto samoyedo-lituano del guaraní, con inflexiones de árabe clásico.* Guarani – tai Paragvajaus indėnų kalba. Borgesas ją išmoko iš kambarinės. Kaip Borgesas galėjo sumaišyti samojedus su žemaičiais, o Baltąją jūrą – su Baltija, nėra visai aišku. Bet tai, kad tokių keistenybių atsitinka, liudija kad ir (Arūno Sverdiolo dėka atrastas) Povilo Reklaičio straipsnis „Keistenybės Lietuvos ikonografijos senovėje" (*Prarastosios Lietuvos pėdsakų beieškant, Vilnius*: Vilniaus Dailės Akademijos leidykla, 1999, p. 258–259), kur diskutuojamos dvi iliustracijos, pavadintos: „Uomo della Samogizia (it.) – Homme de la Samoiedes (pr.)", t.y. Vyras iš Žemaitijos – vyras iš Samojedų; panašus yra ir „Donna della Samogizia (it.) – Femme de la Samoiedes (pr.)" (iš kn. Teodoras Viero, *Racolta di 126 stampe che representano, figure ed Abiti di varie Nazioni...*, Venezija apud 1783–1791, p. 30–31). Gal Borgesas ir matė šią knygą, nors jis man jos neminėjo savo pokalbyje (žr. „Pokalbis su Jorge Luisu Borgesu", *Baltos lankos*, nr. 11, 1999, p. 201).

SODAS IŠSIŠAKOJANČIAIS TAKAIS

Victoriai Ocampo

Liddello Harto *Europos karo istorijos* 242 puslapyje rašoma, kad ataka, kai trylika britų divizijų (ir tūkstantis keturi šimtai artilerijos pabūklų) turėjo pulti vokiečių fronto liniją prie Serre-Montauban, planuota 1916 metų liepos 24 dienai, turėjo būti atidėta 29 dienos rytui. Kapitonas Liddellas Hartas pastebi, kad dėl to (beje, nereikšmingo) delsimo kaltos smarkios liūtys. Čia pateikiamas tekstas, padiktuotas, perskaitytas ir pasirašytas daktaro Yu Tsuno, buvusio anglų kalbos mokytojo Tsingtao *Hochschule*, nušviečia įvykį iš netikėtos pusės. Pirmųjų dviejų puslapių trūksta.

* * *

...ir aš padėjau telefono ragelį. Iškart atpažinau balsą, kuris atsiliepė vokiškai. Tai buvo kapitono Richardo Maddeno balsas. Maddenas Viktoro Runebergo įstaigoje – tai juk galas visam mūsų darbui ir – nors tai atrodė ne tiek svarbu, *ar bent taip turėjo man atrodyti* – taip pat mūsų gyvenimams. Tai reiškia, kad Runebergas areštuotas ar nužudytas.[1] Dar saulei nenusileidus toks pat likimas laukia ir manęs. Maddenas nepermaldaujamas. Tiksliau sakant, veikiau priverstas tokiu būti. Airis, tarnaujantis Anglijai, žmogus, įtariamas abejotinomis pažiūromis arba net išdavyste, ar gali jis praleisti progą ir nepasinaudoti tokia nepaprasta laime: išaiškinti, sučiupti ir gal net likviduoti du Vokiečių imperijos agentus?

Užlipau į savo miegamąjį. Nors tai ir absurdiška, uždariau ir užrakinau duris. Kritau ant siauros geležinės lovos ir gulėdamas ant nugaros laukiau. Už lango buvo tie patys stogai ir šeštos valandos saulė, paskendusi miglose. Atrodė neįtikėtina, kad ši diena be jokių įspėjimų ar simbolių yra mano neišvengiamos mirties diena. Aš, likęs be tėvo, aš, vienas iš vaikų simetriškame Hai Fengo sode, turiu mirti dabar? Čia pagalvojau, kad viskas, kas atsitinka žmogui, atsitinka būtent *dabar*. Šimtmetis seka šimtmetį, ir viskas atsitinka tiktai dabartyje. Tiek žmonių ore, žemėje ir jūroje, bet viskas, kas iš tikrųjų atsitinka, atsitinka man. ...Beveik nepakeliamas ilgo, arkliško Maddeno veido prisiminimas nutraukė šias padrikas mintis. Jausdamas neapykantą ir siaubą (dabar galiu prisipažinti, kad bijojau – dabar, kai pergudravau Richardą Maddeną, dabar, kai mano kaklas trokšta budelio kilpos), suvokiau, jog tas triukšmingas ir turbūt laimingas kareiva nė neįtaria, jog aš žinau Paslaptį – tikslų pavadinimą vietos ties Ankru, kur ką tik dislokuota britų artilerija. Paukštis pralėkė apniukusiu dangumi, ir aš mintyse jį paverčiau lėktuvu, paskui daugybe lėktuvų Prancūzijos danguje, statmenomis bombomis naikinančių artilerijos pulką. O, kad mano gerklė, kol jos nenutildė kulka, galėtų išrėkti tą pavadinimą taip, kad jis būtų išgirstas Vokietijoje... Bet mano žmogiškas balsas buvo per silpnas. Kaip jam pasiekti Vado ausį? Ausį to ligoto ir nekenčiamo žmogaus, kuris nieko nežinojo apie Runebergą ir mane, išskyrus tai, kad mes esame Staffordshire. Žmogaus, kuris sėdėdamas savo nuobodžioje įstaigoje Berlyne be paliovos sklaido laikraščius, veltui ieškodamas naujienų iš mūsų. Garsiai ištariau: „Reikia bėgti." Atsisėdau ant lovos, be garso, beprasmėje ir visiškoje tyloje, tarsi Maddenas jau spoksotų į mane. Kažkas – gal tik noras įsitikinti savo skurdu – privertė mane ištuštinti kišenes. Radau tik tai, ką žinojau rasiąs. Amerikietiškas laikrodis, nikeliuota grandinėlė ir kvadratinė moneta, nenaudingi, bet kompromituojantys Runebergo buto raktai, užrašų knygutė, laiškas, kurį iš karto nusprendžiau sunaikinti (bet nesunaikinau), netikras pasas, krona, du šilingai

ir keletas pensų, raudonai mėlynas pieštukas, nosinė, revolveris su vienu šoviniu. Aš jį absurdiškai sugniaužiau ir pasvėriau rankoje, kad pasisemčiau drąsos. Man kilo neaiški mintis, kad revolverio šūvis girdimas dideliu atstumu. Per dešimt minučių sugalvojau planą. Telefonų knygoje radau pavardę žmogaus, kuris galėjo perduoti informaciją toliau. Jis gyveno Fentono priemiestyje, mažiau nei pusė valandos kelio traukiniu.

Esu bailys. Dabar, kai įvykdžiau savo neįtikėtinai rizikingą planą, galiu tai pasakyti. Jį vykdyti buvo siaubinga. Padariau tai ne dėl Vokietijos – ne! Ta barbariška šalis man visiškai nerūpi, ji pažemino mane, priversdama tapti šnipu. Tarp kitko, pažinojau anglą – kuklų žmogų, – kuris, manding, visai nenusileido Goethei. Kalbėjausi su juo tik valandą, bet tą valandą jis *buvo* Goethe... Aš įvykdžiau savo planą, nes jaučiau, kad Vadas niekina mano rasę, tuos nesuskaičiuojamus protėvius, kurie baigiasi manimi. Norėjau jam įrodyti, kad geltonodis gali išgelbėti jo armijas. Be to, reikėjo pabėgti nuo kapitono. Jo kumščiai ir balsas galėjo bet kuriuo momentu smogti į duris. Tyliai apsirengiau, atsisveikinau su savo atspindžiu veidrodyje, nulipau laiptais, paslapčia nužvelgiau ramią gatvę ir išėjau. Stotis buvo netoli mano namų, bet pamaniau, jog bus apdairiau sėsti į taksi. Įtikinau save, kad taip bus mažiau galimybių mane atpažinti – tuščioje gatvėje jaučiausi be galo matomas ir pažeidžiamas. Prisimenu, kad liepiau vairuotojui sustoti netoli pagrindinio įėjimo. Išlipau apgalvotai, beveik skausmingai lėtai. Važiavau į Ashgrove'o kaimą, bet nusipirkau bilietą viena stotimi toliau. Traukinys turėjo išvykti po kelių minučių, aštuonios penkiasdešimt. Skubėjau, nes sekančio nebūtų buvę iki pusės dešimtos. Peronas buvo beveik tuščias. Ėjau pro vagonus. Prisimenu keletą ūkininkų, moterį gedulo rūbais, jaunuolį, įknibusį į Tacito *Analus*, ir linksmą sužeistą kareivį. Pagaliau traukinys pajudėjo. Vyras, kurį atpažinau, veltui bėgo įsiutęs per visą peroną. Tai buvo kapitonas Richardas Maddenas. Sugniuždytas, drebėdamas įsispraudžiau kitame suolo gale, kiek įmanoma toliau nuo baisiojo kristalinio stiklo.

Žlugimo jausmą išstūmė beveik niekingos laimės būsena. Pasakiau sau, kad dvikova jau prasidėjo ir kad laimėjau pirmąjį susidūrimą, nugalėjau priešininką pirmoje atakoje, bent keturiasdešimčiai minučių, likimo malonės dėka. Įtikinėjau save, kad ta maža pergalė pranašauja visišką pergalę. Įrodinėjau, kad tai reikšminga, kad jei ne brangus laikas, kurį man dovanojo traukinių tvarkaraštis, jau būčiau kalėjime arba negyvas. Įrodinėjau – lygiai taip pat sofistiškai – kad manoji bailio laimė sako, jog esu tinkamas žmogus įvykdyti savo užduotį. Iš savo silpnybės sėmiausi galios, kuri manęs ir paskui neapleido. Nujaučiu, kad žmonija smuks vis žemiau ir žemiau, kad netrukus beliks tik kareiviai ir banditai. Jiems norėčiau patarti: *kad ir kokios baisios veiklos kas nors besiimtų, jis turėtų elgtis taip, lyg ji jau būtų atlikta, turėtų primesti sau ateitį, tokią pat neišvengiamą, kaip ir praeitis.* Taip ir dariau, ir manosiose jau mirusio žmogaus akyse slinko diena, kuri tikriausiai man bus paskutinė, ir pamažu kaupėsi naktis. Traukinys švelniai šliaužė tarp uosių. Sulėtėjo ir sustojo beveik lauko viduryje. Niekas nepasakė stoties pavadinimo. „Ashgrove'as?", – paklausiau keleto vaikų perone. „Ashgrove'as", – atsakė jie. Išlipau.

Platformą apšvietė žibintas, bet vaikų veidai liko šešėlyje. Vienas jų paklausė mane: „Ar einate į daktaro Stepheno Alberto namus?" Nelaukdamas mano atsakymo, kitas tarė: „Jie yra gana toli, bet jūs nepaklysite: sukite kairėn ir laikykitės kairės kiekvienoje kryžkelėje." Numečiau jiems monetą (paskutinę), nulipau akmeniniais laiptais ir išėjau į tuščią kelią. Nedideliu šlaitu kelias ėjo žemyn. Buvo purvinas, virš galvos pynėsi šakos, o apskritas mėnulis kabėjo žemai danguje, tarsi mane lydėdamas.

Vieną akimirką pagalvojau, kad Richardas Maddenas bus kažkokiu būdu atspėjęs mano desperatišką ketinimą. Bet iš karto suvokiau, kad tai neįmanoma. Patarimas visada sukti į kairę man priminė įprastinę formulę – kaip rasti centrinę aikštelę tam tikruose labirintuose. Šį tą žinojau apie labirintus. Ne veltui esu Tsui Peno proanūkis. Tai buvo Junano valdytojas, kuris atsisakė pasaulietinės valdžios tam, idant parašytų romaną su didesniu veikėjų

skaičiumi, negu jų yra Hung *Lu Meng'e**, ir sukurtų labirintą, kuriame pasiklystų visi. Trylika metų jis praleido spręsdamas šias dvi skirtingas užduotis, o po to jį nužudė svetimšalis. Jo romanas neturėjo jokios prasmės, ir niekas niekada nerado jo labirinto. Po Anglijos medžiais mąsčiau apie šį prarastą ir tikriausiai mitinį labirintą. Įsivaizdavau jį nepaliestą ir tobulą slaptoje kažkokio kalno viršūnėje; įsivaizdavau jį paskendusį po ryžių laukais ar po jūra; įsivaizdavau jį begalinį, sudarytą ne tik iš aštuoniakampių paviljonų ir susiraizgiusių takų, bet taip pat iš upių, provincijų ir karalysčių... Galvojau apie labirintų labirintą, apie vingiuotą, nuolat augantį labirintą, kuris apimtų praeitį ir ateitį ir kažkaip įtalpintų žvaigždes. Pasiklydęs tarp tų vaizdinių užmiršau apie savąją persekiojamo žvėries lemtį. Neapibrėžtą laiko tarpą jaučiausi atkirstas nuo pasaulio, abstraktus stebėtojas. Jutau savyje persipinant ūkanotą ir šnabždantį kraštovaizdį, mėnulį, vakaro pabaigą. Leisdamasis keliu, nejutau jokio nuovargio. Vakaras buvo artimas ir begalinis. Kelias ir toliau ėjo žemyn bei šakojosi per ūkanotas pievas. Iš kažkur sklido aukštų tonų, beveik skanduojama muzika, kurią nešė vėjelis, o slopino lapai ir nuotolis. Pagalvojau, kad žmogus gali būti kitų žmonių, jų gyvenimo akimirkų priešininku, bet negali būti priešiškas šaliai: jonvabaliams, žodžiams, sodams, upėms ar vakarų vėjui. Taip paniręs į apmąstymus priėjau aukštus aprūdijusius geležinius vartus. Pro virbus buvo matyti alėja su tuopomis pakraščiuose, be to, vasarnamis ar paviljonas. Du dalykai paaiškėjo iš karto, pirmas nereikšmingas, o antrasis beveik neįtikėtinas: muzika sklido iš paviljono, ir ji buvo kiniška. Štai kodėl ją priėmiau kaip savaime suprantamą dalyką, nekreipdamas dėmesio. Nepamenu, ar ten buvo varpelis ar skambutis, ar turėjau suploti rankomis, kad mane išgirstų. Muzikos mirgėjimas tebetruko.

Bet nuo alėjos galo, nuo kuklaus namo, ėmė artintis žibintas; žibintas, kurio šviesą medžių kamienai pakaitomis tai pridengdavo, tai atidengdavo; būgno formos ir mėnulio spalvos popierinis žibintas. Jį nešė aukštas vyras. Nemačiau jo veido, nes šviesa akino mane.

Jis atvėrė vartus ir lėtai prakalbo mano kalba.

„Matau, kad gerbiamasis Hsi Pengas pasistengė paįvairinti mano vienatvę. Be abejonės, jūs norite pamatyti sodą?"

Pažinęs vieno mūsų konsulo pavardę, atsakiau kiek nustebęs:

„Sodą?"

„Sodą išsišakojančiais takais."

Kažkas krustelėjo mano atmintyje, ir aš pasakiau neįtikėtinai tvirtai:

„Mano protėvio Tsui Peno sodą."

„Jūsų protėvio? Jūsų garsiojo protėvio? Įeikite."

Drėgnas takas vingiavo kaip vaikystėje. Priėjome biblioteką, pilną knygų ir iš Rytų, ir iš Vakarų. Atpažinau keletą didelių tomų, įrištų geltonu šilku – Prarastosios Enciklopedijos rankraščius, redaguotus Trečiojo Šviesiosios Dinastijos Imperatoriaus. Jie niekada nebuvo išspausdinti. Netoli bronzinio fenikso sukosi gramofono plokštelė. Prisimenu rožinį glazūruotą ąsotį ir dar kitą, daugeliu šimtmečių senesnį, tos mėlynos spalvos, kurią mūsų keramikai nukopijavo iš persų...

Stephenas Albertas stebėjo mane su šypsena veide. Jis buvo, kaip sakiau, labai aukštas, pailgo veido, pilkų akių, žilabarzdis. Kažkuo priminė kunigą ir jūreivį. Vėliau jis man papasakojo, kad buvo misionierius Tiandzine, „kol patobulėjo tiek, kad taptų sinologu".

Atsisėdome – aš ant ilgos ir žemos sofos, jis nugara į langą ir į didelį apskritą laikrodį. Apskaičiavau, kad mano persekiotojas, Richardas Maddenas, gali atvykti ne anksčiau kaip po valandos. Savo neatšaukiamą sprendimą galėjau kiek atidėti.

„Stebėtinas, – pasakė Stephenas Albertas, – to Tsui Peno likimas. Gimtosios provincijos valdytojas, nusimanęs apie astronomiją ir astrologiją, nenuilstantis kanoniškųjų knygų interpretatorius, šachmatininkas, įžymus poetas ir dailyraščio žinovas. Tačiau jis metė viską, idant sukurtų knygą ir labirintą. Atsisakė smurto, teisingumo, sugulovių pilnos lovos, puotų ir netgi erudicijos teikiamų malonumų ir užsidarė Netrikdomos Vienatvės Paviljone trylikai metų. Po jo mirties paveldėtojai rado tiktai krūvą

chaotiškų rankraščių. Šeima, kaip jūs, be abejo, žinote, norėjo juos patikėti ugniai, bet testamento vykdytojas – taoistų ar budistų vienuolis – primygtinai pareikalavo juos išleisti."

„Mes, iš Tsui Peno giminės, – atsakiau, – vis dar keikiame to vienuolio atminimą. Anas leidimas buvo beprotybė. Knyga yra beformė nebaigtų rankraščių masė. Kadaise aš ją tyrinėjau: herojus miršta trečiajame skyriuje, o ketvirtajame vėl gyvas. O dėl kito Tsui Peno užsiėmimo... jo Labirinto..."

„Labirintas yra čia", – pasakė Albertas, rodydamas aukštą lakuotą rašomąjį staliuką.

„Dramblio kaulo labirintas? – sušukau. – Labirinto miniatiūra..."

„Simbolinis labirintas, – pataisė jis mane. – Nematomas laiko labirintas. Man, barbarui anglui, pavyko atspėti šitą nesudėtingą paslaptį. Po šimtmečio su viršum daugumos detalių neįmanoma atstatyti, bet nesunku įsivaizduoti, kas įvyko iš tiesų. Vieną kartą Tsui Penas tikriausiai pasakė: ‚Pasitrauksiu, idant parašyčiau knygą', ir kitąkart, ‚Pasitrauksiu, idant sukurčiau labirintą'. Visi manė, kad tai skirtingi užsiėmimai. Niekas nesuvokė, kad knyga ir labirintas yra vienas ir tas pat. Netrikdomos Vienatvės Paviljonas buvo įmantraus sodo viduryje. Galbūt taip kilo mintis apie fizinį labirintą. Tsui Penas mirė. Visose didžiulėse žemėse, kurios kažkada priklausė jūsų šeimai, niekas negalėjo rasti labirinto. Romano sumaištis man įkvėpė mintį, kad tai ir yra labirintas. Tikrą problemos sprendimą man padėjo rasti dvi aplinkybės. Pirma, įdomi legenda, kad Tsui Penas bandė sukurti iš tikro begalinį labirintą, antra, laiško, kurį aš atradau, fragmentas."

Albertas pakilo. Kelioms akimirkoms atsuko man nugarą. Atidarė viršutinį juodo paauksuoto staliuko stalčių. Grįžo laikydamas rankoje lapą popieriaus, kuris kadaise buvo tamsiai raudonas, bet pabalo laikui bėgant: dabar jis buvo rožinės spalvos, plonas, keturkampis. Tsui Peno dailyraštis garsėjo ne be reikalo. Susidomėjęs, bet nelabai ką suprasdamas perskaičiau žodžius, kuriuos mažu teptuku parašė mano protėvis: „Palieku įvairiems, bet ne visiems ateities laikams savo sodą išsišakojančiais takais." Tylėdamas atidaviau popieriaus lapą. Albertas tęsė:

„Prieš atrasdamas šį laišką, vis klausiau savęs, kaip gali knyga būti begalinė. Negalėjau sugalvoti nieko kito, tik storą tomą, kurio paskutinis puslapis būtų toks pat kaip ir pirmas, ir taip galėtų tęstis be galo. Be to, prisiminiau naktį *Tūkstančio ir vienos nakties* viduryje, kai karalienė Šeherezada (dėl magiškos perrašinėtojo klaidos) pradeda pasakoti *Tūkstančio ir vienos nakties* istoriją, rizikuodama vėl prieiti tą naktį, kai ją pasakos, ir taip ligi begalybės. Taip pat įsivaizdavau platonišką darbą, pereinantį iš tėvo sūnui, kur kiekvienas individas pridėtų naują skyrių arba su dievobaimingu atsargumu taisytų vyresniųjų parašytą puslapį. Šie spėjimai linksmino mane, bet nė vienas nė iš tolo netiko prieštaringiems Tsui Peno skyriams. Tada iš Oksfordo man atsiuntė rankraštį, kurį jūs tik ką matėte. Aišku, mano dėmesį patraukė sakinys ‚Palieku įvairiems, bet ne visiems ateities laikams savo sodą išsišakojančiais takais'. Kada jį perskaičiau, supratau. *Sodas išsišakojančiais takais* buvo pats chaotiškas romanas. Frazė ‚įvairiems, bet ne visiems ateities laikams' rodė, kad šnekama apie šakojimąsi laike, o ne erdvėje. Viso kūrinio skaitymas iš naujo patvirtino šią teoriją. Visur literatūroje, kai žmogus susiduria su alternatyvomis, jis pasirenka vieną kitų sąskaita. Beveik neišnarpliojamame Tsui Peno kūrinyje jis tuo pačiu metu pasirenka visas iš jų. Taip jis *kuria* daugybę ateičių, daugybę laikų, kurie pradeda kitus, o tie savo ruožtu išsiskiria ir šakojasi. Tokia yra romano prieštaravimų priežastis. Sakysime, Fangas žino paslaptį. Nepažįstamasis pabeldžia į duris. Fangas nusprendžia jį nužudyti. Be abejo, galimos kelios išeitys. Fangas gali nužudyti įsibrovėlį, įsibrovėlis gali nužudyti Fangą, abu gali likti gyvi, abu gali mirti, ir taip toliau ir taip toliau. Tsui Peno kūrinyje visi galimi atvejai įvyksta, ir kiekvienas tampa atskaitos tašku kitiems išsišakojimams. Kartais labirinto takai susipina. Pavyzdžiui, jūs ateinate į šį namą; bet vienose galimose praeityse jūs esate mano priešas, kitose mano draugas. Jeigu atleisite mano pasibaisėtiną tarimą, norėčiau jums perskaityti kelis puslapius."

Žiburio šviesos rate jo veidas buvo senas, bet spinduliavo kažkuo neįveikiamu, netgi nemirtingu. Lėtai ir tiksliai jis per-

skaitė dvi to paties epinio skyriaus versijas. Pirmojoje armija žygiuoja į mūšį per tuščią kalnų perėją. Atšiaurus ir tamsus uolėtas peizažas priverčia kareivius pajusti, kad gyvenimas yra bevertis, ir jie laimi mūšį. Antrojoje versijoje ta pati armija praeina pro rūmus pačiame pokylio įkarštyje. Šlovingas mūšis atrodo jiems pokylio tęsinys, ir jie taip pat laimi. Su priderama pagarba klausiausi šių senų pasakojimų, tikriausiai žavėdamasis ne tiek jais pačiais, kiek tuo, kad juos sugalvojo mano protėvis, ir tuo, kad tolimos imperijos gyventojas grąžino man juos Vakarų pasaulio saloje, besibaigiant mano beviltiškai avantiūrai. Prisimenu paskutinius žodžius, kurie lyg slaptas įsakymas kartojosi abiejų versijų pabaigoje: „Taip didvyriai kovojo ramiomis ir stebėtinomis širdimis, kruvinu kardu, atsidavę žudymui ir mirčiai."

Čia pajutau viduje ir aplink mane kylant kažką nematomo ir neapčiuopiamo. Tai buvo ne dviejų atsiskyrusių, lygiagrečių ir galų gale susieinančių armijų pulsavimas, bet labiau nepasiekiamas, intymesnis, kažkokiu būdu jų sukurtas jaudulys. Stephenas Albertas tęsė:

„Nemanau, kad Tsui Penas tuščiai žaidė variantais. Netikiu, jog jis praleido trylika metų triūsdamas prie nesibaigiančio retorinio eksperimento. Jūsų šalyje romanas yra mažai vertinamas žanras; Tsui Peno laikais jis buvo netgi niekinamas. Tsui Penas buvo puikus romanistas, bet jis taip pat buvo rašytojas, kuris laikė save kažkuo didesniu už romanistą. Jo amžininkų liudijimai rodo – ir žinomi jo gyvenimo faktai tiktai patvirtina – jo polinkį į metafiziką ir mistiką. Filosofinės kontroversijos sudaro didžiąją romano dalį. Žinau, kad iš visų problemų jį labiausiai neramino ir labiausiai jam rūpėjo giluminė laiko problema. Bet tai *vienintelė* problema, nefigūruojanti *Sodo* puslapiuose. Jis netgi nevartoja žodžio, reiškiančio *laiką*. Kaip paaiškinti šiuos sąmoningus praleidimus?"

Siūliau įvairius sprendimus, visi jie buvo netinkami. Pasiginčijome. Pagaliau Stephenas Albertas tarė:

„Koks vienintelis žodis draudžiamas mįslėje, kurios atsakymas yra ‚šachmatai'?

Truputį pagalvojau ir atsakiau:

„Žodis *šachmatai.*"

„Teisingai, – tarė Albertas. – *Sodas išsišakojančiais takais* yra didžiulė mįslė arba alegorinis pasakojimas, kurio tema yra laikas. Žaidimo taisyklės draudžia tą žodį vartoti. Visiškai pašalinti žodį, kalbėti apie jį painiomis metaforomis ir aiškiomis parafrazėmis – turbūt geriausias būdas patraukti dėmesį. Būtent tokį suktą metodą renkasi netiesiogiai kalbantis Tsui Penas kiekviename savo nesibaigiančio romano posūkyje. Aš peržiūrėjau šimtus rankraščių, ištaisiau klaidas, padarytas nerūpestingų perrašinėtojų, tame chaose radau planą, atkūriau ar bent tikiuosi atkūręs originalą. Išverčiau visą veikalą. Galiu kategoriškai pareikšti, kad žodis *laikas* nė karto nėra pavartotas visoje knygoje. Paaiškinimas akivaizdus. *Sodas išsišakojančiais takais* yra nepilnas, bet ir neiškreiptas vaizdas visatos, kaip ją suvokė Tsui Penas. Skirtingai negu Newtonas ar Schopenhaueris, jūsų protėvis netikėjo absoliučiu ar vieningu laiku. Jis tikėjo begalybe laikų, svaiginančiai augančiu tinklu išsiskiriančių, susiliejančių ir paralelių laikų. Šis laiko tinklas – kurio gijos priartėja viena prie kitos, išsišakoja, susipina ar nepaiso viena kitos per amžius – apima kiekvieną galimybę. Daugumoje tų laikų mes neegzistuojame. Kai kuriuose esate jūs, bet ne aš, kituose esu aš, o jūsų nėra, dar kituose esame abu. Šiuose, kur atsitiktinumas man buvo palankus, jūs atėjote prie mano vartų. Kitame, perėjęs sodą, jūs radote mane mirusį. Dar kitame aš sakau tuos pačius žodžius, bet esu miražas, vaiduoklis."

„Visuose laikuose, – pratariau drebančiu balsu, – aš vertinu jūsų pastangas ir esu dėkingas už Tsui Peno sodo atkūrimą."

„Ne visuose, – sumurmėjo jis šypsodamasis. – Laikas amžinai šakojasi į nesuskaičiuojamas ateitis, ir vienoje iš jų aš esu jūsų priešas."

Ir vėl pajutau tą pulsavimą, apie kurį jau kalbėjau. Man atrodė, jog drėgnas nuo rasos sodas, supantis namą, pilnas nematomų žmonių. Visi jie buvo Albertas ir aš, paslaptingi, darbštūs ir daugialypiai kitose laiko dimensijose. Aš pakėliau akis, ir bekūnis

košmaras dingo. Juodai geltoname sode buvo tiktai vienas žmogus, bet šis žmogus buvo galingas kaip statula, šis žmogus artėjo taku, ir tai buvo kapitonas Richardas Maddenas.

„Ateitis yra dabar, – atsakiau. – Bet aš esu jūsų draugas. Ar galiu dar sykį žvilgtelėti į laišką?"

Albertas pakilo visu ūgiu. Atidarydamas viršutinį aukšto staliuko stalčių, jis trumpam pasisuko nugara į mane. Turėjau parengęs revolverį. Iššoviau itin rūpestingai: Albertas krito nieko nepasakęs, iš karto. Prisiekiu, kad mirtis jį ištiko akimirksniu, lyg būtų trenkęs žaibas.

Kas įvyko vėliau, nerealu ir nesvarbu. Maddenas įsiveržė ir mane areštavo. Buvau nuteistas pakarti. Nors tai ir baisu, aš triumfavau. Perdaviau Berlynui slaptą vardą miesto, kurį reikėjo pulti. Vakar tą miestą subombardavo. Perskaičiau naujieną tuose pačiuose anglų laikraščiuose, kurie rašė apie paslaptingą mokyto sinologo Stepheno Alberto žuvimą nuo niekam nežinomo Yu Tsuno rankos. Vadas atspėjo mįslę. Jis žinojo, kad man sunku silpnu balsu išrėkti virš karo ūžesio Alberto miesto pavadinimą, ir vienintelis būdas tai padaryti – užmušti ką nors vardu Albertas. Jis nežino, nes niekas negali žinoti, apie mano beribę atgailą ir nuovargį.

Vertė INGA PAVLOVAITĖ

Autoriaus pastaba

1 Absurdiška ir itin keista hipotezė. Prūsų šnipas Hansas Rabeneris, žinomas ir kaip Viktoras Runebergas, šoko su automatiniu pistoletu ant kapitono Richardo Maddeno, atėjusio su orderiu jį suimti – Maddenas gindamasis jį mirtinai sužeidė. (Redaktoriaus pastaba.)

Vertėjos pastaba

* *Sapnas raudonajame paviljone* – kinų klasikinis romanas.

IŠMONĖS

(1944)

ĮVADAS

Nors ne taip apytikriai apmestos, šios knygos istorijos nedaug tesiskiria nuo ankstesnę knygą sudarančių istorijų. Dvi iš jų galbūt nusipelno daugiau dėmesio: „Mirtis ir kompasas" ir „Funeso atmintis". Antroji yra ilga nemigos metafora. Pirmojoje nepaisant vokiškų ir skandinaviškų pavardžių veiksmas vyksta susapnuotose Buenos Airėse; kreiva Rue de Toulon gatvelė – tai Paseo de Julio, o Triste-le-Roy – tai viešbutis, kur Herbertas Ashe'as gavo įsivaizduojamą Vienuoliktąjį enciklopedijos tomą, bet jo turbūt neperskaitė. Suredagavęs šį apsakymą pagalvojau, kad gal vertėtų išplėsti jo laiką ir erdvę: kerštas galėtų būti paveldėtas, laikas galėtų būti skaičiuojamas metais, gal net šimtmečiais, pirmoji Vardo raidė galėtų būti ištarta Islandijoje, antroji – Meksikoje, trečioji – Indostane. Ar reikia pridurti, kad tarp chasidų[x] esama šventųjų ir kad keturios gyvybės, paaukotos norint sužinoti keturias Vardo raides, tėra fantazija, kurią man padiktavo pasakojimo forma?

1956-ųjų metų prierašas. Rinkinį papildžiau dar trimis apsakymais: „Pietūs", „Fenikso sekta" ir „Galas". Neskaitant Recabarreno – vienintelio veikėjo, kurio nepaslankumas ir neveiklumas tinka kaip kontrastas – niekas ar beveik niekas tame paskutiniajame apsakyme nėra mano išgalvota; visa, kas jame yra, netiesiogiai pasakyta vienoje žinomoje knygoje, nors aš buvau pirmasis, kuris tai atskleidė ar bent pagarsino. Fenikso

alegorijoje bandžiau atskleisti paprastą faktą – Paslaptį – ne iš karto, palaipsniui, kol galų gale ji darosi akivaizdi. Nežinau, ar man pasisekė. „Pietūs" – galbūt mano geriausias apsakymas; įspėju, kad jį galima skaityti kaip tiesioginį prasimanytų įvykių atpasakojimą, bet galima ir visai kitu būdu.

Schopenhaueris, De Quincey, Stevensonas, Mauthneris, Shaw, Chestertonas, Leonas Bloy – tai labai skirtingi autoriai, kuriuos nuolat skaitau iš naujo. Manau, kad vos apčiuopiama pastarojo rašytojo įtaka juntama kristologinėje fantazijoje „Trys Judo versijos".

J.L. B.

Buenos Airės, 1944, rugpjūčio 29

Vertė EGLĖ BARSKAJA

Parengėjo pastaba

x *Chasid*, dgs. *chasidim* „pamaldus" (hebr.). Taip vadinosi XVIII amžiaus Lenkijos žydų judėjimas, kilęs kaip reakcija į rabinų ritualinį formalizmą. Judėjimo pradininkas Israelis ben Eliezeras Baal Šem Tovas skelbė, kad žmogaus išganymas daugiau priklauso nuo linksmo pamaldumo negu nuo dogmų žinojimo.

FUNESO ATMINTIS

Prisimenu jį (neturiu teisės tarti šį šventą žodį; vienintelis žmogus žemėje turėjo šią teisę, ir tas žmogus yra miręs) su tamsia kryžiažiede rankoje, žvelgiantį į ją, kaip dar niekas į ją nėra žvelgęs, nors žiūrėtų nuo aušros ligi saulėlydžio visą gyvenimą. Prisimenu jo sustingusį, indėniškų bruožų ir keistai *tolimą* veidą už cigaretės. Prisimenu (taip man atrodo) jo laibas pynėjo rankas. Prisimenu greta šių rankų *mate* su Banda Oriental[x] herbu. Prisimenu namo lange geltoną demblį su miglotu ežero vaizdu. Aiškiai prisimenu balsą – lygų, pagiežingą, nosinio tembro, anų laikų paribio gyventojo balsą, be nūdienio itališko švilpesio. Mačiau jį vos tris kartus, paskutinįjį – 1887 metais... Man atrodo labai vertinga mintis, kad visi, kada nors su juo bendravę, turėtų apie jį parašyti. Mano liudijimas tokioje knygoje bus galbūt trumpiausias ir, be abejo, kukliausias, tačiau bešališkumu kitiems nenusileis. Deja, esu argentinietis, ir todėl negaliu imtis ditirambo – privalomo žanro Urugvajuje, kai rašoma apie urugvajietį. *Rašytojėlis, sukčius, porteño** – Funesas nesakė šių užgaulių žodžių, bet man visiškai aišku, kad jo akyse aš atstovavau šioms nelemtoms kategorijoms. Pedro Leandro Ipuche[x2] yra parašęs, kad Funesas buvo antžmogių rasės pirmtakas, „kažkoks puslaukinis čionykštis Zaratustra". Aš to neginčiju, tačiau nevalia pamiršti, jog Ipuche taip pat buvo vyrukas iš Frai Bento[x3] ir todėl turėjo nepagydomų ribotumų.

Pirmasis mano prisiminimas apie Funesą labai ryškus. Regiu jį vieną aštuoniasdešimt ketvirtųjų metų kovo ar vasario

pavakarį. Tėvas tais metais buvo nusivežęs mane vasaroti į Frai Bentą. Su savo pusbroliu Bernardu Haedo keliavau namo iš San Francisco sodybos. Grįžome dainuodami, raiti, ir tai nebuvo vienintelė mano džiaugsmo priežastis. Po tvankios dienos didžiuliai pilkai melsvi audros debesys aptraukė dangų. Juos ragino pietų vėjas. Medžiai jau blaškėsi kaip pamišę. Bijojau (slapta vyliausi), kad liūtis mus užklups atviroje vietoje. Mes tarsi lenktyniavome su audra. Įjojome į skersgatvį, įsispraudusį tarp dviejų aukštų plytelėmis grįstų šaligatvių. Staiga aptemo. Viršuje išgirdau greitus ir beveik paslaptingus žingsnius. Pakėliau akis ir išvydau berniuką, bėgantį siauru suskeldėjusiu šaligatviu tarsi siaura skilusia siena. Prisimenu plačias jo kelnes, *alpargatas**[2], prisimenu atšiaurų veidą su cigarete – visa tai beveik beribio tamsaus debesio fone. Staiga Bernardas jam šūktelėjo:

– Kiek laiko, Irenejau?

Nė nepažvelgęs į dangų, nestabteldamas, šis atsakė:

– Be keturių aštuonios, jaunasis Bernardai Juanai Franciscai.

Balsas buvo aštrus, pašaipus.

Esu toks išsiblaškęs, kad pokalbis, kurį ką tik perpasakojau, nebūtų patraukęs mano dėmesio, jei jo nebūtų sureikšminęs mano pusbrolis, kuriam, manau, darė poveikio tam tikras vietinis patriotizmas bei troškimas pasirodyti abejingam tai replikai su trimis vardais.

Pusbrolis pasakė, kad berniukas, ėjęs šaligatviu, yra toks Irenejus Funesas, garsus keistuolis – jis su niekuo nebendrauja ir visada kaip laikrodis žino, kelinta valanda. Dar pridūrė, jog jis yra miestelyje gyvenančios drabužių lygintojos Marijos Clementinos Funes sūnus: vieni sako, kad jo tėvas buvęs gydytojas sūdykloje, anglas O'Connoras, kiti – kad arklių tramdytojas ar jaučių vedlys iš El Salto apskrities. Gyvenąs Funesas su motina anapus vilos „Los Laureles".

Aštuoniasdešimt penktaisiais ir aštuoniasdešimt šeštaisiais metais vasarojome Montevidėjo mieste. Aštuoniasdešimt septin-

taisiais grįžau į Frai Bentą. Pasiteiravau, kaip įprasta, apie visus pažįstamus ir pagaliau apie „chronometrą Funesą". Man atsakė, kad jis nukrito nuo žirgo San Francisco sodyboje ir liko beviltiškai luošas. Prisimenu keistą magišką įspūdį, kurį man sukėlė ši naujiena: tą vienintelį kartą, kai jį mačiau, jojome iš San Francisco, o jis ėjo aukšta vieta. Faktas, išgirstas iš pusbrolio Bernardo, man pasirodė tarsi sapnas, inkrustuotas praeities elementais. Sužinojau, kad Funesas nesikelia iš lovos, įsmeigęs akis į figmedį tolumoje ar į voratinklį. Vakarais leidžiasi nunešamas prie lango. Buvo tiek išdidus, jog dėjosi, kad jam atsitikusi nelaimė yra malonė... Du kartus mačiau jį pro grotas, kurios rūsčiai bylojo apie jo amžino kalinio būseną; sykį nejudantį, užmerktomis akimis, kitą kartą – taip pat nejudantį, bet atidžiai stebintį kvapnią levendros šakelę.

Tuomet ne be tam tikros puikybės buvau pradėjęs metodines lotynų kalbos studijas. Mano lagamine buvo Lhomondo *Apie garsius žmones* (*De viris illustribus*), Quicherat *Thesaurus*, Julijaus Cezario komentarai ir neporinis Plinijaus *Gamtos istorijos* (*Historia naturalis*) tomas, kuris pranoko (ir dabar pranoksta) mano kuklius lotynisto sugebėjimus. Gandai mažame miestelyje sklinda greitai. Irenejus savo nuošaliame ūkyje netruko sužinoti, kad atsivežiau šias neįprastas knygas. Jis parašė man įmantrų ir perdėtai retorišką laišką, kuriame prisiminė mūsų susitikimą – deja, trumpą – „aštuoniasdešimt ketvirtųjų metų vasario septintąją", išgyrė garbingus mano dėdės Don Gregorio Haedo, mirusio tais pačiais metais, nuopelnus „dviem tėvynėm šlovingame Ituzaingó žygyje", ir prašė mane paskolinti kurią nors iš tų knygų drauge su žodynu „geresniam originalaus teksto supratimui, kadangi dar nemoku lotyniškai". Jis žadėjo grąžinti knygas nesuteptas ir beveik tuojau pat. Rašysena buvo nepriekaištinga, labai aiški. Rašyba tokia, kokią siūlė Andresas Bello[x4]: *i* vietoje *y*, *j* vietoj *g*. Iš pradžių, suprantama, baiminausi, jog tai pokštas. Pusbroliai mane tikino, kad taip nėra, kad tai būdinga Irenejui. Nežinojau, ar priskirti įžūlumui, neišmanymui,

ar kvailumui mintį, jog sudėtinga lotynų kalba nereikalauja jokios pagalbinės priemonės, išskyrus žodyną. Norėdamas atverti jam akis, nusiunčiau Quicherat *Laiptus į Parnasą* (*Gradus ad Parnasum*) ir Plinijaus veikalą.

Vasario keturioliktąją gavau telegramą iš Buenos Airių, kad nedelsdamas grįžčiau, kadangi mano tėvas „ne visai gerai jaučiasi". Teatleidžia man Dievas, bet garbė būti skubios telegramos adresatu, troškimas parodyti visam Frai Bentui prieštaravimą tarp švelnios pranešimo formos ir dviejų prieveiksmių prasmės, pagunda sureikšminti savo skausmą, demonstruojant vyrišką stoicizmą, ko gero, sukliudė man pajusti tikrą sielvartą. Kraudamasis lagaminą, pasigedau *Gradus* ir pirmojo *Historia naturalis* tomo. „Saturnas" turėjo pakelti inkarą kitos dienos rytą. Tąnakt po vakarienės nuėjau pas Funesą. Nustebau, kad naktis tokia pat slogi kaip diena.

Kukliame ūkelyje mane pasitiko Funeso motina. Ji man pasakė, kad Irenejus galiniame kambaryje ir kad nenustebčiau, radęs jį patamsyje, nes Irenejus gali praleisti ištisas valandas nedegdamas žvakės. Perėjau kokliais grįstą vidinį kiemą, nediduką koridorių. Priėjau antrąjį kiemą. Ten kerojo vynuogienojas; tamsa atrodė neįžvelgiama. Staiga išgirdau aukštą ir pašaipų Irenejo balsą. Jis kalbėjo lotyniškai. Balsas (sklindantis iš tamsos) aiškiai ir su liguistu pasimėgavimu deklamavo kalbą, maldą ar užkeikimą. Romėniški skiemenys aidėjo koklių kieme; apimtas siaubo jutau, kad jie neiššifruojami, nesibaigiantys. Vėliau per ilgą tos nakties pokalbį sužinojau, jog tai buvo pirmoji *Historia naturalis* septintosios knygos dvidešimt ketvirtojo skyriaus pastraipa. Šio skyriaus tema – atmintis. Paskutiniai žodžiai buvo *ut nihil non iisdem verbis redderetur auditum.*[*3]

Nei trupučio nepasikeitusiu balsu Irenejus pakvietė mane užeiti. Jis gulėjo lovoje ir rūkė. Turbūt nemačiau jo veido ligi pat aušros – nebent prisimenu akimirksniu blykstelėjusią cigaretės žariją. Kambaryje tvyrojo vos juntamas drėgmės kvapas. Atsisėdau. Pakartojau pasakojimą apie telegramą ir tėvo ligą.

Čia prieinu sunkiausią vietą savo pasakojime. O jis (skaitytojui laikas tai sužinoti) turi vienintelę temą – pokalbį, įvykusį bemaž prieš pusę amžiaus. Nemėginsiu atkartoti jo žodžių – jų dabar nebegrąžinsi. Verčiau tiksliai perteiksiu prasmę tų daugelio dalykų, kuriuos man pasakė Irenejus. Netiesioginė kalba juos nutolins ir susilpnins; žinau, kad tuo sumenkinu savo pasakojimo spalvingumą, bet tegu mano skaitytojai pabando įsivaizduoti trūkinėjančius periodus, kurie mane užgriuvo tą naktį.

Irenejus pradėjo nuo to, kad išvardijo, lotyniškai ir ispaniškai, stebuklingos atminties pavyzdžius, minimus *Historia naturalis:* Kyras, persų karalius, žinojęs kiekvieno savo pulkų kareivio vardą; Mitridatas Eupatoras vykdęs teisingumą dvidešimt dviem savo imperijos kalbomis; Simonidas išradęs mnemotechniką; Metrodoras įvaldęs meną tiksliai atkartoti tai, ką girdėjo tik vieną kartą. Funesas aiškiai tuo tikėjo ir stebėjosi, kad tokie dalykai gali stebinti. Pasakė, jog prieš tą lietingą vakarą, kai nukrito nuo juodbėrio, jis buvo toks kaip ir visi: aklas, kurčias, apkvaitęs, be atminties. (Bandžiau jam priminti jo tikslų laiko pojūtį, jo atmintį vardams. Jis į tai nekreipė dėmesio.) Devyniolika metų gyveno lyg sapnuodamas: žiūrėjo ir nematė, klausė ir negirdėjo, pamiršdavo viską ar beveik viską. Nukritęs nuo žirgo neteko sąmonės; kai ją atgavo, dabartis pasidarė beveik nepakenčiamai turtinga ir aiški, o drauge atgijo seniausi bei banaliausi prisiminimai. Kiek vėliau patyrė, jog jį ištiko paralyžius. Šis faktas jo beveik nesudomino. Jis nutarė (pajuto), kad nejudrumas – labai maža kaina. Užtat jo suvokimas ir atmintis liovėsi klysti.

Mes vienu žvilgsniu aprėpiame ant stalo tris taures. Funesas matė visas vynuoges, virtusias vynu, ir visus vynuogienojo ūglius. Jis žinojo, kaip atrodė debesys pietuose auštant tūkstantis aštuoni šimtai aštuoniasdešimt antrųjų balandžio trisdešimtajai dienai ir galėjo juos palyginti atmintyje su rievelėmis ant marmurinio knygos viršelio, matyto vos vieną kartą, bei su

kontūrais putų, kurias irklas sukėlė Rio Negro upėje Kvebracho kautynių išvakarėse. Šie prisiminimai buvo savotiški: kiekvienas vaizdinys siejosi su raumenų, šilumos ir kitokiais pojūčiais. Jis pajėgė atkurti visus savo sapnus, visas snaudulio vizijas. Du ar tris kartus buvo atkūręs ištisą dieną; žinojo, kad atsimena ją su visomis detalėmis, bet kiekvienas atkūrimas reikalavo irgi ištisos dienos. Pasakė man: „Aš vienas turiu daugiau prisiminimų, nei yra turėję visi žmonės nuo pasaulio pradžios." Ir dar: „Mano sapnai – tas pat, kas jūsų budėjimas." Ir dar, auštant: „Mano atmintis, pone, yra tarsi pamazgų duobė." Apskritimas lentoje, stačiakampis trikampis, rombas – tai formos, kurias galime suvokti intuityviai. Taip Irenejus galėjo suvokti audringus kumeliuko karčius, kaimenę ant kalno viršūnės, permainingą liepsną ir nesuskaitomus pelenus, besikeičiančius mirusiojo veidus per ilgus šermenis. Nežinau, kiek žvaigždžių jis matydavo danguje.

Štai ką jis man pasakė. Nei tuo metu, nei vėliau juo neabejojau. Tais laikais nebuvo nei kino, nei fonografų. Vis dėlto nuostabu ir beveik neįtikėtina, kad niekas neeksperimentavo su Funesu. Tiesa, mes visi gyvename atidėliodami tai, ką galima atidėti. Gal visi širdies gilumoje žinome, kad esame nemirtingi ir kad anksčiau ar vėliau kiekvienas žmogus padarys viską ir sužinos viską.

Funeso balsas tebeskambėjo iš tamsumos.

Jis pasakė, kad apie 1886 metus sukūrė savitą numeracijos sistemą ir per kelias dienas peržengė dvidešimt keturių tūkstančių ribą. Neužrašė tos sistemos, nes tai, apie ką jis kartą pagalvojo, nebegali išsitrinti. Jį pastūmėjo, manau, nepasitenkinimas, kad sąvokai „trisdešimt trys rytiečiai"[x5] reikia dviejų skaitmenų ir trijų žodžių, o ne vienintelio žodžio ir vienintelio ženklo. Veikiai jis pritaikė šį beprotišką principą kitiems skaičiams. Vietoje septynių tūkstančių trylikos sakė (pavyzdžiui) *Maximo Pérez*. Vietoje septynių šimtų keturiolikos – *geležinkelis*. Kiti skaičiai buvo *Luis Melián Lafinur, Olimar, siera, gilės, banginis,*

dujos, katilas, Napoleonas, Augustín de Vedia. Vietoje penkių šimtų sakė *devyni.* Kiekvienas žodis turėjo atskirą simbolį, savotišką ženklą. Paskutinieji ženklai buvo labai sudėtingi... Bandžiau jam paaiškinti, kad ši nerišlių žodžių rapsodija kaip tik prieštarauja numeravimo sistemai. Pasakiau, kad sakyti 365 reiškia pasakyti tris šimtus, šešias dešimtis, penkis vienetus – tai analizė, kurios nėra jo „skaičiuose", tokiuose kaip *negras Timotejus* ar *mėsos pilnas apsiaustas.* Funesas manęs nesuprato ar nenorėjo suprasti.

Locke'as XVII amžiuje pasiūlė kalbą (ir atmetė kaip neįmanomą), kurioje kiekvienas daiktas, kiekvienas akmuo, kiekvienas paukštis ir kiekviena šaka turėtų tikrinį vardą. Funesas irgi ketino sukurti panašią kalbą, tačiau jos atsisakė, nes ji atrodė jam pernelyg bendra, pernelyg dviprasmiška. Iš tiesų Funesas prisiminė ne tik kiekvieną lapą ant kiekvieno medžio kiekviename miške, bet ir kiekvieną kartą, kada jį matė ar įsivaizdavo. Jis nusprendė apriboti visus savo praeityje patirtus įvykius kokia septyniasdešimčia tūkstančių prisiminimų, kuriuos norėjo apibūdinti skaičiais. Šio sprendimo atsisakyti jį privertė dvi priežastys: suvokimas, kad užduotis neįvykdoma, bei suvokimas, kad ji beprasmiška. Jis suprato, kad mirties valandą nebus baigęs klasifikuoti netgi visų vaikystės prisiminimų.

Šiedu mano paminėti projektai (begalinis žodynas natūralių skaičių sekai ir nenaudingas atmintyje saugomų vaizdų katalogas) yra beprotiški, tačiau pasižymi tam tikru užgniaužiančiu amą didingumu. Jie mums leidžia miglotai įžvelgti ar suvokti svaiginantį Funeso pasaulį. Nepamirškime, kad jis beveik nesugebėjo mąstyti abstrakčiai, platoniškai. Jam buvo ne tik sunku suprasti, kad simbolis *šuo* gali ženklinti daugybę įvairių dydžių ir įvairių formų individų. Jam nedavė ramybės netgi tai, kad šuo keturiolika minučių po trečios (matomas iš profilio) vadinasi taip pat, kaip šuo penkiolika minučių po trečios (matomas iš priekio). Jo paties veidas veidrodyje, jo rankos kiekvieną kartą jį stebindavo. Anot Swifto, Liliputijos imperatorius įžiūrėdavo minutinės laikrodžio rodyklės slinkimą.

Funesas nuolat įžvelgdavo, kaip iš lėto juda į priekį bet koks gedimas, ėduonis, nuovargis. Pastebėdavo mirties ar drėgmės poslinkius. Jis buvo vienišas ir blaivus daugialypio, kas akimirką besikeičiančio ir beveik nepakeliamai aiškaus pasaulio stebėtojas. Babilonas, Londonas ir Niujorkas slegia žmonių vaizduotę negailestingu spindesiu; tačiau niekas jų tankiai gyvenamuose bokštuose ar judriose gatvėse nėra jutęs tokio nepailstančios tikrovės karščio ir spaudimo, koks dieną ir naktį vargino nelaimingąjį Ireneją skurdžiame Pietų Amerikos pakraštyje. Jam buvo labai sunku miegoti. Miegoti – reiškia atitrūkti nuo pasaulio; Funesas, gulėdamas ant nugaros lovoje, šešėlyje, įsivaizduodavo kiekvieną aplinkinių namų plyšį ir iškyšulį. (Kartoju, pats nereikšmingiausias jo prisiminimas buvo detalesnis ir gyvesnis nei mūsų fizinio malonumo ar fizinės kančios pojūtis.) Miesto rytuose, dar nesuskirstytame į kvartalus plote, buvo naujų, nepažįstamų namų. Funesas juos įsivaizdavo juodus, kompaktiškus, nelyginant vientisą tamsą, ir į jų pusę nusigręždavo, idant užmigtų. Ir dar įsivaizduodavo, kad yra upės dugne, o srovė jį sūpuoja ir tirpdo.

Jis be vargo išmoko anglų, prancūzų, portugalų, lotynų kalbas. Bet įtariu, kad jis nelabai sugebėjo mąstyti. Mąstyti – reiškia pamiršti skirtumus, apibendrinti, įžvelgti esmę. Perpildytame Funeso pasaulyje nebuvo nieko, išskyrus detales, dargi betarpiškai juntamas.

Baikšti apyaušrio šviesa įžengė į negrįstą kiemą.

Tuomet pamačiau veidą, iš kurio sklido balsas, kalbėjęs visą naktį. Irenejui buvo devyniolika, jis buvo gimęs 1868 metais. Man jis pasirodė monumentalus kaip bronzinė statula, senesnis už Egiptą, ankstesnis už pranašystes ir piramides. Pagalvojau, kad kiekvienas mano žodis (ir kiekvienas mano gestas) išliks jo nenumaldomoje atmintyje. Mane sukaustė beprasmių judesių baimė.

Irenejus Funesas mirė 1889 metais nuo plaučių uždegimo.

Vertė RŪTA KRAUJALYTĖ

Vertėjos pastabos

* Niekinama Buenos Airių gyventojų pravardė.

*2 Apavas, primenantis vyžas.

*3 Taigi niekas negali būti perteikta klausai tais pačiais žodžiais (lot.).

Parengėjo pastabos

x Senovinis Urugvajaus pavadinimas prieš Nepriklausomybę

x2 Pedro Leandro Ipuche (1889–1976) – Urugvajaus rašytojas, autoriaus draugas nuo ultraizmo laikų (ultraizmas – po Pirmojo pasaulinio karo kilęs Ispanijos ir Čilės poetinis avangardinis sąjūdis). Abu dirbo literatūriniame žurnale *Proa*.

x3 Fray Bentos – miestelis prie Urugvajaus upės, kur Borgesas vasarodavo su savo pusbroliu Bernardu Haedo.

x4 Andrés Bello (1781–1865) – Venesuelos poetas, švietėjas, Simono Bolivaro dėstytojas ir Čilės universiteto steigėjas. Ieškodamas profesorių naujam universitetui, Paryžiuje pasamdė Igną Domeiką (1801–1889), 1831 metų sukilimo dalyvį, kovojusį Gelgaudo daliniuose.

x5 Turimi omeny trisdešimt trys Urugvajaus laisvės kovotojai, pasižymėję Nepriklausomybės kare.

KALAVIJO FORMA

Jo veidas buvo perkirstas baisiu randu; pelenų spalvos, beveik tobulu lanku įsirėžusiu į pajuodusį smilkinį iš vienos pusės, į skruostikaulį iš kitos. Jo tikrasis vardas neturi reikšmės; Tacuarembó visi jį pažinojo kaip „Anglą iš La Colorada". Cardoso, šių žemių savininkas, nenorėjo jų parduoti; girdėjau, kad Anglas panaudojo neįprastinį argumentą – patikėjo jam paslaptingąją savo rando istoriją. Anglas atvyko nuo pasienio iš Rio Grande do Sul: plito gandai, kad Brazilijoje jis buvęs kontrabandininkas. Laukai buvo užžėlę, girdyklų vanduo aitrus: tam, kad atstatytų tvarką, Anglas pats dirbo sunkiai, kartu su peonais.[x] Jie sakė, kad jis buvo griežtas net iki žiaurumo, tačiau be galo teisingas. Buvo kalbama, kad jis mėgdavo išgerti: kartą arba du kartus metuose jis užsirakindavo bokšto kambaryje ir po dviejų ar trijų dienų pasirodydavo tarytum iš mūšio lauko ar po svaigulio priepuolio – išblyškęs, drebantis, sutrikęs ir toks pat valdingas kaip visada. Pamenu jo ledines akis, raumeningą liemenį, žilus ūsus. Jis su niekuo nebendravo: tiesą sakant, jo kalbą darkė brazilietiškas žargonas. Be atsitiktinio dalykinio laiško ar brošiūros, jis negaudavo jokio pašto.

Kai paskutinį kartą keliavau po šiaurines provincijas, staigus upelio Caraguatá potvynis privertė mane praleisti naktį La Colorada. Po kelių minučių pajutau, jog mano buvimas – nepageidautinas. Aš bandžiau Anglui įsiteikti ir griebiausi jausmingiausios temos – patriotizmo. Paminėjau, kad kraštas, tu-

rintis Anglijos dvasią, yra nenugalimas. Mano pašnekovas su tuomi sutiko ir su šypsena pridėjo, kad jis ne anglas. Jis buvo airis iš Dungarvano. Tai pasakęs nutilo tarytum atskleidęs didelę paslaptį.

Pavalgę išėjome laukan pasižvalgyti į dangų. Pragiedrėjo, bet už kalnų virtinės, pietuose, griausmas ir žaibo blyksniai pranašavo artėjančią audrą. Sugrįžus į sutvarkytą valgomąjį, peonas, kuris patarnavo prie vakarienės, atnešė butelį romo. Ilgą laiką gėrėme tylėdami.

Nežinau, kiek laiko praėjo, kai pajutau, kad esu girtas: nežinau kodėl ir kas, ar smalsumas, ar nuobodulys mane paskatino paminėti randą. Anglo veidas sustingo: keletą sekundžių maniau, kad jis mane išmes iš namų. Pagaliau įprastiniu balsu tarė:

– Papasakosiu jums savo žaizdos istoriją su viena sąlyga: nesumenkindamas pasmerkimo, kurią jinai užtraukia, nešvelnindamas jokių žeminančių aplinkybių.

Sutikau. Tada jis anglų, ispanų ir portugalų mišiniu papasakojo šią istoriją.

* * *

Apie tūkstantis devyni šimtai dvidešimt antruosius, viename iš Connaughto miestelių aš, kaip ir daugelis kitų, dalyvavau sąmoksle, kad Airija taptų nepriklausoma.[x2] Kai kurie iš mano draugų išliko gyvi, kad siektų taikos; kiti, priešingai, dykumoje ir jūroje kovojo po Anglijos vėliava: vienas, geriausias iš mūsų, buvo sušaudytas kareivinių kieme dar auštant, priešais apsnūdusių kareivių būrį: na, o dar kiti (ne patys nelaimingiausi) sutiko savo likimą bevardžiuose ir beveik slaptuose pilietinio karo mūšiuose. Mes buvome respublikonai, katalikai; manau, jog buvome romantikai. Mums Airija buvo ne vien utopiška ateitis ir nepakenčiama dabartis; ji buvo karti bei miela mitologija, ji buvo apskriti bokštai ir raudonos pelkės, ji buvo Parnellio[x3] pasmerkimas ir milžiniškos epopėjos, apdainuojančios jaučių pagrobimą, o tie jaučiai persikūnydavo tai į žuvis, tai į

kalnus... Vieną vakarą, kurio aš niekad nepamiršiu, prie mūsų prisijungė draugas iš Miunsterio: kažkoks Johnas Vincentas Moonas. Jis buvo vos dvidešimties metų amžiaus: kartu ir lieknas, ir išglebęs; atrodė nemalonus it bestuburė būtybė. Jis su užsidegimu ir pasididžiavimu buvo perskaitęs kiekvieną kažin kokio komunistinio vadovėlio puslapį; dialektiniu materializmu naudodavosi kaip priemone bet kokiai diskusijai užbaigti. Yra daugybė painių priežasčių, dėl kurių žmogus gali neapkęsti kito arba jį mylėti, bet Moonas aiškino pasaulinę istoriją savanaudišku ekonominiu konfliktu. Jis tvirtino, kad revoliucijos pergalė yra neišvengiama. Pasakiau, jog džentelmenus domina tik prarasti idealai. Sutemo... Mes ir toliau ginčijomės eidami koridoriumi, lipdami laiptais žemyn ir tuščiose gatvėse. Mintys, kurias išreikšdavo Moonas, veikė mane mažiau nei jo nemalonus ir nenuginčijamas tonas. Naujasis draugas nesileido į kalbas: jis pareikšdavo savo nuomonę su akivaizdžia panieka ir pykčiu.

Kai atėjome prie miesto pakraščio, mus apkurtino staigus susišaudymas. (Ką tik prieš tai ar po to mes apėjome akliną gamyklos ar kareivinių sieną.) Išėjome iš vieškelio ir pradingome purviname kelyje; degančioje trobelėje šmėstelėjo kareivio siluetas, kuris ugnies šviesoje atrodė milžiniškas. Jis mums suriko ir įsakė sustoti. Aš pagreitinau žingsnį, tačiau draugas Moonas nesekė man iš paskos. Atsigręžiau; Johnas Vincentas Moonas buvo sustingęs, užkerėtas, tarytum suakmenėjęs iš siaubo. Aš puoliau jo pusėn, vienu smūgiu partrenkiau kareivį, stipriai papurčiau Vincentą Mooną, išplūdau jį ir įsakiau eiti paskui mane. Buvau priverstas tempti jį už parankės; nenugalima baimė jį paralyžiavo. Bėgome per liepsnų apimtą naktį. Mus pasiekė staigi šautuvų salvė; kulka pataikė į dešinį Moono petį; bėgant per pušyną, jis ėmė tyliai kukčioti.

Tą tūkstantis devyni šimtai antrųjų rudenį slapsčiausi generolo Berkley vasarnamyje. Šis kariškis (aš jo niekad nebuvau matęs) Bengalijoje vykdė kažkokią administracinę užduotį;

pastatas neturėjo nei šimto metų, buvo apleistas ir tamsus, su daugybe stulbinančių koridorių ir nereikalingų prieškambarių. Muziejus ir didžiulė biblioteka užėmė visą pirmąjį aukštą: polemiškos ir nesuderinamos knygos, kurios kažkokiu būdu sudaro devynioliktojo amžiaus istoriją; riesti jataganai iš Nishapuro, kurių sustingusiuose puslankiuose, atrodė, vis dar gyvavo mūšių žiaurumas ir vėjas. Kiek prisimenu, mes įėjome pro galinę namo dalį. Moonas išdžiūvusiomis ir drebančiomis lūpomis sumurmėjo, kad vakaro įvykiai buvę „įdomūs". Perrišau jo žaizdą ir atnešiau jam puodelį arbatos. Pastebėjau, kad „žaizda" negili. Apstulbęs jis staiga ištarė:

– Na, o jūs ganėtinai rizikavote.

Aš pasakiau, kad tai menkniekis. Pilietinio karo kasdienybė paskatino mane elgtis taip, kaip elgiausi; be to, kiekvieno iš mūsų paėmimas į nelaisvę galėjo sustabdyti visą judėjimą.

Sekančią dieną Moonas atgavo pasitikėjimą savimi. Jis užsirūkė mano cigaretę ir įniko griežtai klausinėti mane apie „ekonominius mūsų revoliucijos išteklius". Jo klausimai buvo labai tikslūs. Aš (nemeluodamas) jam pasakiau, kad padėtis rimta. Pietuose nuaidėjo sukrečiančios šautuvų salvės. Pasakiau Moonui, kad draugai mūsų laukia. Mano lietpaltis ir revolveris buvo mano kambaryje; kai grįžau, radau Mooną išsitiesusį ant sofos ir užsimerkusį. Jis manė, jog karščiuoja, skundėsi, jog petį sutraukė skausmingas mėšlungis.

Tuomet supratau, kad jis – nepataisomas bailys. Grubiai jam pasiūliau pasirūpinti savimi ir išėjau. Man buvo gėda už šitą baikštuolį, tarytum ne Vincentas Moonas, o aš būčiau tas bailys. Tai, ką padaro vienas žmogus, iš dalies padaro visa žmonija. Todėl yra visiškai pateisinama, jog už vieną neklusnumą sode būtų nubausta visa žmonija; todėl yra visiškai pateisinama, kad išganyti žmoniją pakanka vieno žydo nukryžiavimo. Galbūt Schopenhaueris teisus: aš esu visi kiti; bet kuris žmogus yra visi žmonės, kažkokiu būdu Shakespeare'as yra bjaurusis Vincentas Moonas.

Didžiuliame generolo name praleidome devynias dienas. Apie karo agonijas ir prošvaistes nesakysiu nieko, nes ketinu papasakoti tik šio rando, kuris mane įžeidžia, istoriją. Šios devynios dienos mano atmintyje susilieja į vieną: išskyrus priešpaskutiniąją, kai mūsų vyrai įsiveržė į kareivines ir galėjome atkeršyti už mūsų šešiolika draugų, kulkosvaidžio sušaudytų Elphine. Aš išsmukdavau iš to namo dar prieš auštant, ryto prieblandos maišatyje. Grįždavau temstant. Mano bendražygis laukdavo manęs viršuje: jo žaizda neleisdavo jam nulipti žemyn ir mane sutikti. Prisimenu jį su kažkokia strategijos knyga rankoje; ar F.N. Maude'o, ar Clausewitzo. Vieną naktį jis prisipažino: „Mano mėgstamiausias ginklas yra artilerija." Jis teiraudavosi apie mūsų planus; mėgdavo juos peikti ir tobulinti. Dažnai smerkdavo „mūsų apverktiną ekonominę sistemą". Kategoriškas ir niūrus, pranašaudavo pražūtingą pabaigą. *C'est une affaire flambée*[4x], murmėdavo jis. Tam, kad parodytų, jog būti fiziniu bailiu jam visiškai nesvarbu, jis pagausino savo protinį išdidumą. Taip, gerai ar blogai, praėjo devynios dienos.

Dešimtąją miestas galutinai pateko į „Black and Tans"[x5] rankas. Augaloti raiteliai tyliai patruliavo gatvėse; pelenai ir dūmai maišėsi vėjuje; sankryžoje pamačiau numestą lavoną, kurio įspūdis mano atmintyje blankesnis nei manekeno, ant kurio kareiviai nuolat bandė savo taiklumą. Išėjau, kai saulė jau buvo gerokai prašvitus danguje; grįžau dar prieš vidurdienį. Bibliotekoje Moonas su kažkuo kalbėjosi; iš balso tono supratau, jog šnekamasi telefonu. Paskui išgirdau savo vardą; paskui, kad grįšiu septintą, paskui nurodymą, kad mane suimtų, kai grįšiu iš sodo. Mano gudrusis draugas mane gudriai pardavė. Girdėjau jį reikalaujant kažkokių asmeninio saugumo garantijų.

Čia mano istorija susipainioja ir nutrūksta. Prisimenu, kad persekiojau skundiką tamsiais košmarų koridoriais ir stačiais svaiginančiais laiptais. Moonas labai gerai pažinojo namą, daug geriau nei aš. Vieną ar du kartus aš jį pamečiau iš akių. Kareiviams manęs dar nesulaikius, prirėmiau jį prie sienos. Iš gene-

rolui priklausiusių prie sienos kabančių ginklų pagriebiau trumpą kalaviją ir plieniniu lanku visiems laikams paženklinau jo veidą kraujo pusmėnuliu. Jums vienam tiktai, Borgesai, visai nepažįstamam žmogui, atlikau šią išpažintį . Jūsų panieka man gal nebus taip skaudi.

* * *

Mano pasakotojas stabtelėjo. Pastebėjau, kad jo rankos dreba.

– O Moonas? – paklausiau.

– Jis gavo savo Judo užmokestį, pabėgo į Braziliją ir tą pačią popietę matė girtuoklius miesto aikštėje šaudant manekeną.

Veltui laukiau istorijos pabaigos. Galų gale paklausiau, kas buvo toliau.

Jis sudejavo; nedrąsiai parodė į balkšvą rando lanką.

– Jūs netikite manim? – sumikčiojo, – argi nematote gėdos žymės, kuri įrašyta mano veide? Aš papasakojau šitą istoriją taip, kad išklausytumėte jos iki galo. Aš įskundžiau žmogų, kuris priglaudė mane: aš tas Vincentas Moonas. Dabar niekinkit mane.

1942

Vertė GIEDRĖ PRANAITYTĖ

Parengėjo pastabos

x Peonas – samdinys (isp.).

x2 1922–1923 metų Airijos sukilimas prieš anglus.

x3 Charles Stewart Parnell (1846–1891) – airių politinis veikėjas.

x4 Tai galas! (pranc.)

x5 Juodieji ir rudieji (angl.). Kalbama apie anglų kariuomenės dalinius.

PASAKOJIMAS APIE IŠDAVIKĄ IR DIDVYRĮ

So the Platonic Year
Whirls out new right and wrong,
Whirls in the old instead;
All men are dancers and their tread
Goes to the barbarous clangour of a gong.

W.B. Yeats, *The Tower**

Remdamasis garsiuoju Chestertonu (elegantiškų ir išgražintų mįslių kūrėju) bei rūmų patarėju Leibnitzu (sugalvojusiu iš anksto nustatytą harmoniją) aš išradau siužetą, įprasminantį mano gyvenimą, pagal kurį laisvomis popietėmis galbūt parašysiu apysaką. Joje dar trūksta smulkmenų, jas reikia apmąstyti ir suderinti; kai kurios siužeto vietos man dar neatsiskleidė; tačiau šiandien, 1944-ųjų sausio trečiąją, aš pradedu ją suprasti šiuo būdu.

Veiksmas vyksta vienoje pavergtoje, bet nepasidavusioje šalyje: Lenkijoje, Airijoje, Venecijos respublikoje, o gal kokioje nors Pietų Amerikos ar Balkanų valstybėlėje... Turėtume sakyti vyko: nors pasakotojas yra mūsų amžininkas, pati istorija atsitiko devynioliktojo šimtmečio pradžioje arba viduryje. Paprastumo dėlei tarkime, kad tai buvo Airijoje; sakykime, 1824-aisiais. Pasakotojo vardas – Ryanas; jis yra jauno, didvyriško, šaunaus, nužudyto Ferguso Kilpatricko proanūkis – to paties, kurio kapas buvo paslaptingai išniekintas, kurio vardas puošia Browningo ir Hugo eiles, kurio statula stūkso virš nykios kalvos tarp raudonų pelkių.

Kilpatrickas buvo sąmokslininkas, paslaptingas ir šlovingas sąmokslininkų vadas; kaip Mozė iš Moabo žemės matė pažadėtąją žemę, bet negalėjo į ją įžengti, taip ir Kilpatrickas žuvo prieš pat sėkmingą sukilimą, kurį iš anksto buvo suplanavęs ir išsapnavęs. Artėja jo mirties šimtosios metinės; nusikaltimo aplinkybės tebėra neaiškios; Ryanas, ryžęsis parašyti didvyrio biografiją, supranta, kad jo mirtis nėra grynai detektyvinė mįslė. Kilpatrickas buvo nužudytas teatre; britų policija niekad neatrado jo žudiko; pasak istorikų, ši nesėkmė nesutepė jos gero vardo, nes gal policija ir buvo žudikė. Ryaną jaudina kiti mįslės aspektai. Jie siejasi su cikliškumu: atrodo, kad čia kartojasi arba derinasi tolimų vietovių ir tolimų amžių įvykiai. Visi žino, kad policininkai, tirdami didvyrio lavoną, rado neatplėštą laišką, įspėjantį jį, kad tą naktį į teatrą eiti rizikinga; pasitikdamas jo laukiančių draugų durklus, Julijus Cezaris irgi buvo gavęs įspėjimą, kurio neperskaitė – o ten buvo pranešama apie išdavystę ir pateikiami išdavikų vardai. Sapne Cezario žmona Kalpurnija matė griūvantį bokštą, kurį Senatas buvo skyręs Cezariui; Kilpatricko mirties išvakarėse visame krašte buvo paskleisti apgaulingi ir anonimiški gandai apie apvalaus Kilgarvano bokšto gaisrą – tai galėjo būti suprasta kaip ženklas, nes Kilpatrickas buvo gimęs Kilgarvane. Šios (ir kitos) paralelės Cezario ir airių sąmokslininko istorijose paskatina Ryaną įsivaizduoti paslaptingą laiko formą, brėžinį su pasikartojančiomis linijomis. Jis galvoja apie dešimtainę istoriją, kurią sukūrė Condorcet; apie Hegelio, Spenglerio ir Vico siūlomas morfologijas; apie Hesiodo žmoniją, kuri iš aukso amžiaus žengia į geležies amžių. Galvoja apie sielų persikėlimą – doktriną, kuri pripildo siaubo keltų literatūrą ir kurią pats Cezaris priskyrė Britanijos druidams; žaidžia su mintimi, kad prieš tapdamas Fergusu Kilpatricku, Fergusas Kilpatrickas buvo Julijus Cezaris. Iš šio labirintų žiedo jį gelbsti įdomus atradimas, kuris tuojau pat veda į kitą, dar painesnį ir sudėtingesnį labirintą: tam tikri žodžiai, kuriuos pasakė elgeta, kalbėjęsis su Fergusu Kilpatricku jo mirties dieną,

buvo Shakespeare'o numatyti Makbeto tragedijoje. Tai, kad istorija nusirašinėja iš istorijos, jau pakankamai neįprasta; bet kad istorija nusirašinėtų iš literatūros, yra tiesiog neįtikėtina... Ryanas randa, kad 1814 metais Jamesas Alexanderis Nolanas, seniausias didvyrio draugas, išvertė į gėlų kalbą svarbiausias Shakespeare'o dramas, tarp jų ir *Julijų Cezarį*. Archyvuose jis taip pat užtinka Nolano straipsnio rankraštį apie Šveicarijos *Festspiele*; tai ilgi ir nejaukūs vaidinimai, kurie reikalauja tūkstančių aktorių ir atkartoja istorinius įvykius tuose pačiuose miestuose ir kalnuose, kuriuose jie vyko. Dar vienas nespausdintas dokumentas atskleidžia, kad pora dienų prieš mirtį Kilpatrickas, pirmininkaudamas paskutiniajame susirinkime, pasirašė mirties nuosprendį išdavikui, kurio vardas buvo ištrintas. Tas sprendimas ne visiškai atitiko Kilpatricko įprastinį gailestingumą. Ryanas gilinasi į šį klausimą (jo tyrimai yra viena iš siužeto spragų), ir jam pavyksta jį išspręsti.

Kilpatrickas buvo nužudytas teatre, bet prieš tai jis visą miestą pavertė teatru, ir aktorių buvo legionas, o drama, kuri baigėsi jo mirtimi, tęsėsi daug dienų ir daug naktų. Štai kas atsitiko.

Sąmokslininkai susirinko 1824-ųjų rugpjūčio antrąją. Kraštas buvo pribrendęs sukilimui; bet kažkodėl joks pasikėsinimas nepavykdavo: grupėje buvo išdavikas. Fergusas Kilpatrickas paliepė Jamesui Nolanui išaiškinti išdaviką. Nolanas atliko savo pareigą: visiems susirinkus, paskelbė, kad išdavikas yra pats Kilpatrickas. Savo kaltinimus pagrindė nepaneigiamais įrodymais; sąmokslininkai nuteisė vadą mirti. Kilpatrickas pats pasirašė sau nuosprendį, maldaudamas, kad jo bausmė nepakenktų tėvynei.

Tada Nolanas sugalvojo neįprastą projektą. Airija dievino Kilpatricką; net menkiausia jo garbės dėmė galėjo sukompromituoti sukilimą; Nolanas pasiūlė planą, kuris Kilpatricko mirties bausmę paverstų tėvynės išlaisvinimo įrankiu. Jis įteigė mintį, kad nuteistasis žūtų nuo nežinomo žudiko rankos, specialiai sukurtomis dramatiškomis aplinkybėmis, kurios įstrigtų

liaudies vaizduotėje ir pagreitintų sukilimą. Kilpatrickas prisiekė bendradarbiauti projekte, kuris leistų jam atpirkti kaltę ir įprasmintų jo mirtį.

Kadangi stigo laiko, Nolanas nesugebėjo sugalvoti visų painios egzekucijos aplinkybių; jam teko nuplagijuoti kitą dramaturgą, savo priešą anglą Villiamą Shakespeare'ą. Jis pakartojo *Makbeto* ir *Julijaus Cezario* scenas. Viešas ir slaptas vaidinimas vyko keletą dienų. Nuteistasis įžengė į Dubliną tartis, veikti ir melstis; jis smerkė priešus, sakė patetiškas kalbas, ir kiekvienas iš šių veiksmų, Nolano iš anksto surežisuotų, turėjo didinti jo orumą. Šimtai aktorių bendradarbiavo su protagonistu; kai kurių rolės buvo labai sudėtingos, kitų – trumpos. Visa, ką jie kalbėjo ir darė, išliko istorijos knygose, aistringuose Airijos prisiminimuose. Kilpatrickas, pagautas daugialypio vaidmens, kuris jį gelbėjo ir žudė, ne sykį praturtino savo teisėjo tekstą improvizuotais žodžiais ir darbais. Šitaip laike plėtojosi didžiulė drama, ir pagaliau 1824-ųjų rugpjūčio šeštąją dieną ložėje niūriomis užuolaidomis, jau pranašaujančioje Lincolno ložę, išsiilgtoji kulka perskrodė išdaviko ir didvyrio krūtinę, o jis tarp dviejų kraujo išsiliejimų vos ne vos spėjo ištarti numatytus žodžius.

Nolano veikale Shakespeare'o ištraukos buvo *mažiausiai* dramatiškos; Ryanas įtaria, kad autorius jas tyčia ten įterpė, idant kas nors ateityje atrastų teisybę. Supranta, kad jis irgi yra Nolano plano dalis... Po ilgų svarstymų nusprendžia šį atradimą nutylėti. Išspausdina didvyrio garbei skirtą knygą; tatai, be abejo, irgi buvo numatyta.

Vertė LIUDMILA KURGANOVA

Redaktoriaus pastaba

* Šitaip Platono metai
Varo lauk naująjį gėrį ir blogį
Ir grįžta prie senojo;
Visi žmonės – šokėjai, ir jų žingsnius
Palydi barbariškas gongo gausmas.

W.B. Yeats, *Bokštas*

MIRTIS IR KOMPASAS

Skiriu Mandie Molina Vedia

Iš daugelio kriminalinių mįslių, kurias mindamas Lönnrotas gludino savo beatodairišką įžvalgumą, nė viena nebuvo tokia keista – tarkime, netgi neišvengiamai keista – kaip viena po kitos sekusios panašios žmogžudystės, kurių paskutinė įvyko viloje „Triste-le-Roy" tarp amžinai kvepiančių eukaliptų. Tiesa, Erikui Lönnrotui nepavyko užbėgti jai už akių, bet nėra jokios abejonės, kad jis buvo ją numatęs. Neišaiškino jis nė Jarmolinskio nelaimėlio žudiko, bet užtat atskleidė slaptą kruvinų nusikaltimų sistemą ir tai, kad juose dalyvavo Redas Scharlachas, žinomas Dandy pravarde. Tas nusikaltėlis (kaip ir daugelis kitų) prisiekė savo garbe nužudyti Lönnrotą, bet šis, kaip paprastai, nepabūgo grasinimų. Lönnrotas laikė save grynu mąstytoju, savotišku Auguste'u Dupinu*, nors turėjo nuotykių ieškotojo, netgi azartiško lošėjo gyslelę.

Pirmoji žmogžudystė įvyko „Šiaurės" viešbutyje – gigantiškoje prizmėje, dunksančioje prie upės žiočių, kur vandens spalva primena dykumą. Į tą bokštą (rėžiantį akį kokčiu ligoninės sterilumu, kalėjimo kamerų numeracija ir bendra viešnamio išvaizda) gruodžio trečią iš Podolsko atvyko trečiojo talmudistų kongreso delegatas daktaras Marcelas Jarmolinskis, vyras žila barzda ir pilkomis akimis. Mes niekad nesužinosime, ar jam patiko „Šiaurės" viešbutis: apsistojo ten su įgimtu

nuolankumu, padėjusiu ištverti trejus karo metus Karpatuose ir tris tūkstančius metų persekiojimo ir *pogromų*. Gavo kambarį R aukšte, priešais prabangų numerį, kuriame ištaigiai gyveno Galilėjos tetrarchas. Jarmolinskis pavakarieniavo, atidėjo kitai dienai pasivaikščiojimą po nepažįstamą miestą, sukrovė sieninėn spinton gausybę knygų ir negausią mantą ir prieš vidurnaktį užgesino šviesą. (Tatai paliudijo tetrarcho vairuotojas, miegojęs gretimame kambaryje.) Gruodžio ketvirtosios rytą, trys minutės po vienuoliktos, jam paskambino *Yiddische Zeitung* redaktorius. Daktaras Jarmolinskis neatsiliepė. Buvo rastas savo kambaryje jau šiek tiek pajuodusiu veidu, pusnuogis, vienu senamadišku chalatu. Gulėjo durklu giliai perverta krūtine prie koridoriaus durų. Po kelių valandų tame pačiame kambaryje, nekreipdami dėmesio į reporterius, fotografus ir policininkus, komisaras Treviranus ir Lönnrotas ramiai aptarinėjo įvykį.

– Nėra ko kvaršinti sau galvos, – kalbėjo Treviranus, valdingai mosuodamas cigaru. – Visi žinom, kad Galilėjos tetrarchas turi brangiausių safyrų. Kažkas kėsinosi juos pavogti ir apsirikęs įsibrovė čionai. Jarmolinskis pabudo, ir plėšikas buvo priverstas jį nužudyti. O kaip jūs manot?

– Visai įmanoma, bet neįdomu, – atrėmė Lönnrotas. – Jūs atkirsit, jog tikrovė neturi būti įdomi. O aš atsakysiu, jog tikrovė iš tiesų gali būti neįdomi, tik jokiu būdu ne hipotezė. Jūsų improvizuotoje hipotezėje pernelyg didelis vaidmuo skiriamas atsitiktinumui. Mes turime rabino lavoną, ir man norėtųsi grynai rabiniško aiškinimo, o ne tariamų tariamo plėšiko nesėkmių.

Treviranus apmaudžiai atsakė:

– Man nerūpi rabiniški aiškinimai, man rūpi sučiupti žudiką, nusmeigusį niekam nežinomą žmogų.

– Jis ne toks jau nežinomas, – paprieštaravo Lönnrotas. – Štai jo rinktiniai raštai. – Jis parodė į sieninėje spintoje išrikiuotus didelius tomus: – *Kabalos gynimas*[*2], *Roberto Fluddo*[*3] *filosofijos apžvalga*, *Sepher Yetzirah*[*4] filologinis vertimas, *Baalo Šemo*[*5] *gyvenimas*, *Chasidų sektos istorija*, monografija (vokiečių kalba) apie

*Tetragramatoną**[6] ir dar viena monografija apie Dievo vardus *Penkiaknygėje**[7].

Komisaras žvilgtelėjo į jas baimingai, beveik su pasidygėjimu. Paskui susijuokė.

– Aš viso labo menkas krikščionis, – tarė. – Pasiimkite tą šūsnį knygų, jei tik pageidaujate. Aš neturiu laiko gilintis į žydų prietarus.

– Galimas daiktas, ši žmogžudystė turi ką bendra su žydų prietarų istorija, – sumurmėjo Lönnrotas.

– Kaip ir krikščionybė, – išdrįso įsiterpti *Yiddische Zeitung* redaktorius. Jis buvo trumparegis, labai drovus ir bedievis.

Niekas neatsiliepė. Vienas policininkas pastebėjo nedidelėje rašomojoje mašinėlėje kyšant popieriaus lakštą su nebaigtu sakiniu:

Ištarta pirmoji Vardo raidė.

Lönnrotas vos susitvardė nenusišypsojęs. Ūmai tapęs bibliofilu ar hebraistu, jis paliepė supakuoti velionio knygas ir parsinešė jas į savo kambarį. Nustojęs domėtis žmogžudystės tyrimu, įniko jas studijuoti. Viena knyga (*in-octavo*) atskleidė jam Israelio Baalo Šem Tovo, Pamaldžiųjų sektos įkūrėjo, mokymą, kita – Tetragramatono, netariamo Dievo Vardo, galybę ir baimę, dar kita – teiginį, jog Dievo vardas slaptas, ir jame (kaip, pasak persų, Aleksandro Makedoniečio krištoliniame rutulyje) slypi jo devintoji esminė savybė, amžinumas – tai yra visapusiškas žinojimas, kas bus, kas yra ir kas buvo pasaulyje. Tradicija Dievui priskiria devyniasdešimt devynis vardus; hebraistų nuomone, šis neišbaigtas skaičius atsiradęs iš magiškos lyginių skaičių baimės; chasidai iš to daro išvadą, jog ši aplinkybė rodo esant šimtąjį vardą – Absoliutų Vardą.

Po kelių dienų Lönnrotą nuo šių studijų atitraukė *Yiddische Zeitung* redaktoriaus vizitas. Redaktorius norėjo pasiteirauti apie žmogžudystę. Lönnrotui rūpėjo tik Dievo vardai. Redaktorius pranešė savo laikraštyje, jog inspektorius Erikas Lön-

nrotas studijuojąs Dievo vardus, stengdamasis įminti žudiko vardą. Lönnrotas, pripratęs prie laikraštinių supaprastinimų, net nepasipiktino. Vienas tų verteivų, kurie susivokė galį bet kuriam žmogui įpiršti bet kokią knygą, išleido populiariąją *Chasidų sektos istoriją*.

Antroji žmogžudystė įvyko sausio trečiosios naktį viename nuošaliausių ir rečiausiai gyvenamų nykių sostinės vakarinių pakraščių. Paryčiais raitas žandaras, apjodamas tuos tyrus, prie senos dažyklos slenksčio pastebėjo gulint žmogų su ponču. Sustingusį veidą lyg kaukė dengė kraujo luobas, krūtinė buvo giliai persmeigta durklu. Ant sienos, virš geltonų ir raudonų rombų, kreida buvo išvedžioti keli žodžiai. Žandaras juos išskaitė... Vakarop Treviranus ir Lönnrotas nuvažiavo į atkampią žmogžudystės vietą. Abipus kelio pamažu artėjo miesto riba, plėtėsi padangė ir vis mažiau traukė žvilgsnį namai, bet užtat akis kliuvo už kokios riogsančios krosnies ar tuopos. Pagaliau atvyko į tą liūdną vietą: pakraščio gatvelė, iš šalių – rausvos plūktinės sienos, tarytum atspindinčios skaisčiai raudoną žarą. Lavonas jau buvo atpažintas. Buvo tai Danielis Simonas Azevedas, gana pagarsėjęs senuose šiauriniuose miesto kvartaluose, – kadaise vežikavo, paskui buvo samdomas mušeika per rinkimines kampanijas, o galiausiai nusirito iki vagies ir net skundiko amato. (Žudiko braižas juodviem pasirodė tipiškas: Azevedas buvo paskutinis tų banditų, kurie mieliau griebdavosi peilio nei revolverio.) Kreida buvo išvedžioti šie žodžiai:

Ištarta antroji Vardo raidė.

Trečioji žmogžudystė įvyko vasario trečiosios naktį. Apie pirmą valandą nakties komisaro Treviranaus kabinete sučirškė telefonas. Kalbėjo vyriškis gomuriniu balsu; geisdamas likti nežinomas, pasisakė esąs vardu Ginzbergas (ar Ginzburgas) ir galįs už deramą atlyginimą pateikti kai kurių faktų, susijusių su abiem ritualinėmis – Azevedo ir Jarmolinskio – žmogžudystėmis. Skundiko balsą nustelbė nedarnus švilpesys ir ragelių

garsai, ir ryšys nutrūko. Pagalvojęs, jog tai pokštas (kaip tik vyko karnavalas), Treviranus vis dėlto nustatė, kad skambinta iš „Liverpool House“, smuklės Toulono gatvėje – toje blogos šlovės gatvėje, kur pieninė dera prie įdomybių muziejaus, o viešnamis – prie Biblijos prekeivių. Treviranus paskambino smuklininkui. Šis (Blackas Finneganas, airis, buvęs nusikaltėlis), sunerimęs ir susirūpinęs savo reputacija, pasakė, jog smuklėje telefonu paskutinis kalbėjo jo nuomininkas, toksai Gryphius, ką tik išėjęs su keliais draugais. Treviranus tuoj nuvažiavo į „Liverpool House“. Smuklininkas štai ką jam pranešė: prieš savaitę Gryphius išsinuomojęs viršutinį kambarį, virš baro. Tai esąs prakaulaus veido žmogus neišvaizdžia žila barzda, apsirengęs prastai, juodais drabužiais. Finneganas (laikęs tą kambarį kitokiam tikslui, kurį Treviranus puikiai numanė) užsiprašęs nepalyginamai daugiau nei paprastai. Gryphius tuoj pat sumokėjęs prašomą sumą. Iš kambario beveik niekad neišeidavęs, pietaudavęs ir vakarieniaudavęs vietoje, bare vargu ar kas jį matydavęs. Vakare nulipęs apačion ir užėjęs į Finnegano raštinę paskambinti. Tuo metu prieš smuklę sustojusi dengta karieta. Vežėjas likęs sėdėti ant pasostės, vienas kitas lankytojas prisiminė, kad buvęs su lokio kauke. Iš karietos iššokę du arlekinai – abu nedidelio ūgio, ir niekas nesuklystų pasakęs, jog buvo stipriai išgėrę. Pūsdami ragelius, jie įsiveržę į Finnegano raštinę, puolę glėbesčiuoti Gryphių, kuris, atrodo, juos pažinęs, bet labai šaltai su jais elgęsis. Jie persitarę vienu kitu žodžiu jidiš kalba – jis žemu gomuriniu balsu, jiedu falcetu – ir visi trys užlipę į jo kambarį. Po penkiolikos minučių nusileidę žemyn labai linksmi. Gryphius svirduliavęs ir atrodęs ne ką mažiau girtas nei tiedu. Aukštas, šlitiniuodamas, jis žingsniavęs tarp dviejų kaukėtų arlekinų. (Viena moteris bare prisiminė, kad jų drabužiai buvę išmarginti geltonais, raudonais ir žaliais rombais.) Gryphius dusyk kluptelėjęs, abu kartus arlekinai jį prilaikę. Visi trys susėdę į karietą ir nuvažiavę į artimiausią – stačiakampio formos – prieplauką. Jau stovėdamas ant karietos

paminos, vienas arlekinas paskubomis pakeverzojęs kreida nepadorų piešinuką ir kelis žodžius ant priemenės stulpo.

Treviranus perskaitė užrašą. Kaip ir reikėjo tikėtis, ten buvo parašyta:

Ištarta paskutinioji Vardo raidė.

Paskui jie apžiūrėjo Gryphiaus-Ginzbergo kambarėlį. Ant grindų ištiškusi kraujo žvaigždė, kertėse vengriškų cigarečių nuorūkos, spintoje knyga lotynų kalba – Leusdeno *Philologus hebraeograecus**[8], 1739, su pastabų primargintomis paraštėmis. Treviranus pasipiktinęs žvilgtelėjo į ją ir liepė pakviesti Lönnrotą; šis, net skrybėlės nenusivožęs, įknibo į knygą, o komisaras tuo tarpu ėmė klausinėti vienas kitam prieštaraujančius galimo pagrobimo liudytojus. Ketvirtą valandą abu išėjo. Vingiuotoje Toulono gatvėje, žengdamas per paryčiais išmėtytus serpentinus, Treviranus tarė:

– O jeigu šios nakties įvykiai – stačiai akių dūmimas?

Erikas Lönnrotas šyptelėjo ir rimtu veidu perskaitė (pabrauktą) trisdešimt trečio *Philologus* samprotavimo ištrauką:

– *Dies Judaeorum incipit ad solis occasu usque ad solis occasum diei sequentis.* Tai reiškia, – pridūrė jis, – žydų diena prasideda saulėlydžiu ir trunka iki kitos dienos saulėlydžio.

Treviranus nusišaipė:

– Tai bene patys vertingiausi duomenys, kokius šiąnakt gavote?

– Ne. Kur kas svarbesnis vienas Ginzbergo pasakytas žodis.

Vakariniai laikraščiai nepraleido nepaminėję tų periodiškai pasikartojančių žmogžudysčių. *Kryžius ir kardas* aprašė jas kaip nuostabiai tvarkingai ir drausmingai vykusio paskutinio Atsiskyrėlių kongreso priešingybę. Ernstas Palastas *Kankinyje* pasmerkė „neleistinai vangiai vykdomą slaptą ir niekingą pogromą, kuriam prireikė ištisų trijų mėnesių susidoroti su trimis žydais". *Yiddische Zeitung* atmetė šiurpią antisemitinio sąmokslo hipotezę, „nors daugelis skvarbių protų negali kuo kitu

paaiškinti šios trigubos mįslės". Garsiausias Pietų galvažudys Dandy Redas Scharlachas prisiekė, kad jo rajone tokių žmogžudysčių niekad nėra buvę, ir apkaltino komisarą Franzą Treviranų nusikalstamu aplaidumu.

Kovo pirmosios vakarą komisaras gavo įspūdingą užantspauduotą voką. Atplėšė: rado laišką su parašu *Baruchas Spinoza* ir tikslų miesto planą, be abejo, išplėštą iš kokio kelionių vadovo. Laiške buvo rašoma, jog kovo trečiąją ketvirtos žmogžudystės nebus, nes dažykla vakarinėje miesto dalyje, smuklė Toulono gatvėje ir „Šiaurės" viešbutis sudarą „idealias mistinio lygiakraščio trikampio viršūnes"; aiškumo dėlei plane raudonu rašalu buvo nubraižytas tas taisyklingas trikampis. Treviranus nuolankiai perskaitė tą *de more geometrico**[9] įrodymą ir nusiuntė laišką sykiu su planu Lönnrotui – tik jam vienam pridera aiškintis tokius kliedesius.

Erikas Lönnrotas atidžiai išstudijavo planą. Trys nurodyti taškai iš tikrųjų buvo vienodai nutolę vienas nuo kito. Laiko simetrija (gruodžio trečioji, sausio trečioji, vasario trečioji) ir erdvės simetrija... Staiga jis suvokė, jog tuoj pat įmins mįslę. Intuicijai patvirtinti prireikė skriestuvo ir kompaso. Jis šyptelėjo, ištarė žodį „Tetragramatonas" (neseniai išmoktą) ir paskambino komisarui.

– Dėkoju už tą lygiakraštį trikampį, kurį vakar atsiuntėt, – tarė. – Jis padėjo man išspręsti uždavinį. Rytoj, penktadienį, nusikaltėliai bus už grotų. Galime būti ramūs.

– Vadinasi, jie nerengia ketvirtos žmogžudystės?

– Kaip tik todėl, kad rengia, galime būti ramūs.

Lönnrotas padėjo ragelį. Po valandos jis jau važiavo Pietų geležinkelio traukiniu apleistos vilos „Triste-le-Roy" link. Pietiniame miesto pakrašty, apie kurį dabar kalbame, teka drumzlinas upelis, pilnas šiukšlių ir atmatų. Už upelio driekiasi gamyklų priemiestis, kur, barseloniečio vadeivos globojami, nerūpestingai gyvena galvažudžiai. Lönnrotas šyptelėjo pagalvojęs, jog garsiausias jų, Redas Scharlachas įmanytų viską atiduoti,

kad tik sužinotų, kas slapčiomis vyksta į jo rajoną. Azevedas buvo Scharlacho draugas; Lönnrotas apsvarstė visiškai įmanomą tikimybę, jog ketvirta auka būsiąs Scharlachas. Paskui ją atmetė... Apskritai uždavinys buvo išspręstas: konkrečios aplinkybės, faktai (pavardės, areštai, veidai, teismo ir kalėjimo formalumai) dabar nelabai jį domino. Jam norėjosi prasivėdinti, atsipūsti po trijų mėnesių, praleistų prie rašomojo stalo tiriant bylą. Jis tarė sau, kad žmogžudysčių mįslės raktas – nežinomo asmens atsiųstas trikampis ir užmiršties dulkių nugultas graikiškas žodis. Mįslė jam buvo aiški kaip krištolas, jis net paraudo susigėdęs, kad sugaišo jai šimtą dienų.

Traukinys sustojo ramioje prekinėje stotyje. Lönnrotas išlipo iš vagono. Buvo viena tų tylių pavakarių, primenančių rytmetį. Ūkanotoje lygumoje buvo žvarbu ir drėgna. Lönnrotas patraukė per laukus. Matė šunis, matė vagoną atsarginiame kelyje, matė horizontą ir palšą arklį, iš klano geriantį drumzliną vandenį. Jau temstant pastebėjo tolumoje dunksant vilos „Triste-le-Roy" ketvirtainį bokštelį, beveik tokį pat aukštą kaip juodi eukaliptai aplink. Tarė sau, kad tik vienas saulėtekis ir vienas saulėlydis (amžinoji žara rytuose ir tokia pat žara vakaruose) skiria jį nuo Vardo ieškotojų laukiamosios valandos.

Aplink sodybą vingiavo surūdijusi geležinė pinučių tvora. Didieji vartai buvo užrakinti. Nelabai tikėdamasis įlįsti į vidų, Lönnrotas apėjo visą sodybą. Atsidūręs vėl prieš neįveikiamus vartus, nejučia prakišo ranką tarp pinučių ir užčiuopė skląstį. Nustebo išgirdęs džerškiant geležį. Vartai atsidarė sunkiai, iš lėto.

Lönnrotas nuėjo eukaliptų alėja, žengdamas per kartų kartas stangrių raudonų lapų. Iš arti namas stebino beprasme simetrija ir maniakiškais pasikartojimais: atšiauri Diana tamsioje nišoje ir tokia pat Diana kitoje nišoje, vienas balkonas – lyg atspindys kito balkono. Dveji paradiniai laiptai kilo prie dviejų baliustradų. Baisingą šešėlį klojo dviveidis Hermis. Lönnrotas apėjo namą, kaip anksčiau kad apėjo visą sodybą. Viską apžiūrėjo. Po aukšta terasa pastebėjo siaurą langinę.

Stumtelėjo langinę: keli marmuriniai laipteliai vedė į požemį. Jau perpratęs architekto skonį, Lönnrotas spėjo, jog kitoje rūsio pusėje būsią tokie pat laipteliai. Iš tikrųjų juos aptiko, palypėjo aukštyn ir, įsirėmęs rankomis į lubas, atvožė dangtį.

Silpna šviesa atvedė jį prie lango. Atidarė: geltona pilnatis ryškiai švietė apleistą sodą ir du neveikiančius fontanus. Lönnrotas apžiūrėjo namą. Per prieškambarius ir galerijas ėjo į vienodus vidinius kiemus, ne kartą atsidurdamas tame pačiame kieme. Dulkėtais laiptais kilo į koridorius, lanku riečiančius namą, matė begalę savo atvaizdų abipus pakabintuose veidrodžiuose, tolydžio varstė langus, iš skirtingo aukščio ir skirtingu kampu regėdamas tą patį apleistą sodą; baldai kambariuose buvo aptraukti geltonais apvalkalais, žvakidės – muslinu. Ilgiau užtruko jis viename miegamajame; aptiko ten vienintelę gėlę fajansinėje vazoje: sudžiūvę žiedlapiai subyrėjo vos paliesti. Trečiame – paskutiniame – aukšte Lönnrotui pasirodė, jog namas beribis ir vis dar plečiasi. *Namas ne toks jau didelis, kaip atrodo,* – pagalvojo jis. – *Tokį įvaizdį sukuria prieblanda, simetrija, veidrodžiai, apleistumas, neįprasta aplinka ir tuštuma.*

Įvijais laiptais jis užkopė į bokštelį. Mėnesiena smelkėsi pro langų rombus – geltonus, raudonus ir žalius. Lönnrotas stabtelėjo, staiga prisiminęs stulbinantį dalyką.

Du žemaūgiai vyrai, kresni ir žiaurūs, šoko ant jo ir atėmė ginklą. Trečias, labai aukštas, oriai nusilenkė ir tarė:

– Tamsta labai malonus. Padėjai mums sutaupyti vieną naktį ir dieną.

Tai buvo Redas Scharlachas. Vyrai surišo Lönnrotui rankas. Pagaliau jis atgavo žadą.

– Scharlachai, nejaugi jūs ieškote Slaptojo vardo?

Scharlachas stovėjo priešais toks pat abejingas. Nesikišo į trumpas grumtynes, tik vos ištiesė ranką imdamas Lönnroto revolverį. Pagaliau prabilo; Lönnrotas išgirdo jo balse nuovargio slegiamą pasitenkinimą pergale, beribę kaip visata neapykantą ir liūdesį, ne ką mažesnį už neapykantą.

– Ne, – atsiliepė Scharlachas. – Aš ieškau to, kas netvaru ir mirtinga, ieškau Eriko Lönnroto. Prieš trejus metus vienoje Toulono gatvės lindynėje tamsta suėmei ir įkalinai mano brolį. Mano vyrai išvežė mane po susišaudymo dengta karieta su policijos kulka pilve. Devynias dienas ir naktis galavausi šioje apleistoje simetriškoje viloje, kankino karštligė, dieną ir naktį lyg košmaras šiurpino šlykštus dviveidis Janusas, žvelgiantis į saulėtekius ir saulėlydžius. Ėmiau neapkęsti savo kūno, man rodės, jog dvi akys, dvi rankos, du plaučiai – taip pat siaubinga kaip ir du veidai. Vienas airis mėgino atversti mane į Kristaus tikėjimą, kartojo *goim**[10] posakį: visi keliai veda į Romą. Nakčia aš kliedėjau ta metafora, rodės man, jog pasaulis – tai labirintas, iš kurio neįmanoma ištrūkti, nes visi keliai – ir į pietus, ir į šiaurę – iš tikrųjų veda į Romą, o Roma – tai stačiakampis kalėjimas, kuriame merdėja brolis, ir vila „Triste-le-Roy". Tomis naktimis prisiekiau dviveidžiu dievu ir visais kliedesių ir veidrodžių dievais, jog sutversiu labirintą žmogui, įkalinusiam mano brolį. Ir štai sutvėriau jį, ir tvirtai sutvėriau, iš nužudyto ereziologo, kompaso, XVIII amžiaus sektos, graikiško žodžio, durklo, rombų ant dažyklos sienų.

Pirmą šios sekos elementą man pakišo atsitiktinumas. Su keliais draugais (tarp jų buvo ir Danielis Azevedas) sutarėme pavogti tetrarcho safyrus. Azevedas mus išdavė: pasigėręs už avansu gautus pinigus, pats vienas diena anksčiau nuėjo plėšti tetrarcho. Pasiklydo dideliame viešbutyje, apie antrą nakties pakliuvo pas Jarmolinskį. Šis, nemigos kamuojamas, tuo metu sėdėjo prie stalo ir rašė. Matyt, rengė kokį straipsnį ar tezes apie Dievo Vardą. Jau buvo mašinėle parašęs žodžius: „Ištarta pirmoji Vardo raidė." Azevedas įsakė jam tylėti. Jarmolinskis siektelėjo skambučio, kuris būtų prikėlęs visą viešbutį. Azevedas smogė durklu tik vieną kartą – krūtinėn. Beveik instinktyviai: penkiasdešimties metų kruvina patirtis įteigė jam mintį, jog patogiausia ir saugiausia – nužudyti... Po dešimties dienų iš *Yiddische Zeitung* sužinojau, jog Jarmolinskio mirties mįslę

tamsta ketini įminti studijuodamas Jarmolinskio raštus. Aš perskaičiau *Chasidų sektos istoriją*, sužinojau, kad jų mokymas paremtas dievobaiminga baime ištarti Dievo Vardą, kad tas Vardas visagalis ir gaubiamas paslapties. Sužinojau, jog kai kurie chasidai, ieškodami Slaptojo Vardo, netgi aukoja Dievui kruvinąją auką... Supratau, jog, tamstos manymu, rabiną bus nužudę chasidai, ir nutariau sutvirtinti šią hipotezę.

Marcelas Jarmolinskis buvo nužudytas gruodžio trečiosios naktį; kitam „aukojimui" parinkau sausio trečiosios naktį. Jarmolinskis žuvo šiaurinėje miesto dalyje; kitam „aukojimui" reikėjo parinkti vietą vakarinėje. Auka pasirinkau Danielį Azevedą. Jis nusipelnė mirties: buvo per staigaus būdo, išdavikas. Įkliuvęs galėjo sužlugdyti mūsų planą. Jį nusmeigė vienas mūsiškių; kad žmogžudystės būtų sietinos, virš dažyklos rombų parašiau: „Ištarta antroji Vardo raidė."

Trečias „nusikaltimas" įvyko vasario trečiąją. Kaip įspėjo Treviranus, buvo tai grynas akių dūmimas. Gryphius-Ginzbergas-Ginzburgas – tai aš. Tame paleistuvystės akivare Toulono gatvėje praleidau be galo prailgusią savaitę (prisiklijavęs skystą barzdą), kol pagaliau mane „pagrobė" draugai. Užšokęs ant karietos paminos, vienas jų parašė ant stulpo: „Ištarta paskutinioji Vardo raidė." Šie žodžiai turėjo nurodyti, jog sumanyta *trys* žmogžudystės. Mieste visi taip ir suprato, bet aš padariau tamstai, mąstytojau Erikai Lönnrotai, ne vieną užuominą, kad jų būsiančios *keturios*. Vieną stebuklą šiaurėje, du kitus rytuose ir vakaruose būtina papildyti ketvirtu stebuklu pietuose. Tetragramatoną – Dievo Vardą, JHVH – sudaro *keturios* raidės. Arlekinai ir rombai iškaboje irgi pakiša mintį apie *keturis* elementus. Leusdeno veikale aš pabraukiau vieną vietą: ten sakoma, jog žydai matuoja paras nuo saulėlydžio iki saulėlydžio – vadinasi, turėjai suprasti, žmogžudystės vyksta kiekvieno mėnesio *ketvirtą* dieną. Lygiakraštį trikampį Treviranui nusiunčiau aš. Numaniau, jog tamsta rasi trūkstamą tašką – idealaus rombo viršūnę, tašką, nurodantį vietą, kur tamstos laukia neišvengiama

mirtis. Aš viską apgalvojau, Erikai Lönnrotai, stengdamasis prisivilioti tamstą į negyvenamą vilą „Triste-le-Roy".

Lönnrotas nukreipė žvilgsnį nuo Scharlacho akių. Žvilgtelėjo į medžius, dangų, išmargintą dulsvais rombais – geltonais, raudonais, žaliais. Nukrėtė šiurpas ir apėmė liūdesys, nesuvokiamas, beveik nenusakomas. Buvo jau tamsu. Iš dulkių nugulto sodo atsklido beprasmiškas paukščio kryksmas. Lönnrotas paskutinįsyk pagalvojo apie tą mįslę – simetriškas ir viena po kitos sekusias žmogžudystes.

– Jūsų labirinte trimis linijomis per daug, – pagaliau tarė jis. – Žinau graikų labirintą, kurį sudaro viena vienintelė linija – tiesė*[11]. Ši linija suklaidino jau tiek filosofų, tad nieko stebėtina, kad suklydo paprastas *seklys*. Scharlachai, kai medžiosit mane kitame gyvenime, suvaidinkit (arba įvykdykit) vieną žmogžudystę taške A, kitą žmogžudystę taške B, už aštuonių kilometrų nuo taško A, trečią žmogžudystę taške C, už keturių kilometrų nuo taško A ir B, pusiaukelėje. Paskui laukite manęs taške D, už dviejų kilometrų nuo taško A ir taško C, vėlgi pusiaukelėje. Nužudykite mane taške D, kaip dabar kad nužudysite viloje „Triste-le-Roy".

– Kai žudysiu tamstą kitą sykį, – atsakė Scharlachas, – pažadu, jog tai bus vienos vienintelės tiesės labirintas, neregimas ir ištisinis.

Jis atsitraukė per keletą žingsnių. Paskui atidžiai prisitaikė ir iššovė.

1942

Vertė VALDAS PETRAUSKAS

Vertėjo pastabos

* Auguste Dupin – seklys mėgėjas, kelių Edgaro Poe novelių veikėjas.

*[2] J.L. Borgeso esė.

*[3] Robert Fludd (1574–1637) – anglų gydytojas, rozenkreicerių draugijos narys, okultinis filosofas.

*[4] Sutvėrimo knyga (III–VIII a.) – kabalistinės filosofijos pagrindai.

*5 Israelis ben Eliezeras Baal Šem Tovas (1700–1760) – mistinės chasidų sektos įkūrėjas.

*6 Tetragramatonas (gr. – keturios raidės) – slaptas keturių raidžių Dievo (Jahvės) vardas.

*7 Penkiaknygė – Pradžios, Išėjimo, Kunigų, Skaičių, Pakartoto Įstatymo knygos, sudarančios Torą (Įstatymą) – pagrindinis judaizmo šventasis tekstas, gerbiamas ir krikščionių.

*8 Olandų teologo ir leksikografo Johano Leusdeno (1624–1699) knyga *Žydų-graikų filologas.*

*9 Geometrinį (lot.) – užuomina į Barucho Spinozos traktatą *Etika, įrodyta geometrijos būdu;* lygiakraštis trikampis – Pitagoro simbolis, žymintis kosmosą su jo elementų visuma ir šiame kontekste turintis daugmaž tą pačią prasmę kaip ir Tetragramatonas.

*10 Nežydų (hebr.).

*11 Turima galvoje be galo daloma tiesė, kuria lekia (t.y. nelekia) paleista strėlė; ši graikų filosofo Zenono aporija – nekintamo likimo simbolis Borgeso kūryboje.

SLAPTASIS STEBUKLAS

Dievas šimtą metų buvo atėmęs
jam gyvybę, o paskui atgaivino
ir paklausė:
– Kiek laiko tu ten išbuvai?
– Dieną ar mažiau, – atsakė jis.

Koranas, II, 261

1939 metų kovo keturioliktosios naktį Prahoje, kažkur Zeltnergasse, Jaromiras Hladikas, nebaigtos tragedijos *Priešai*, *Amžinybės gynimo* ir studijos apie netiesioginius hebrajiškus Jakobo Boehme šaltinius autorius, susapnavo ilgą šachmatų partiją. Žaidė ne asmenys, o dvi įžymios šeimos; žaidimas buvo prasidėjęs prieš daug amžių; niekas nebeprisiminė, ką turi gauti laimėtojas, bet sklido gandai, jog nepaprastai daug, gal net be galo daug; figūros ir lenta buvo slėpiningame bokšte; Jaromiras (sapne) buvo vienos iš priešiškų šeimų pirmagimis; laikrodžiai išmušė neatidėliotino ėjimo valandą; sapnuojantysis bėgo lietingos dykumos smėlynais, staiga užmiršęs šachmatų taisykles ir figūrų išvaizdą. Čia jis pabudo. Lietaus dūžiai ir siaubingi laikrodžiai nutilo. Ritmingas ir monotoniškas triukšmas, kapojamas komandų, sklido virš Zeltnergasse. Švito; šarvuotasis Trečiojo reicho avangardas žengė į Prahą.

Devynioliktąją saugumo organai gavo įskundimą; tą pačią kovo devynioliktąją, vakarop, Jaromiras Hladikas buvo areštuotas. Jį nugabeno į aseptiškas baltas kareivines kitapus

Vltavos. Jis nesugebėjo paneigti nė vieno gestapo kaltinimo: jo motinos mergautinė pavardė Jaroslavska, jis žydų kilmės, jo studija apie Boehme turi prožydišką atspalvį, jis su kitais pasirašė protestą prieš anšliusą. 1928 metais buvo išvertęs *Sepher Yezirah** Hermanno Barsdorfo leidyklai; rėksmingas tos firmos katalogas komerciniais tikslais perdėtai išreklamavo vertėjo vardą; ir tą katalogą peržiūrėjo Julius Rothe, vienas iš vadovaujančių asmenų, kurių rankose dabar buvo Hladiko likimas. Visi žmonės yra patiklūs, kol neliečiama jų specialybė; dviejų ar trijų gotišku šriftu išspausdintų epitetų pakako, kad Julius Rothe pripažintų Hladiką žymiu asmeniu ir pasmerktų jį myriop *pour encourager les autres.**2 Egzekucija turėjo įvykti kovo dvidešimt devintąją, devintą ryto. Šis vilkinimas (kurio reikšmę skaitytojas įvertins vėliau) kilo iš administracijos geismo veikti beasmeniškai ir neskubiai, kaip dygsta augalai ir skrieja planetos.

Iš pradžių Hladikas juto tik siaubą. Galvojo, kad jo neišgąsdintų kartuvės, giljotina ar peilis, bet sušaudymas atrodė jam nepakenčiamas. Veltui kartojo sau, kad baisus yra tik pats mirimas, o ne jo konkrečios aplinkybės. Nenuilsdamas vaizdavosi tas aplinkybes: beprasmiškai stengėsi išskaičiuoti visas variacijas. Tolydžio iš anksto pergyveno procesą – nuo bemiegės aušros iki paslaptingosios salvės. Dar neatėjus dienai, kurią nustatė Julius Rothe, Hladikas mirė šimtus kartų visų įmanomų geometrinių formų įvairiakampiuose kiemuose, peršautas iš kulkosvaidžio skirtingų kareivių, kurių kiekis nuolat keitėsi; jie kartais jį pribaigdavo iš tolo, kartais iš labai arti. Šių įsivaizduojamų egzekucijų metu jis būdavo sklidinas tikros baimės (o gal tikros drąsos); kiekvienas vaizdinys trukdavo kelias akimirkas; o po to Jaromiras vėl grįždavo prie baugiųjų savo mirties išvakarių. Paskui ėmė galvoti, kad tikrovė paprastai nesutampa su numatymais; padarė neva logišką išvadą, kad numatyti tam tikrą smulkmeną – vadinas, užkirsti jai kelią. Įtikėjęs į šią bejėgišką magiją, pradėjo vaizduotis žiauriausias detales, *idant jų*

nebūtų; aišku, galop nusigando, kad jos nepasirodytų pranašingos. Naktimis nelaimingasis stengėsi kaip nors sustingdyti skriejantį laiką. Žinojo, kad laikas skuba į dvidešimt devintosios dienos rytą; ir garsiai svarstė: *„Šiąnakt dvidešimt antroji; kol trunka ši naktis (ir dar šešios naktys), aš nesužeidžiamas, nemirtingas."* Miego sklidinos naktys jam buvo gilūs ir tamsūs tvenkiniai, į kuriuos jis pasinerdavo. Kartais nekantriai geidė lemiamosios salvės, kad jį išlaisvintų – vis vien, ar bus blogiau, ar geriau – nuo šių tuščių vaizduotės pastangų. Dvidešimt aštuntąją, kai paskutinysis saulėlydis nutvieskė aukšto lango virbus, šiuos pasibjaurėtinus apmąstymus pertraukė mintis apie dramą *Priešai*.

Hladikas turėjo keturiasdešimt su viršum metų. Jo gyvenimo esmė, neskaitant kelių draugysčių ir gausybės įpročių, buvo problematiškos literatūrinės pratybos; kaip visi literatai, jis matavo kitų vertę jų tikraisiais pasiekimais, bet reikalavo, kad jį vertintų, atsižvelgdami į jo projektus ir planus. Jis nuoširdžiai apgailėjo visas savo išspausdintas knygas. Jo tyrinėjimai apie Boehme, Ibn Ezros ir Fluddo veikalus tepasižymėjo stropumu; o *Sepher Yezirah* vertimas – nerūpestingumu, varginančiu stiliumi ir nepagrįstais spėliojimais. Gal labiau vykęs buvo *Amžinybės gynimas*: pirmajame tome šnekama apie įvairias amžinybes, kurias vaizdavosi žmonija – nuo Parmenido statiškos Būties ligi Hintono kintančios praeities; antrajame neigiama (drauge su Francis'u Bradley), kad visi pasaulio faktai yra išsidėstę laike. Tvirtinama, jog žmogaus galimų patirčių kiekis nėra begalinis ir jog vienas vienintelis „pasikartojimas" jau įrodo, kad laikas – klaida... Deja, argumentai, įrodantys šią klaidą, taip pat yra klaidingi; Hladikas buvo linkęs juos peržvelgti su tam tikru nepagarbiu sumišimu. Be to, jis buvo kelių ekspresionistiškų eilėraščių autorius; jie pateko į vieną 1924 metų antologiją, nors poetui tai kėlė apmaudą, ir juos perspausdindavo visos vėlesnės antologijos. Hladikas tikėjosi atpirkti visą šią abejotiną ir blankią praeitį eiliuota drama *Priešai*. (Jis itin vertino eiles, nes jos

neleidžia žiūrovams užmiršti, jog prieš juos sąlygiškas pasaulis, o tai menui yra būtina.)

Dramoje buvo laikomasi trijų klasikinių vienovių; veiksmo vieta – barono fon Roemerstadto biblioteka Hradčanuose, laikas – viena popietė pačioje devynioliktojo amžiaus pabaigoje. Pirmojo veiksmo pirmojoje scenoje Roemerstadtą aplanko nepažįstamasis. (Laikrodis muša septynias, kaitrūs besileidžiančios saulės spinduliai plieskia į langus, ore aidi aistringa ir lengvai atpažįstama vengriška melodija.) Po šio vizito seka kiti; Roemerstadtas nesupranta, kas tie asmenys, kurie jam neduoda ramybės, bet yra kamuojamas pojūčio, kad jie jau matyti – galbūt sapne. Visi perdėtai jam pataikauja, bet darosi aišku, – pirmiau dramos žiūrovams, paskui pačiam baronui, – kad tai slapti priešai, susimokę jį pražudyti. Roemerstadtui pasiseka nutraukti sudėtingas intrigas ar jų išvengti; dialoge užsimenama apie jo nuotaką Julia de Weidenau ir apie kažkokį Jaroslavą Kubiną, kuris vienu tarpu įkyrėjo jai savo meile. Dabar jis yra išėjęs iš proto ir vaizduojasi esąs Roemerstadtas... Grėsmė didėja; Roemerstadtas antrojo veiksmo gale yra priverstas nužudyti vieną sąmokslininką. Prasideda trečiasis, paskutinysis veiksmas. Palaipsniui gausėja neatitikimų: grįžta aktoriai, kurie atrodė pašalinti iš siužeto; kuriam laikui grįžta Roemerstadto užmuštasis. Kažkas pastebi, kad nesutemo; laikrodis muša septynias, į aukštus langus tvieskia vakaro saulė, ore aidi aistringa vengriška melodija. Įžengia pirmasis lankytojas ir atkartoja žodžius, kuriuos buvo ištaręs pirmojo veiksmo pirmojoje scenoje. Roemerstadtas prabyla į jį nenustebęs; žiūrovas suvokia, kad Roemerstadtas yra vargšas Jaroslavas Kubinas. Dramos nebuvo: tėra cikliškas kliedesys, kuriame iš naujo ir iš naujo blaškosi Kubinas.

Hladikas niekad neklausė savęs, ar ši klaidų tragikomedija mažavertė, ar žavinga, ar ji apgalvota, ar atsitiktinė. Nujautė, kad šis trumpai atpasakotas siužetas yra kaip tik toji išmonė, kuri geriausiai paslėps jo trūkumus ir praskleis jo talentą, esmingai (nors ir simboliškai) atpirks jo gyvenimą. Jau buvo baigęs

pirmąjį veiksmą ir vieną trečiojo veiksmo sceną; kadangi drama buvo eiliuota, galėjo visą laiką triūsti, taisyti hegzametrus, neturėdamas rankraščio. Susivokė, kad dar trūksta dviejų veiksmų, o juk netrukus jis mirs. Tamsybėje prabilo į Dievą: *„Jei aš tikrai egzistuoju, jei nesu Tavo klaida ar kažkieno kopija, egzistuoju kaip Priešų autorius. Man stinga vienerių metų, kad baigčiau šią dramą, kuri galbūt pateisins mane ir pateisins Tave. Nepašykštėk man tų dienų, o Viešpatie, kurio valioje yra amžiai ir laikas".* Tai įvyko paskutiniąją ir baisiausiąją naktį, bet po dešimties minučių jį apsėmė miegas tarsi tamsus vanduo.

Prieš aušrą jis susapnavo, kad yra pasislėpęs kažkur po Klementinumo bibliotekos skliautais. Bibliotekininkas tamsiais akiniais jį paklausė: *„Ko ieškai?"* Hladikas atsakė: *„Ieškau Dievo."* Bibliotekininkas tarė: *„Dievas slypi viename iš keturių šimtų tūkstančių Klementinumo tomų, viename jo puslapyje, vienoje raidėje. Mano tėvai ir mano tėvų tėvai ieškojo tos raidės; aš apakau, jos beieškodamas."* Nusiėmė akinius, ir Hladikas pamatė jo akis – akys buvo negyvos. Kažkoks skaitytojas atnešė grąžinti atlasą. *„Šis atlasas bevertis"*, – tarė jis ir davė knygą Hladikui. Hladikas atvertė pirmą pasitaikiusį puslapį. Lyg apsvaigęs pamatė Indijos žemėlapį. Staiga nedvejodamas palietė vieną iš mažiausiųjų raidžių. Visur esantis balsas jam tarė: *„Tau duotas laikas dirbti."* Ir čia Hladikas nubudo.

Jis prisiminė, kad žmonių sapnai priklauso Dievui ir kad, pasak Maimonido, sapne girdėti žodžiai yra dieviški, jei jie ryškūs ir aiškūs, o juos tarusi esybė nematoma. Jis apsirengė; į kamerą įžengė du kareiviai ir liepė eiti su jais.

Anapus durų Hladikas vaizdavosi galerijų, laiptų ir paviljonų labirintą. Tikrovė buvo skurdesnė: jie nulipo į kiemą vieninteliais geležiniais laiptais. Keli kareiviai – vienas iš jų atsisagstęs uniformą – ginčijosi, apžiūrinėdami motociklą. Seržantas dirstelėjo į laikrodį: buvo keturiasdešimt keturios minutės po aštuonių. Reikėjo laukti ligi devintos. Hladikas, pasijutęs veikiau bereikšmis, negu nelaimingas, atsisėdo ant malkų krūvos.

Pastebėjo: kareiviai vengia žiūrėti jam į akis. Kad laikas neprailgtų, seržantas atkišo jam cigaretę. Hladikas nerūkė, bet paėmė ją iš mandagumo ar iš nusižeminimo. Prisidegdamas pamatė, kad jo rankos dreba. Diena niaukėsi; kareiviai šnekėjosi tyliai, tarsi jis jau būtų miręs. Jis veltui stengėsi prisiminti moterį, kurią simbolizavo Julia de Weidenau...

Skyrius išsirikiavo, sustingo. Hladikas, atsistojęs prie kareivinių sienos, laukė salvės. Kažkas pabijojo, kad sieną aptaškys kraujas; todėl mirtininkui buvo liepta kiek paėjėti į priekį. Hladikas nei iš šio nei iš to prisiminė fotografų pastangas komponuoti kadrą. Sunkus lietaus lašas slystelėjo Hladiko smilkiniu ir ėmė lėtai šliaužti jo skruostu žemyn; seržantas išrėkė paskutiniąją komandą.

Fizinis pasaulis sustojo.

Šautuvai taikė į Hladiką, bet žmonės, kurie rengėsi jį nužudyti, stovėjo nejudėdami. Seržanto ranka suakmenėjo, nebaigusi mosto. Ant vienos grindinio plokštės krito sustojusios ore bitės šešėlis. Vėjas liovėsi, tarsi paveiksle. Hladikas bandė rikteleti, ištarti skiemenį, pajudinti ranką. Suprato, kad yra paralyžiuotas. Pasauliui sustingus, nebegirdėjo nė menkiausio šnaresio. Pagalvojo: „Aš pragare, aš miręs." Pagalvojo: „Išėjau iš proto." Pagalvojo: „Laikas yra sustojęs." Paskui susivokė, kad tada būtų paralyžiuotas ir jo mąstymas. Nutarė tai išbandyti: pakartojo (nekrutindamas lūpų) ketvirtąją slėpiningąją Vergilijaus eklogą. Ėmė vaizduotis, kad kareiviai, dabar nuo jo nutolę, irgi nerimauja; karštai geidė su jais pabendrauti. Nustebo, kad nejunta jokio nuovargio, net svaigulio, nors taip ilgai stovi vietoje. Nežinia po kiek laiko užmigo. Nubudus pasaulis tebebuvo sustingęs ir nebylus. Ant skruosto liko lietaus lašas, kieme bitės šešėlis, numestos cigaretės dūmai dar nebuvo išsisklaidę. Praslinko kita „diena", ir tada Hladikas viską suprato.

Jis prašė Dievą ištisų metų, kad galėtų baigti darbą; Visagalis dovanojo jam metus. Dievas apreiškė jam slaptą stebuklą: nustatytą valandą jį pakirs vokiečių kulkos, bet jo sąmonėje praslinks

metai tarp komandos ir jos įvykdymo. Jis sutriko ir apstulbo; apstulbo ir pasidavė; pasidavė ir staiga tapo sklidinas dėkingumo.

Neturėjo nieko, išskyrus atmintį; laimė, kiekviena nauja hegzametro eilutė anuomet mokė jį griežtos drausmės, nežinomos tiems, kurie greitomis apmeta ir užmiršta apytikrius frazių derinius. Jis skyrė savo darbą ne ateičiai, net ne Dievui, apie kurio literatūrinį skonį mažai težinojo. Kruopščiai, slaptai, nejudėdamas audė laike savo taurų nematomą labirintą. Du kartus perdirbo trečiąjį veiksmą. Atmetė pernelyg ryškią simboliką: atsikartojančius varpo dūžius, muziką. Niekas jam nekliudė. Jis ardė, trumpino, plėtė tekstą; sykį grįžo prie ankstesniosios versijos. Pamilo kiemą ir kareivines; vienas veidas priešais jį pravertė kuriant naują Roemerstadto charakterio koncepciją. Jis suvokė, kad nedarnios garsų sandūros, kurios taip vargino Flaubert'ą, tėra akių apgaulė, parašyto, o ne ištarto žodžio menkybė ir silpnumas... Jis baigė dramą: beliko patikslinti vienintelį epitetą. Epitetas buvo rastas; lietaus lašas nusirito nuo jo skruosto. Jis beprotiškai suklykė, jo veidas iškrypo, keturių šautuvų salvė bloškė jį ant žemės.

Jaromiras Hladikas mirė kovo dvidešimt devintosios rytą, dvi minutės po devintos.

1943

Vertė TOMAS VENCLOVA

Vertėjo pastabos

* Hebrajiškas kabalistinis traktatas.

*[2] Pavyzdžio dėlei (pranc.).

TRYS JUDO VERSIJOS

There seemed a certainty in degradation.

T.E. Lawrence, The Seven Pillars of Wisdom, CIII.*

Mažojoje Azijoje ar Aleksandrijoje antrajame mūsų tikėjimo amžiuje, kada Basilidas skelbė kosmosą esant drąsia ir pragaištinga netobulų angelų improvizacija, Nilsas Runebergas būtų su nepakartojama intelektualine aistra vadovavęs vienam iš gnostikų susirinkimų. Dantė, ko gero, būtų jį pasiuntęs į ugnies karstą; jo iškeiktas vardas būtų papildęs menkesniųjų ereziarchų katalogus tarp Satornilo ir Karpokrato, vienas ar kitas pamokslo fragmentas, pagražintas keiksmažodžiais, galimas daiktas, būtų išsaugotas apokrifinėje *Liber adversus omnes haeresis* arba žuvęs, kai vienuolyno bibliotekos gaisras prarijo paskutinį *Syntagma* egzempliorių. Tačiau Dievas jam skyrė dvidešimtąjį amžių ir Lundo universitetinį miestą. Ten 1904 metais jis išspausdino savo *Kristus och Judas* pirmąją laidą; ten 1909 paskelbė savo svarbiausią veikalą *Den hemlige Frälsaren.* (Esti pastarosios knygos vokiška versija, išversta 1912 metais Emilio Scheringo ir pavadinta *Der heimliche Heiland.*)

Prieš pradėdami nagrinėti minėtuosius darbus, turime pabrėžti, jog Nilsas Runebergas, Tautinės evangelikų sąjungos narys, buvo giliai religingas žmogus. *Soirée* Paryžiuje ir net Buenos Airėse koks nors literatas galėtų puikiai suformuluoti

Runebergo tezes; bet tos tezės, pristatytos tokioje *soirée,* būtų tuščias ir betikslis, nevertas dėmesio veiksmas ar stačiai šventvagystė. Runebergui jos buvo raktas, atrakinąs svarbiausias teologijos paslaptis; jos buvo medžiaga meditacijai ir analizei, istorinei ir filologinei polemikai, puikybės, džiaugsmo ir baimės pagrindas. Jos pateisino ir sugriovė jo gyvenimą. Kas atidžiai skaitys šį straipsnį, turi atsižvelgti į tai, kad jame aprašomos tiktai Runebergo išvados, ne jo dialektika ar įrodymai. Kai kas pastebės, jog išvados ankstesnės už „įrodymus". Bet argi žmogus gali ieškoti įrodymų tam, kuo jis pats netiki ir kas jam jau nesvarbu?

Pirmoji *Kristus och Judas* laida turi kategorišką epigrafą, kurio prasmę po metų Nilsas Runebergas pats absurdiškai praplėtė; *Ne vienas dalykas, bet visa, kas tradicijos priskiriama Judui Iskarijotui, yra klastotė* (De Quincey, 1857). Kaip ir kažkoks vokietis jo pirmtakas, De Quincey spėliojo, kad Judas išdavė Jėzų Kristų, idant priverstų Jį atskleisti savo dievybę ir sukelti didžiulį maištą prieš Romos jungą; Runebergas siūlo tam tikrą metafizinio pobūdžio interpretaciją. Jis pradeda sumaniai pabrėždamas, koks nereikalingas buvo Judo poelgis. Pastebi (kaip darė ir Robertsonas): tam, kad būtų atpažintas mokytojas, kuris kasdien sakė pamokslus sinagogoje ir darė stebuklus tūkstantinei miniai žmonių, vieno apaštalo išdavystė nebuvo reikalinga. Vis dėlto taip atsitiko. Manyti, kad Šventasis Raštas klysta, neleistina; bet lygiai taip pat neleistina manyti, kad tai atsitiktinis veiksmas, įsibrovęs į svarbiausią pasaulio istorijoje įvykį. *Ergo,* Judo išdavystė nebuvo atsitiktinė; ji buvo iš anksto nulemtas veiksmas, turįs savo paslaptingą vietą atpirkimo istorijoje. Runebergas tęsia: Žodis, tapdamas Kūnu, perėjo iš Visur Esančio į erdvę, iš amžinybės į istoriją, iš beribės laimės ir džiaugsmo į nepastovumą ir mirtį; prideramai atsilyginti už tokią auką buvo reikalingas vienas žmogus, kuris atstovautų visai žmonijai, kurio pasiaukojimas būtų atitinkamos vertės. Tas žmogus buvo Judas Iskarijotas. Judas, vienintelis iš apaštalų,

jautė Jėzaus slaptą dieviškumą ir Jo baisų tikslą. Žodis nusižemino virsdamas mirtingu; Judas, Žodžio mokinys, virto išdaviku (baisiausias iš visų niekšybės atvejų) ir amžinos ugnies kaliniu. Žemesnis rangas yra aukštesnio veidrodis; žemės formos atitinka dangaus formas (kaip žemėje, taip ir danguje); odos dėmės yra skaisčių žvaigždynų žemėlapis; Judas yra savotiškas Jėzaus atspindys. Iš čia trisdešimt sidabrinių ir pabučiavimas; iš čia savanoriška mirtis, kad būtų dar labiau užsitarnautas Pasmerkimas. Šitaip Nilsas Runebergas paaiškino Judo mįslę.

Visų religijų teologai jį paneigė. Larsas Peteris Engströmas jį apkaltino hipostatinės vienybės nežinojimu ar tyčiniu ignoravimu; Axelis Borelius kaltino jį atnaujinus doketistų ereziją, kuri atmetė Jėzaus žmogiškąją prigimtį; kietaširdis Lundo vyskupas pasmerkė jį už prieštaravimus švento Luko evangelijai, dvidešimt antrajam skyriui, trečiai eilutei.

Šios įvairios anatemos paveikė Runebergą, kuris iš dalies perrašė pasmerktą knygą ir pakeitė savo doktriną. Jis paliko teologijos sritį savo varžovams ir pasiūlė aplinkinius moralinės tvarkos argumentus. Pripažino, jog Jėzui, „kuris turėjo didžiules galimybes tvarkyti Visatą", nereikėjo tapti žmogumi, idant žmonija būtų išganyta. Vėliau paneigė tuos, kurie tvirtino, jog mes nieko nežinome apie nesuvokiamąjį išdaviką; mes žinome, kad jis buvo vienas iš apaštalų, vienas iš išrinktųjų skelbti Dievo karalystę, gydyti ligonius, apvalyti raupsuotus, prikelti mirusius ir išvaryti demonus (Mt 10, 7–8, Lk 9, 1). Vyras, kurį Išganytojas taip atžymėjo, yra vertas geresnės savo veiksmų interpretacijos. Priskirti jo nusikaltimą gobšumui (kaip tai darė kai kurie, remdamiesi Jon 12, 6) reiškia sutikti su gėdingiausiąja priežastimi. Nilsas Runebergas pasiūlė diametraliai priešingą akstiną: hiperbolišką ir net begalinį asketizmą. Asketas, *ad majorem Dei gloriam*, žemina ir niekina kūną; Judas tai padarė su savo dvasia. Jis atsisakė garbės, gėrio, taikos, dangaus karalystės, kaip kiti menkesni herojai atsisako malonumo.[1] Jis iš anksto siaubingai ryškiai apmąstė savo kaltes. Svetimoteriavimas siejasi su švel-

numu ir pasiaukojimu; žmogžudystė su drąsa; piktžodžiavimas ir šventvagystė su tam tikra velniška aistra. Judas pasirinko nuodėmes, neturinčias nieko bendro su dorybėmis: pasitikėjimo apvylimą (Jon 12, 6) ir išdavystę. To jis siekė be galo nuolankiai, manydamas, kad yra nevertas gėrio. Pauliaus parašyta: kas giriasi, tesigiria Viešpatyje (I Kor 1, 31); Judas ieškojo Pragaro, nes jam buvo gana Viešpaties laimės. Jis manė, kad laimė, kaip ir gėris, yra dieviškas bruožas, ir žmonės negali jos pasisavinti.[2]

Daugelis *post factum* pastebėjo, kad pateisinamos Runebergo prielaidos pranašauja keistas išvadas ir kad *Den hemlige Frälsaren* yra tik *Kristus och Judas* iškraipymas ar piktesnis variantas. 1907 metų gale Runebergas baigė ir ištaisė rankraštinį tekstą; beveik dvejus metus neatidavė jo į spaustuvę. Erikas Erfjordas, danų hebraistas, išspausdino knygą 1909 metų spalio mėnesį su mįslinga prakalba ir šiuo klastingu epigrafu: *Jis buvo pasaulyje, Jis sutvėrė pasaulį, ir pasaulis Jo nepažino* (Jon 1, 10). Pagrindinis argumentas nėra sudėtingas, bet išvada absurdiška. Dievas, teigia Runebergas, nusižemino, idant išganytų žmonių giminę; reikia manyti, Jo padaryta auka buvo tobula, be jokių netikslumų ar praleidimų. Apriboti Jo kančią ant kryžiaus viena agonijos popiete būtų šventvagiška.[3] Teigti, kad Jis buvo žmogus, nesugebantis nusidėti, yra prieštaringa; savybės *impeccabilitas* ir *humanitas* nesuderinamos. Kemnitzas sutinka, jog Išganytojas galėjo jausti nuovargį, šaltį, sumišimą, badą ir troškulį; taip pat leistina manyti, kad Jis galėjo nusidėti ir klysti. Žinomasis tekstas *Jis išaugo nelyginant atžala jo akivaizdoje, kaip šaknis iš sausos žemės. Jis nebuvo nei patrauklus, nei gražus; matėme mes jį, bet nepamėgome. Jis buvo paniekintas, žmogaus vardo nevertas, skausmų vyras, apsipratęs su negalia, – toks, kuris prieš žmones užsidengia veidą. Jis buvo paniekintas, laikėme mes jį nieku* (Iz 53, 2–3) daugeliui žmonių atrodo Išganytojo mirties valandos pranašystė; kai kuriems (pavyzdžiui, Hansui Lassenui Martensenui) tai yra grožio paneigimas, liaudies priskiriamas Kristui; Runebergui tas tekstas tiksliai pranašauja ne vieną momentą, bet visą žiaurią

ateitį laike ir amžinybėje, Žodžiui tapus Kūnu. Dievas tapo visišku žmogumi – žmogumi iki niekšybės, iki pasmerkimo, iki bedugnės. Kad mus išganytų, Jis galėjo pasirinkti *bet kokį* iš likimų, kurie audžia istorijos tinklą; galėjo būti Aleksandru ar Pitagoru, ar Riuriku, arba Jėzumi; Jis pasirinko negarbingiausią likimą: virto Judu.

Veltui Stokholmo ir Lundo knygynai siūlė skaitytojams šį atradimą. Skeptikai *a priori* suvokė jį kaip neskoningą ir varginantį teologinį žaidimą; teologai jį atmetė. Runebergas intuityviai pajuto, kad šitas ekumeninis abejingumas kone stebuklingai patvirtina jo požiūrį. Dievas įsakė būti abejingiems: Dievas nenorėjo atskleisti pasauliui Savo baisios paslapties. Runebergas suprato, kad valanda dar neatėjo. Jis jautė, kad į jį nukrypsta senieji Dievo prakeikimai; jis prisiminė Eliją ir Mozę, kurie kalno viršūnėje užsidengė veidus, kad nematytų Dievo; Izaiją, kuris apstulbo, kai jo akys pamatė Tą, kurio šlovė užpildo žemę; Saulių, kuris apako pakeliui į Damaską; rabiną Simoną ben Azai, kuris pamatęs Rojų numirė; žymų burtininką Joną iš Viterbo, kuris išprotėjo pamatęs Trejybę; jis prisiminė Midrashim, kurie bjaurisi netikėliais, tariančiais *Shem Hamephorash*, Slaptą Dievo Vardą. Gal jis buvo kaltas dėl šios tamsios piktadarystės? Gal tai buvo burnojimas prieš Dvasią, nuodėmė, kuri nebus atleista? (Mt 12, 31). Valerius Soranus mirė atskleidęs paslaptingą Romos vardą; kokia begalinė bausmė laukė Runebergo už baisaus Dievo vardo atskleidimą ir išaiškinimą?

Apsvaigęs nuo nemigos naktų ir nuo triuškinančios dialektikos, Nilsas Runebergas klajojo Malmės gatvėmis, garsiai melsdamas, kad jam būtų suteikta malonė pasidalyti Pragaru su Išganytoju.

Jis mirė 1912 metų kovo pirmąją dieną nuo plyšusios aneurizmos. Erezijologai galbūt jį prisimins; jis pridėjo prie Sūnaus suvokimo, prie kurio, atrodė, nieko nebegalima pridurti, naują nelaimių ir blogio elementą.

1944

Vertė STASYS GOŠTAUTAS

Autoriaus pastabos

1 Borelius su pašaipa klausia: Kodėl jis neatsisakė atsisakymo? Kodėl neatsisakė atsisakyti atsisakymo?

2 Euclydes da Cunha knygoje, kurios nežinojo Runebergas, pastebi, jog Antonio Conselheiro, Cânudos ereziarchui, dora buvo „beveik nedorybė".*2 Argentinietis skaitytojas gali prisiminti analogiškus epizodus Almafuerte'o veikale. Simbolistų leidinyje *Sju insegel* Runebergas paskelbė aprašomąją poemą „Paslaptingas vanduo"; pirmieji posmai vaizduoja vienos triukšmingos nakties įvykius; paskutinysis – apledėjusio tvenkinio suradimą; poetas sako, kad to tylaus vandens buvimas švelnina mūsų nereikalingą smurtą ir tam tikra prasme jį leidžia bei atleidžia. Poema baigiasi šiais žodžiais: „Girios vanduo yra džiaugsmas; galime būti piktadariai ir sielvartingi."

3 Maurice'as Abramowiczius*3 sako: „*Jésus, d'après ce scandinave, a toujours le beau rôle; ses déboires grâce à la science des typographes, jouissent d'une réputation polyglotte; sa résidence de trente-trois ans parmi les humains ne fut, en somme, qu'une villégiature.*"*4 Erfjordas trečiajame *Christelige Dogmatik* priede paneigia šią pastraipą. Jis pastebi, jog Dievo nukryžiavimas nepasibaigė, nes kas atsitinka laike vieną vienintelį kartą, nepaliaujamai kartojasi per visą amžinybę. Judas, *dabar*, vis dar gauna sidabrinius, vis dar bučiuoja Jėzų Kristų; vis dar sviedžia tuos sidabrinius šventykloje; vis dar veržia kilpą virš kraujo klano. (Erfjordas, kad pateisintų šį teiginį, remiasi Jaromiro Hladiko *Amžinybės gynimu*, pirmojo tomo paskutiniuoju skyrium.)

Vertėjo pastabos

* Degradacijoje slypėjo tarsi kažkoks tikrumas (angl.). T.E. Lawrence, *Septyni išminties stulpai*, CIII.

*2 Euclydes da Cunha (1866–1909), Brazilijos romanistas, savo knygoje *Os sertoes* (1902), aprašo tikrai buvusią religinių fanatikų grupę, vadovaujamą Antonio Conselheiro, kuriai sutramdyti Brazilijos valdžia siuntė kariuomenę net tris kartus.

*3 Maurice'as Abramowiczius buvo Borgeso klasės draugas Ženevos gimnazijoje 1914–1918 metais.

*4 Pasak šio skandinavo, Jėzus visada vaidina patogų vaidmenį; jo nelaimės, išgarsintos visomis pasaulio kalbomis spaustuvininkų dėka; jo buvimas tarp žmonių trisdešimt trejus metus iš esmės tėra poilsis vasarnamyje.

GALAS

Gulėdamas Recabarrenas pramerkė akis ir pamatė palinkusias nendrių lubas. Iš gretimo kambario sklido barškinimas gitara, kurios garsai, tarsi menkas labirintas, pynėsi ir skyrėsi be galo be krašto. Jis iš lėto grįžo į tikrovę, prie kasdieninių dalykų, kurie jau niekada nebesikeis. Be gailesčio pažvelgė į savo didelį betikslį kūną, į šiurkščios vilnos pončą, apvyniotą apie kojas. Lauke, už grotuotų langų, plytėjo lyguma ir nesibaigianti popietė. Jis miegojo ilgokai, bet dangus vis dar buvo šviesus. Pagraibęs kaire ranka, jis galų gale užčiuopė bronzinį varpelį, pririštą prie lovos kojos. Skambtelėjo vieną ar du kartus; iš už durų tylūs gitaros garsai vis dar siekė jo ausis. Muzikantas buvo negras, kuris vieną naktį atėjo girdamasis, kad yra dainininkas, ir iškvietė kitą atvykėlį į ilgas dainavimo varžybas pritariant gitara. Nors ir nugalėtas, jis vis tiek nuolat lankė užeigą lyg kažko laukdamas. Leisdavo laiką grodamas, bet daugiau nebedrįso dainuoti. Galbūt pralaimėjimas apkartino jam gyvenimą. Lankytojai priprato prie šio nepavojingo žmogaus. Recabarrenas, užeigos šeimininkas, niekada nepamirš tų varžybų: kitą dieną, kai jis kėlė *maté* ryšulį ant mulo, jo dešinį šoną staiga ištiko paralyžius ir jis prarado amą. Dažnai gailėdamiesi romanų herojų dėl jų nesėkmių, mes išmokstame pernelyg gailėtis savęs; bet ištvermingasis Recabarrenas pasitiko paralyžių taip, kaip anksčiau pasitiko sunkų likimą ir šiurkščią Amerikos vienatvę. Įpratęs gyventi dabartimi, tarsi gyvuliai, dabar jis stebėjo dangų ir mąstė, kad tamsiai raudonas žiedas aplink mėnulį pranašauja lietų.

Indėniškų bruožų berniukas (gal jo sūnus) pravėrė duris. Recabarrenas akimis paklausė, ar užeigoje kas nors yra. Nekalbus berniukas ženklais parodė, kad nieko nėra – negras, aišku, nesiskaitė. Gulintysis liko vienas; kaire ranka trumpai pažaidė varpeliu, tarsi rodydamas savo galią.

Apšviesta paskutinių saulės spindulių, lyguma atrodė beveik nereali, tarsi sapne. Horizonte sumirgėjo taškas. Jis augo tol, kol tapo raiteliu, kuris artėjo – o gal tik atrodė, kad artėja – prie užeigos. Recabarrenas matė plačiabrylę skrybėlę, ilgą tamsų pončą, margą arklį, bet vyro veido nematė. Po kiek laiko raitelis truktelėjo vadžias ir sulėtino šuolius, jodamas ristčia. Bene du šimtai jardų nuo užeigos jis staigiai pasuko į šalį. Recabarrenas dabar jo nebegalėjo matyti, tiktai girdėjo, kaip jis kalba, nulipa nuo arklio, riša jį prie tvoros ir tvirtu žingsniu įeina į vidų.

Nepakeldamas žvilgsnio nuo gitaros, tarsi joje kažko ieškodamas, negras atsargiai prabilo:

– Aš buvau tikras, senjore, kad galiu jumis pasitikėti.

Anas šiurkščiu balsu atsakė:

– O aš tavimi, juodi. Priverčiau tave laukti keletą dienų, bet štai dabar aš čia.

Akimirką buvo tylu. Pagaliau negras atsakė:

– Aš jau įpratęs laukti. Laukiau septynerius metus.

Anas neskubėdamas paaiškino:

– Jau daugiau nei septynerius metus nemačiau savo vaikų. Pamačiau tik šiandien. Nenorėjau išsiduoti, kad skubu į kovą.

– Žinau, – pasakė negras. – Tikiuosi, jie sveiki.

Nepažįstamasis, kuris jau sėdėjo prie baro, garsiai nusikvatojo. Paprašė romo. Gėrė su malonumu, bet ne iki dugno.

– Aš jiems daviau keletą gerų patarimų, – pareiškė jis. – Tai visada ne pro šalį ir nieko nekainuoja. Pasakiau jiems, be ko kito, kad žmogus neturi pralieti kito žmogaus kraujo.

Nuskambėjo lėtas akordas, ir negras prabilo:

– Gerai padarėte. Tokiu atveju jie nebus tokie kaip mudu.

– Bent jau nebus tokie kaip aš, – pasakė nepažįstamasis. Paskui pridūrė, tarsi garsiai galvodamas. – Likimas vertė mane žudyti, ir šiandien dar kartą įbruko peilį į mano rankas.

Negras, lyg nieko nebūtų išgirdęs, tarė:

– Rudenį dienos trumpesnės.

– Man šviesos užteks, – atsakė nepažįstamasis, kildamas nuo kėdės. Atsistojo priešais negrą ir pavargusiu balsu liepė:

– Palik gitarą. Šiandien tavęs laukia kitokia melodija.

Abu nuėjo durų link. Išeidamas negras sumurmėjo:

– Turbūt šis kartas man bus toks pat sunkus, kaip ir pirmasis.

Kitas rimtai atsakė:

– Aną sykį tau nebuvo sunku. Tik labai troškai antrą kartą pabandyti.

Jie abu gerokai paėjėjo nuo trobesių. Visos vietos lygumoje buvo panašios, ir švietė mėnulis. Staiga jie pažvelgė vienas į kitą, sustojo, ir nepažįstamasis pradėjo nusiiminėti pentinus. Jie jau buvo apsivynioję pončus apie alkūnes, kada negras tarė:

– Prieš kautynes noriu jus paprašyti vieno dalyko. Noriu, kad jūs kovotumėt kaip tikras vyras. Lygiai taip, kaip prieš septynerius metus, kada nužudėte mano brolį.

Turbūt pirmą kartą pokalbio metu Martinas Fierro* pajuto priešininko neapykantą. Jo kraujas užvirė. Jie susidūrė, ir blykstelėjęs aštrus plienas paženklino negro veidą.

Vakarais būna tokia valanda, kai lyguma, atrodo, tuojau kažką pasakys. Bet niekada to nepasako, o galbūt be perstojo tai kartoja, tik mes nesuprantam, o gal suprantam, bet tatai neišverčiama kaip muzika... Gulėdamas Recabarrenas matė galą. Smūgis, ir negras atšoka, praranda pusiausvyrą, apgaulingai mosteléja peiliu, paskui staigiu galingu dūriu perveria nepažįstamojo vidurius. Paskui kitas smūgis, kurio užeigos šeimininkas aiškiai neįžiūrėjo, ir Fierro daugiau nebesikėlė. Negras nejudėdamas stebėjo priešo agoniją. Nuvalė kraujuotą peilį į velėną ir lėtai, neatsigręždamas, nuėjo trobesių link. Įvykdęs teisingumą, jis virto nieku. Tiksliau, anuo nepažįstamuoju, kuriam nebeliko žemėje tikslo ir vietos, nes jis nužudė žmogų.

Vertė RASA ŠČEKATUROVAITĖ

Vertėjos pastaba

* Martín Fierro – legendinis gaučas, klasikinis Josės Hernandezo Puerredono poemos herojus.

FENIKSO SEKTA

Rašantys apie tai, kad Fenikso sekta prasidėjo Heliopolyje, ir kildinantys ją iš religinio atsinaujinimo, sekusio po reformatoriaus Amenhotepo IV mirties, cituoja Herodoto bei Tacito tekstus ir egiptietiškų paminklų užrašus. Tačiau jie neatsižvelgia ar nenori atsižvelgti į tai, kad Fenikso vardą sektos pavadinime anksčiausiai paliudijo Hrabanus Maurus*, ir kad seniausi šaltiniai (tarkime, *Saturnalia* ar Juozapas Flavijus*[2]) kalba tik apie Papročio Žmones arba Paslapties Žmones. Gregorovius*[3] jau buvo pastebėjęs (šnekėdamas apie slaptas bendruomenes Feraroje), kad bet koks užsiminimas apie Feniksą nepaprastai retas kasdieninėje kalboje. Ženevoje aš kalbėjausi su amatininkais, kurie nesuprato manęs, kai aš klausiau, ar jie yra Fenikso žmonės, bet tuoj pat prisipažino esą Paslapties Žmonės. Jei neklystu, tas pats reiškinys pastebimas tarp budistų: vardas, kuriuo jie yra žinomi pasauliui, skiriasi nuo to, kurį jie vartoja patys.

Miklošičius*[4] viename pernelyg garsiame puslapyje suartino Fenikso sektantus su čigonais. Čilėje ir Vengrijoje yra ir Fenikso sektantų, ir čigonų; jų visur pilna, ir tai yra vienintelis jų bendras bruožas. Čigonai yra arklių pirkliai, alavuotojai, kalviai ir ateities būrėjai; sektantai sėkmingai verčiasi laisvomis profesijomis. Čigonai priklauso tam tikram fiziniam tipui, ir jie kalba – ar kalbėdavo – paslaptinga kalba; sektantai yra neatskiriami nuo likusio pasaulio; įrodymas – tai, kad jie niekad nebuvo persekiojami. Čigonai yra spalvingi ir įkvepia blogus poetus.

Sektantai neturi nieko bendro su romansais, spalvotomis fotografijomis ir bolero... Martinas Buberis*[5] sako, kad žydai yra iš esmės patetiški; ne visi sektantai yra tokie, o kai kurie iš jų niekina patosą; šio visiems prieinamo ir gerai žinomo fakto pakanka tam, kad paneigtum dažną klaidą (absurdiškai ginamą Urmanno), jog Feniksas kilęs iš Izraelio. Žmonės galvoja maždaug taip: Urmannas buvo jautrus žmogus; Urmannas buvo žydas; Urmannas dažnai lankė sektantus Prahos gete; giminingumas, kurį Urmannas pajuto, laikomas įrodymu. Aš negaliu nuoširdžiai pritarti šiai nuomonei. Tai, kad sektantai žydų aplinkoje būna panašūs į žydus, nieko neįrodo; nenuginčijama yra tai, kad jie yra panašūs į viso pasaulio žmones, kaip Hazlitto*[6] begalinis Shakespeare'as. Jie yra viskas visiems, anot apaštalo. Visai neseniai daktaras Juanas Francisco Amaro iš Paysandú stebėjosi, kaip lengvai jie tapo ispanų amerikiečiais.

Aš jau minėjau, kad sektos istorijoje nebuvo persekiojimų. Vis dėlto, kadangi nėra nei vienos žmonių grupės, kurioje nebūtų Fenikso šalininkų, tiesa ir tai, kad nebuvo tokio persekiojimo ar represijos, nuo kurių jie nebūtų nukentėję. Šimtmečiais jų kraujas liejosi po priešiškomis vėliavomis Vakarų karuose ir tolimuose Azijos mūšiuose. Tapatinimasis su visomis žemės tautomis davė jiems mažai naudos.

Neturėdami šventos knygos, kuri vienytų juos kaip Šventasis Raštas vienija Izraelį, neturėdami bendros atminties, neturėdami tos antrosios socialinės atminties, vadinamos kalba, išsibarstę po visą žemės paviršių, skirdamiesi odos spalva ir bruožais, jie turi tik vieną dalyką – Paslaptį, kuri jungia juos ir jungs iki pasaulio pabaigos. Be paslapties, kadaise dar buvo legenda (gal kartu ir kosmogoninis mitas), bet paviršutiniški Fenikso žmonės ją pamiršo, ir ligi šiandien jie išsaugojo tik kažkokią neaiškią tradiciją apie kosmišką bausmę: bausmę, ar sandorą, ar privilegiją (nes versijos skiriasi), ir jie vos užsimena apie Dievo nuosprendį, kuris dovanoja tam tikrai genčiai amžinybę, jeigu tik ji iš kartos į kartą atlieka tam tikrą ritualą. Aš lyginau

keliautojų liudijimus, aš kalbėjausi su patriarchais ir teologais; ir galiu pareikšti, kad šito ritualo atlikimas yra vienintelė religinė praktika, pastebėta tarp sektantų. Pats ritualas ir yra Paslaptis. Kaip jau minėjau, jis yra perduodamas iš kartos į kartą; bet paprotys neskatina motinų mokyti jo savo sūnų, neperteikia jo ir šventikai. Išrinktųjų supažindinimas su sektos Paslaptimi yra žemojo sluoksnio žmonių pareiga. Vergas, raupsuotasis, elgeta vaidina krivaičio rolę. Vaikas gali pamokyti kitą vaiką. Pats veiksmas yra trivialus, trunkantis akimirką ir nereikalaujantis aprašymo. Reikalingos medžiagos yra kamštis, vaškas arba gumiarabikas. (Liturgijoje minimas dumblas, ir jis yra dažnai naudojamas.) Nėra šventyklų, skirtų šiam kultui; griuvėsiai, rūsys, vartai laikomi palankiomis vietomis. Paslaptis yra šventa, bet kartu ir kiek absurdiška. Paslapties praktikavimas slaptas ir net nelegalus, ir jo žinovai apie jį nekalba. Jam aprašyti nėra tinkamų žodžių, bet numanoma, kad visi žodžiai jį liečia arba, tiksliau, neišvengiamai jį primena, taigi kada aš kalbėdamas su išrinktaisiais plepėjau apie bet ką, jie paslaptingai šypsodavosi arba įsižeisdavo, nes jautė, kad aš paliečiau Paslaptį. Germanų literatūrose esama sektantų parašytų eilėraščių, kurių formali tema yra, tarkime, jūra arba saulėlydis, bet ne sykį girdėdavau, kad tai iš dalies Paslapties simboliai.

Du Cange'as pateikė savo *Žodyne* abejotiną patarlę: *Orbis terrarum est speculum ludi.*[*7] Kažkokia šventa baimė trukdo kai kuriems ištikimiesiems atlikti tą paprasčiausią ritualą; kiti juos dėl to niekina, bet jie patys niekina save dar labiau. Antra vertus, tie sektantai, kurie sąmoningai išsižada Papročio ir pajėgia užmegzti tiesioginį ryšį su dievybe, įgyja didelį pasitikėjimą. Kad padarytų tą bendravimą akivaizdų, jie naudojasi liturginėmis metaforomis; pavyzdžiui, San Juanas de la Cruzas[*8] rašė:

> Tegul žino Devyni Dangaus Skliautai, kad Dievas
> Yra toks pat žavingas kaip Kamščiamedis ir Dumblas.

Aš nusipelniau Fenikso išpažintojų draugystės trijuose žemynuose; man aišku, kad iš pradžių Paslaptis jiems atrodydavo kažkokia apgailėtina, kankinanti, banali ir (kas dar keisčiau) neįtikėtina. Jie nepajėgė suprasti, kaip jų protėviai nusižemino iki tokio elgesio. Keista, kad Paslaptis nebuvo jau seniai prarasta; nepaisant gyvenimo vingių, nepaisant karų ir masinių klajonių, ji siaubingai vienija visus tikinčiuosius. Kažkas nedvejodamas pareiškė, kad ji jau virto instinktu.

Vertė ANA GERCIK ir JEKATERINA NOVIKOVA

Vertėjų pastabos

* Hrabanus Maurus (784–856) – vokiečių ankstyvosios scholastikos atstovas.
*[2] Juozapas Flavijus (apie 37–po 100) – žydų istorikas ir religijos tyrinėtojas.
*[3] Ferdinand Gregorovius (1821–1891) – vokiečių istorikas.
*[4] Franz von Miklošič (1813–1891) – slovėnų slavistas.
*[5] Martin Buber (1878–1965) – žydų religinis filosofas ir rašytojas.
*[6] William Hazlitt (1778–1830) – anglų literatas, geriausias Shakespeare'o kritikas.
*[7] Pasaulis yra žaidimo veidrodis (lot.). Charles du Cange (1610–1688) – prancūzų leksikografas.
*[8] San Juan de la Cruz (1542–1591) – ispanų poetas mistikas.

PIETŪS

Vyriškis, 1871 metais išlipęs iš laivo Buenos Airėse, buvo evangelikų pastorius, vardu Johanesas Dalmanas; 1939 metais jo anūkas Juanas Dalmanas dirbo sekretoriumi miesto bibliotekoje Kordobos gatvėje ir jautėsi esąs grynas argentinietis. Jo senelis iš motinos pusės buvo toksai Fransisco Floresas, 2-ojo pėstininkų pulko karys, žuvęs Buenos Airių pasienyje[x] nuo Catrielio[x2] indėnų ieties; iš dviejų visiškai skirtingų giminės šakų Juanas Dalmanas (galbūt paskatintas vokiško kraujo) pasirinko romantiškojo – o gal romantiškai žuvusiojo – protėvio liniją. Medalionas su neišraiškingo barzdoto vyriškio atvaizdu, sena špaga, aistringos ir karingos vietinės melodijos, įprastiniai *Martino Fierro* posmai, bėgantys metai, abejingumas ir vienatvė – visa tai išugdė širdyje tikrą, bet anaiptol ne apsimestinę krašto meilę. Atsisakydamas kai kurių malonumų, Dalmanas išsaugojo Pietuose dalį dvaro, buvusio Floresų giminės lizdo; dažniausiai iškildavo jo atminty vienas paveikslas: balzaminiai eukaliptai ir ilgas rausvas trobesys, kadaise buvęs tamsiai raudonas. Darbas, o gal tingus neryžtingumas neleido jam išvažiuoti iš miesto. Kas vasarą jis guosdavosi miglota mintimi, kad turi dvarą, įsitikinęs, jog ten, lygumoje, jo laukia namai. 1939 metų vasario pabaigoje jam atsitiko kažkas netikėta.

Likimas kartais esti abejingas prasižengimams, bet užtat negailestingai baudžia už menkiausią žioplystę. Vieną popietę Dalmanas gavo nepilną *Tūkstančio ir vienos nakties* tomą, Weilo

vertimą; geisdamas kuo greičiau pasklaidyti tą retenybę, Dalmanas nelaukė lifto ir paskubomis ėmė kopti laiptais; tamsoje kažkas kliudė jo kaktą. Šikšnosparnis, o gal paukštis? Moteriškė, atidariusi duris, sužiuro į jį siaubo pilnomis akimis, o jis, ranka persibraukęs per kaktą, pamatė kraują. Kaktą prakirto ką tiktai išdažyto lango briauna – kažkas turbūt pamiršo jį uždaryti. Dalmanas šiaip ne taip užmigo, bet paryčiais pabudo, ir nuo tos valandėlės prasidėjo kraupus jo gyvenimo tarpsnis. Gulėjo, drugio krečiamas, ir slogūs sapnai pynėsi su knygos *Tūkstantis ir viena naktis* pasakų iliustracijomis. Draugai ir giminės lankė jį ir, pernelyg plačiai šypsodami, tvirtino, jog atrodąs kuo puikiausiai. Dalmanas klausėsi it apdujęs ir be galo stebėjosi: kaipgi jie nemato, kad jis atsidūręs pragare. Aštuonios dienos prailgo kaip aštuoni šimtmečiai. Vieną popietę jo gydytojas pasirodė su nepažįstamu kolega, ir juodu nuvežė jį ligoninėn Ekvadoro gatvėje – peršviesti. Važiuojant taksi, Dalmanui dingtelėjo mintis, kad gal kitame, svetimame, kambaryje pagaliau ramiai užmigs. Pasijuto laimingas, panoro išsikalbėti. Ligoninėje jį nurengė, nuskuto plaukus, metaliniais gnybtais priveržė prie gulto, apžilpino stipria šviesa, net galva apsvaigo, išklausė širdį ir plaučius, ir žmogus su kauke įsmeigė jam į petį adatą. Pabudus pykino; pamatė, kad guli sutvarstytas palatoje, panašioje į šulinį; ir po operacijos, kankindamasis dienas ir naktis, suprato, jog iki šiol buvo priėjęs tik pragaro prieangį. Ledo gabalėliai nėmaž negaivino degančių lūpų. Tomis dienomis Dalmanas ėmė galutinai savęs nekęsti; nekentė savo asmens, savo kūno poreikių, savo pažeminimo, šerių, tankiai sužėlusių ant smakro. Pertvarstomas stoiškai kentė skausmą, bet, chirurgui pasakius, jog tik per plauką nenumirė nuo kraujo užkrėtimo, Dalmanas apsiverkė susigraudinęs dėl savo likimo. Fizinės kančios ir mintys apie atslenkančias nemigo naktis neleido nė pagalvoti apie tokį abstraktų dalyką kaip mirtis. Kartą chirurgas pasakė, jog jis taisosi ir neilgai trukus galėsiąs važiuoti į savo dvarą atgauti sveikatos. Kad ir keista, atėjo žadėtoji diena.

Tiesą pasakius, jam visada patikdavo simetrija ir nedideli anachronizmai: į ligoninę Dalmanas važiavo taksi, o dabar vėl taksi vežė jį Konstitucijos aikštės link į stotį. Po vasaros karščių dvelkianti rudens vėsa Dalmanui atrodė kaip jo gyvenimo, išsivadavusio nuo mirties ir ligos, simbolis. Septintą ryto miestas vis dar panėšėjo į seną apgriuvusį namą, koks jis visada atrodo nakčiai užslinkus; gatvės – lyg ilgi koridoriai, aikštės – lyg vidiniai kiemai. Dalmanas vėl žiūrėjo į jį svaigdamas iš laimės; dar jų neišvydęs, akimirksniu vaizduotėje jau atpažindavo sankryžas, skelbimų stulpus, ne itin krintančius į akis Buenos Airių skiriamuosius ženklus. Tvinstant gelsvai rytmečio šviesai, viskas pamažu grįžo į savo vietas.

Kiekvienas žino, jog Pietūs prasideda kitapus Rivadavijos gatvės. Dalmanas mėgo dažnai kartoti, kad tai anaiptol ne sutartinis dalykas, kad kiekvienas, perėjęs tą gatvę, atsiduria senesniame ir patvaresniame pasaulyje. Iš taksi vis tykojo tarp naujų namų įžiūrėti čia langą su grotelėmis, čia durų belstuką, čia skliautinę tarpuvartę, čia jaukų kiemelį.

Stoties laukiamajame sumetė, jog turi dar pusvalandį laiko. Staiga prisiminė, kad vienoje kavinėje Brazilijos gatvėje (per keletą žingsnių nuo Yrigoyeno* namo) buvęs didelis katinas, leidęsis glostomas nelyginant išdidus dievaitis. Nuėjo tenai. Katinas snaudė savo vietoje. Dalmanas užsisakė puodelį kavos, pamažu išmaišė cukrų, siurbtelėjo (ligoninėje tas malonumas buvo uždraustas) ir, glostydamas juodą kailiuką, pagalvojo, kad tas sąlytis – iliuzija, kad juodu tarytum stiklo atskirti vienas nuo kito, nes žmogus gyvena laike, įvykių kaitoje, o tas magiškas padaras – dabartyje, akimirkos amžinybėje.

Traukinys stovėjo priešpaskutiniame kelyje. Dalmanas perėjo keletą vagonų, susirado vieną apytuštį. Lagaminą pasidėjo ant lentynos; traukiniui pajudėjus, atvožė lagaminą ir neryžtingai išsiėmė *Tūkstančio ir vienos nakties* tomelį. Kelionė su šia knyga, šitaip susijusia su jo nelaimės istorija, sakytum patvirtino, jog liga įveikta; tai buvo ir džiugus, slėpiningas iššūkis nugalėtoms blogio jėgoms.

Abipus traukinio driekėsi miesto plaišenos – priemiesčiai; tie vaizdai, o paskiau sodai ir vasarnamiai vis atitraukdavo jo dėmesį nuo knygos. Tiesą pasakius, skaitė nedaug; magnetinis kalnas ir džinas, prisiekęs nužudyti savo išvaduotoją, kas be ko, kėlė pasigėrėjimą, bet ne ką didesnį negu šis rytmetis ir pats faktas, kad jis gyvas. Palaima nešė jį tolyn nuo Šahrazados ir jos pramanytų stebuklų; jis užskleidė knygą, trokšdamas stačiai gyventi.

Pietūs (su sultiniu blizgančiame skardiniame dubenėlyje kaip kitados, tolimais vaikystės metais per atostogas) suteikė jam dar vieną valandėlę ramios, širdį glostančios palaimos.

Rytoj atsibusiu dvare, – mąstė jis, ir jam pasirodė, lyg esąs dviejuose asmenyse: vienas, šią rudens dieną keliaujantis per savo gimtąjį kraštą, ir kitas, įkalintas ligoninėje ir tolydžio kankinamas vaistais bei įvairiomis procedūromis. Jis žiūrėjo į ilgus netinkuotus mūrinius namukus, amžinai palydinčius traukinius; matė raitelius jojant dulkėtais keliais; matė raguvas, tvenkinius ir gyvulių kaimenes; žiūrėjo į didelius, kaip marmuras spindinčius debesis, ir viskas atrodė netikra, kaip lygumos sapnai. Taipgi tarėsi atpažįstąs medžius ir pasėlius, bet kaip jie vadinasi – nebūtų galėjęs pasakyti, nes kaimo gyvenimą išmanė tik tiek, kiek leido ilgesingi gimtinės prisiminimai ir literatūra.

Tarpais jis užsnūsdavo, ir sapnai šmėstelėdavo kaip pralekiantis traukinys. Nepakenčiamai ryški vidurdienio saulė gelto, pranašaudama artėjant sutemas, kai neilgai trukus užsilies raudoniu. Ir vagonas buvo kitoks; jau nebe toks, koks atrodė Konstitucijos stotyje, išvykdamas iš perono: jis pakito, persmelktas lygumos ir laiko. Bėgantis traukinio šešėlis tįso link horizonto. Aplink driekėsi žemė, rodos, išlikusi neliesta nuo amžių pradžios, – nei sodybų, nei kitokių žmonių gyvenimo pėdsakų. Visa tai atrodė neapžvelgiama ir drauge jauku, netgi savotiškai slėpininga. Bekraštėje plynėje kartais matydavai nebent vienišą bulių. Kraštas atrodė visiškai negyvenamas, gal net baugus, ir

Dalmanui bemaž kilo mintis, kad jis keliauja į praeitį, ne vien į Pietus. Tą fantastišką prielaidą nuvijo kontrolierius: patikrinęs bilietą, pasakė, jog traukinys sustos ne toje stotyje, kaip paprastai, o šiek tiek anksčiau, Dalmanui menkai pažįstamoje vietovėje. (Vyriškis dar kažką pridūrė aiškindamas, bet Dalmanas neketino jo klausytis nei juo labiau gilintis į jo žodžius, nes įvykio detalės jam nerūpėjo.)

Įsibėgėjęs traukinys vargais negalais sustojo bemaž vidury gryno lauko. Čia pat šalia sankasos buvo stotis – stačiai dengtas peronas. Niekas čia nevažinėjo, tačiau stoties viršininkas pasakė, kad gal krautuvėje, apie pusantro kilometro nuo stoties, galėsiąs gauti brikelį.

Tas pasivaikščiojimas Dalmanui pasirodė tarsi nedidelis nuotykis. Saulė buvo jau nusileidusi, bet paskutiniai jos atšvaitai, prieš užgulant nakčiai, dar gyvino nurimusią lygumą. Ne iš nuovargio, o tiesiog norėdamas kaip galima ilgiau grožėtis tuo reginiu, Dalmanas ėjo lėtai, gerte gerdamas dobilų kvapą.

Krautuvė-smuklė kitados buvo skaudžiai raudona, tačiau laikas ilgainiui išblukino jos labui tą akį rėžiančią spalvą. Vargana jos architektūra Dalmanui nejučia priminė dulsvą graviūrą, ko gero, kokio seno *Pauliaus ir Virginijos* leidimo iliustraciją. Prie tvoros trypė keli pririšti arkliai. Įėjus į vidų, šeimininkas Dalmanui pasirodė pažįstamas; paskui jis susivokė apsipažinęs, nes buvo labai panašus į vieną ligoninės tarnautoją. Išklausęs prašymą, vyriškis pasakė liepsiąs pakinkyti brikelį; trokšdamas dar kuo nors paįvairinti tą dieną ir nustumti laiką, Dalmanas panoro smuklėje pavakarieniauti.

Prie vieno stalo gėrė, valgė ir ūžė keletas bernų, į kuriuos Dalmanas iš pradžių nekreipė dėmesio. Ant aslos, nugara atsikolęs į prekystalį, sėdėjo susirietęs nukaršęs seniokas, pažiūrėti kaip negyvas. Ilgas amžius sutraukė ir nugludino jo kūną, kaip srūvantys vandenys kad nugludina akmenį, o žmonių kartos – kokią išmintį. Smulkus, įjuodęs ir išdžiūvęs, jis atrodė esąs tarytum už laiko ribų, lyg išėjęs į amžinybę. Dalmanas pasidžiaugė

pamatęs plačiakraštę skrybėlę, austinį pončą, ilgą *chiripį*[x3], aulinius žaliaminės arklio odos batus ir, prisiminęs bevaisius ginčus su užkietėjusiais šiauriečiais bei atkilėliais iš Tarpupio provincijos, pagalvojo, kad tokių gaučų dabar liko nebent Pietuose.

Dalmanas patogiai įsitaisė prie lango. Sutemos iš lėto leidosi virš laukų, tačiau jų kvapai ir garsai dar smelkėsi į vidų pro grotomis apkaltą langą. Šeimininkas atnešė sardinių, paskui kepsnį; Dalmanas užgėrė jį keliais stiklais raudonojo vyno. Tingiai mėgavosi rūgščiu vynu ir jau šiek tiek apsnūdusiu žvilgsniu klaidžiojo po trobą. Ant sijos kabojo žibalinė lempa; prie gretimo stalo sėdėjo trys vyrai: iš pažiūros du buvo kokio dvaro bernai; trečias, šiurkščių, bemaž azijietiškų bruožų žmogėnas, gėrė, nenusivožęs skrybėlės. Staiga Dalmanas pajuto kažką švelniai bakstelint į veidą. Šalia paprastos dulsvo stiklo stiklinės ant margintos staltiesės ruoželio gulėjo gumulėlis, suminkytas iš duonos minkštimo. Tik tiek, betgi kažkas turbūt jį bus metęs.

Vyrai prie gretimo stalo atrodė niekuo dėti. Dalmanas sutrikęs nutarė dėtis, jog nieko neatsitiko, ir atsivertė *Tūkstančio ir vienos nakties* tomelį, tarsi norėdamas atsitverti nuo tikrovės. Po kelių minučių jį kliudė kitas gumulėlis, ir šįsyk bernai susijuokė. Dalmanas tarė sau, jog nebijo, bet jam, neseniai pasikėlusiam iš ligos patalo, būtų neprotinga veltis į muštynes su nepažįstamais žmonėmis. Buvo besikeliąs išeiti; vos atsistojo, prišoko šeimininkas ir sunerimusiu balsu paprašė:

– Pone Dalmanai, neimkit į galvą tų bernų pokštų, jie truputį padaugino.

Dalmanas nenustebo, jog tas jį pažįsta, bet pajuto, kad jo žodžiai iš tikrųjų tik pablogino padėtį. Anksčiau bernai kurstė peštis nežinomą asmenį, sakytum, nieką, o dabar kėsinosi į jį, į jo gerą vardą, tad visi aplink sužinotų, kas nutiko. Dalmanas nustūmė šeimininką į šalį, atsistojo priešais bernus ir paklausė, ko jiems reikia iš jo.

Žaliūkas azijietiškais veido bruožais svyruodamas pasikėlė nuo suolo. Stovėdamas per žingsnį nuo Juano Dalmano, prapliupo jį plūsti iš visos gerklės, lyg būtų kažin kur toli. Jis aiškiai

dėjosi esąs visiškai girtas, kad galėtų nevaldomas smurtauti ir tyčiotis. Nešvankiai keikdamasis, išsitraukė ilgą peilį, perleido jį žvilgsniu, apgniaužė kriaunas ir iškvietė Dalmaną kautis. Šeimininkas paprieštaravo drebančiu balsu, girdi, svečias neturįs ginklo. Ir tą akimirką įvyko kažkas netikėta.

Kertėje sėdintis senas gaučas, tapęs Dalmanui Pietų (jo Pietų) simboliu, sviedė jam po kojomis nuogą durklą. Lyg Pietūs būtų nutarę, kad Dalmanas turi priimti iššūkį. Dalmanas pasilenkė pakelti durklo ir akimirksniu suvokė du dalykus. Pirma, tas bemaž instinktyvus judesys įpareigoja jį kautis. Antra, paėmęs ginklą, savo nemiklinta ranka jis neapsigins, o tik pateisins savo mirtį. Kadaise, kaip ir visi vyrai, jis kartais smagindavosi žaisdamas peiliu, tačiau įsidėjo galvon nebent pačią abėcėlę: smogti reikia iš apačios į viršų, ašmenis atgręžus į save. *Ligoninėj niekas man neleistų to daryti,* – pagalvojo.

– Eime į kiemą, – tarė anas.

Jiedu išėjo, ir nors Dalmanas neturėjo nė mažiausios vilties nugalėti, baimės nejautė. Žengdamas per slenkstį, suvokė, jog mirtis muštynėse peiliais po atviru dangumi būtų buvusi jam išvadavimas, laimė ir šventė aną pirmąją naktį ligoninėje, kai jam įsmeigė adatą. Suvokė, jog tada, galėdamas pasirinkti ar susapnuoti savo mirtį, kaip tik tokią būtų pasirinkęs ar susapnavęs.

Dalmanas tvirtai apgniaužia peilį, kuriuo turbūt nemokės smogti, ir eina į lygumą.

Vertė VALDAS PETRAUSKAS

Vertėjo pastaba

* Hipolito Yrigoyen (1852–1933) – Argentinos politikas, valstybės veikėjas, Respublikos prezidentas (1916–1922 ir 1928–1930).

Parengėjo pastabos

x Turima omeny Buenos Airių provincija.

x2 Cipriano Catriel (m. 1874) – indėnų vadas, ilgai kovojęs su ispanais ir argentiniečiais.

x3 *El largo chiripá* (isp.) – ilgas medžiagos gabalas, sulankstytas trikampiu, kuriuo gaučai kaip vystyklu apvynioja savo kelnes.

TURINYS

UAB „Baltų lankų" leidyba,
Mėsinių g. 4, 2001 Vilnius
Spausdino AB „Vilspa",
Viršuliškių sk. 80, 2056 Vilnius
Užsakymas 179

Jorge Luis Borges (1899–1986) – vienas garsiausių XX amžiaus Argentinos ir viso pasaulio rašytojų, sugebėjęs savo kūryba praplėsti literatūros išraiškos ir jos supratimo ribas. Šis Lotynų Amerikos kultūros veikėjas, poetas, eseistas, vertėjas savo matematiškai tiksliu stiliumi, metaforine vaizduote ir nesugriaunama logika padarė įtaką visai jaunajai šeštojo–aštuntojo dešimtmečių Lotynų Amerikos rašytojų kartai. Rinkinyje sudėtas istorijas vienija tikrovės ir vaizduotės žaismas, tačiau pasakojimas remiasi griežta konstrukcija, literatūrinė medžiaga panaudojama su išmone, bet racionaliai, kasdienio gyvenimo realijos gretinamos su literatūros citatomis, kultūrinėmis užuominomis.

Fikcijos – brandžiausias Borgeso apsakymų rinkinys, o jo vertimas į lietuvių kalbą – pirmas platesnis bandymas pristatyti šio iškilaus rašytojo kūrybą Lietuvos skaitytojui.

ISBN 9955-429-29-1

